Hayat

TARİH MECMUASI

ayı : 7 Ağustos 1972 • 5 Lira

İlâvemiz:
RÂMİ PAŞ
TIRALAR

YILMAZ ÖZTUNA'nın HAYAT müessesesi tarafından yayınlanan son kitapları:

● Türkiye Tarihi

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

12 cilt, 3.666 sayfa, yüzlerce harita, liste ve Tifdruk baskı resim. Renkli karton kapak içinde her cilt: 7,5 TL. 12 cildi bir arada satılan ciltli ve lüks kâğıda basılmış takımı: 240 TL.

● Resimlerle Türkiye Tarihi

Bir cilt içinde başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi. Tifdruk baskı, 10 TL.

● Osmanlı padişahlarının Hayat Hikâyeleri

Büyük boy renkli Tifdruk baskı, 10 TL.

● Resimlerle 93 Harbi

1877-78 Türk-Rus Savaşı

Büyük boy Tifdruk baskı, lüks kâğıt: 5 TL.

● Türk Bestecileri Ansiklopedisi

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler. Tifdruk baskı, 10 TL.

Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - Istanbul

Hayat TARİH MECMUASI

İzmir'de Atatürk heykeli
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Büyük Zafer 4
Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları 16
Ellinci Yılında Büyük Taarruz 19
Büyük Taarruz'un Hatırlattıkları 21
Büyük Zaferi Anarken 25
Büyük Taarruz Sırasındaki Kuvvetlerimiz 29
Osmanlı Sarayında Enderûn Teşkilâtı 31
Sultan Ibrahim'in Cülûsu 36
Kâzım İsmail Gürkan 41
Minoa Medeniyeti 44
Yedikule'de Yaldızlı Kapı 51
Televizyon'un Tarihçesi 55
Evliyâ Çelebî'den Seçmeler 59
Tarihte İnsan ve Hayvan İlişkileri 68
Türkiye'deki Macar Hâtıraları 74
İmparator Wilhelm'in Türkiye'yi Ziyaretleri 80
Bengaldeş'teki İlkel Kabileler 88
Ülkeler ve İnsanlar 94
Karikatür 98
Tarihe Akan Bir Ay 100
Kitaplar Arasında 101
Tarih Postası 104
Tarih Bilmecesi 106

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Ağustos 1972 Yıl: 8 Cilt: 2 Sayı: 7 Sıra No: 91

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, Istanbul **TEL:** 27 95 10 (5 hat)

ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul **TEL:** 27 61 10

Abone: Yıllık: 60, 6 aylık 30 TL. **Yurt dışı:** Yıllık: 120, 6 aylık 60 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

50. Yıldönümünü

Büyük

Büyük Zafer'le sonuçlanan Dumlupınar meydan muharebesini okuyucularımıza doğrudan doğruya Atatürk'ün kaleminden sunuyoruz. Büyük taarruzun muzaffer kumandanı, zaferden sonra savaşı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir nutukla anlatmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi mahrem celse dosyasından alınan nutkun, savaşı anlatan kısmını, okuyucularımıza sunuyoruz. Atatürk, nutkunda, milletvekillerine şöyle hitâb etmektedir:

ARKADAŞLAR;

Kalbimde derin bir tahassür doğurmuş olan ayrılıktan sonra tekrar size kavuşmuş olduğumdan dolayı pek mes'udum. Cenâb-ı Hakk'a hamdeylerim ki, ordularımızın silâhlarına emanet ettiğiniz aziz ve mübarek maksat, arzu ettiğiniz veçhile emniyet ve itimadınızın yerine sarfedilmiş olduğunu gösteren mes'ut bir neticeye ulaşmış oldu.

En karanlık ve bedbaht günlerimizde, meclisimizin sarp ve yalçın bir kaya gibi azim ve îmânı, talihin bu parlak inkişafına erişmek için lâzım gelen imkânı daima mahfuz tuttu. Millî meselelerde şaşmaz akılcılık ile daima doğruyu ve daima iyiyi keşif ve bulan meclisimizin bu neticelere ermekten dolayı duyduğu saadet kadar hak kazanılmış ne tasavvur olunabilir? Milletin mukadderatını doğrudan doğruya deruhte ederek yeis yerine ümit, perişanlık yerine intizam, tereddüt yerine azim ve îmân koyan ve yokluktan koskoca bir varlık çıkaran meclisimizin

Kutladığımız

Zafer

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

civanmerd ve kahraman ordularının başında bir asker sadakat ve itaatiyle emirlerinizi yerine getirmiş olduğumdan dolayı, bir insan kalbinin nâdiren duyabileceği memnuniyet içindeyim. Kalbim bu sevinçle dolu olarak, pek aziz ve muhterem arkadaşlarımı bütün dünyaya karşı temsil eyledikleri hürriyet ve istiklâl fikrinin zaferinden dolayı tebrik ediyorum. Tebrik etmek saadetine eriştiğim bu zaferin izahı kolaylıkla kabil değildir. Bunu anlamak, bugün değil, belki yarın tarih sayfalarında genişliğine ve derinliğine tetkik edildikten sonra mümkün olacaktır.

Hissediyorum ki, benim ağzımdan buna dair bazı sözler işitmek istiyorsunuz. Bu arzularınızı yerine getirmek için, mühim bazı levhalar ve mühim bazı hatlar üzerinde bilgi vereceğim.

21 gün ve 21 gece devam eden Sakarya meydan muharebesinin son günlerinde ordumuz düşmanın sol cenahına mukabil taarruza geçti. Ve bunun neticesi olmak üzere çok kuvvetli ve çok mücehhez olan Yunan ordusu mağlûben ric'ate mecbur oldu.

Kararımız, en son düşman neferini vatandan kovuncaya kadar taarruza devam etmekti. Düşmanı takip ve yok eylemekti. Bu kararımızı aynen takip ve tatbik etmiş olduğumuz vak'alar ispat etmiştir. Şimdi bunları size izah edeceğim.

Hakikaten, o gün için düşman ordusunu takibetmek hususunda verilen karar, bu zamana kadar mahfuz kalmıştır. Fakat şunu itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, ordumuzun o günkü hâli, şartları ve vasıtaları hemen uzun mesafeler üzerinde çabuk hareketler yapmasına müsait değildi. Bu sebeple, lâzım gelen noksanlıkları gidermek, hazırlıkları tamamlamak için bir zaman geçirilecekti. Ve bu zaman da tabiatıyle geçirildi.

Fakat hakikati kat'î olarak herkesin bilmesi lâzımdır ki, bu senenin ortalarında, ordumuz düşman ordusunu yenmek ve hezimete uğratmak için lâzım gelen kuv-

vet ve kudreti elde etmiş bulunuyordu. Bütün milletimizin ve onun hakikî temsilcilerinden kurulmuş olan meclisimizin şiarı, kan dökmeden millî maksatlarımızın elde edilmesine meyilli bulunduğunu pek güzel anlıyordum. Bunun üzerine efendiler, askerî kuvvetlerimizi kullanmadan evvel, kan dökmeye sebebiyet vermeksizin, meseleyi sulh yoluyla halletmek için teşebbüs almak da ayrıca bir vazife idi. Bu vazifeyi ifa etmek için her türlü tedbire başvuruldu. Bilcümle siyasî teşebbüsler yapıldı. Bu cümleden olmak üzere, en kıymetli arkadaşlarımızdan, güzel tetkikine ve isabetli görüşlerine fevkalâde emniyet ettiğimiz ve inandığımız, hükümetimizin yetişmiş adamlarından, Fethi Beyefendi Hazretleri'ni Londra'ya kadar göndermiş idik. İşaret ettiğim zatın, gerek Londra'da ve gerek diğer bütün devletlerin başkentlerinde, bilcümle siyaset adamları ile görüşmek ve müzakerelere girişmek ve sulhu yapabilmek için, her şeyi yapmak için, tam salâhiyeti vardı. Fethi Bey'in Londra'daki kabulü sureti, bilhassa o günlerde Mösyö Lloyd George'un parlamento kürsüsünden verdiği nutuk gösteriyordu ki, bütün bu teşebbüslerimiz aksi bir mahiyette telâkki edilmiştir. Filhakika insanî hislerimizin gereği olarak yapmış olduğumuz bu teşebbüse, İngiliz hükümetinin vermiş olduğu mânâ, sulh için olan teşebbüslerimizi bizim zayıf bulunduğumuz ile tefsir etmekten ibaretti. Zannettiler ki, ordumuz zayıftır. Zannettiler ki, ordumuz taarruz ve takip etmek değil, yerinden kıpırdamayacak bir halde bulunuyor. Zannettiler ki, meclisimiz ve hükümetimiz zayıftır ve ümitsizdir. Şüphe yok, bütün bu noktalarda en büyük hataya sapmış oluyorlardı. En derin gaflet içersinde bulunuyorlardı ve belki bazı vaziyetler ve bazı manzaralar, düşmanlarımıza bu ümidi vermiş olabilirdi.

Fakat, ben düşmanlarımızın bu suretle aldanmış olduğundan yeise düşmüş değildim. Arzu etmiş olsaydım, o anda bu yanılmayı düzeltebilirdim. Fakat efendiler, bu yanılmanın düzeltilmesi keyfiyetini sözle değil, fiilen yapmayı üstün tuttum. Bunun üzerine Fethi Beyefendi kat'î kanaatini hükümete bir raporla bildirdi ve dedi ki, «Millî maksatlarımızın elde edilmesi, ancak askerî faaliyet ile kabil olabilecektir. Başka tetkiklere, başka tefsire mahal yoktur.»

Tabiatiyle Fethi Beyefendi'nin bu sözüne ve kanaatine katılmak lâzım geliyordu. Aynı zamanda Avrupa'da bulunan bilcümle temsilcilerimizden, vesair siyasî memurlarımızdan da gelen raporların içindekiler Fethi Beyefendi'nin sözünü, kanaatini teyid ediyor, kuvvetlendiriyordu. Artık anlamıştık ki, askerî hareketler, bir zaruret hâline geldi. Bunun üzerine başkumandanlık, sulhçu teşebbüslerin siyasî icap olarak fiile koymayı geciktirdiği taarruz kararını fiilen tatbik mevkiine koymaya ve taarruzu yapmaya karar verdi. Ordumuzun kabiliyet ve kudreti hakkında ve hazırlık derecesine dair inancımız tamamdı. Fakat, bir defa daha Erkânıharbiye Reisi Paşa Hazretleri cepheye gitti. Ben de cepheye gittim. Ve baştan nihayete kadar ordumuzu tekrar gözden geçirdik. Düşman mevzii, düşman ordusu tetkik edildi. Bu son teftişimizin netice de mevcut olan kanaat ve îmânımızı kuvvetlendirdi. Ve o zaman kat'î olarak taarruz hazırlığı için emir verdim. Taarruzumuz öteden beri Erkân-ı Harbiye Reisimiz Paşa Hazretleri'nin pek derin ilme, vukufa ve tecrübelerin ışığına dayanarak hazırladığı plan içinde yapılacaktı. Bu plan, düşman ordusunu kaçırmak için değil, fakat tutup boğmak esasını taşıyan bir plandı. Bu plan içinde hazırlık emrini verdikten sonra, tabiatiyle maksadımızı saklamakta fayda görüyorduk. Ankara'ya dönüşümde vekiller heyetindeki muhterem arkadaşlarımla beraber durumu bir defa daha mütalâa ettik. Umumî durumu bilhassa siyasî durumu inceledik ve gördük ki, bu arkadaşlar da bütün kalpleriyle, bütün kanaatleriyle başkumandanlığın kararının doğruluğunu kabûl ediyor ve kuvvetlendiriyorlardı. Bilhassa maliye vekili beyefendinin göstermiş olduğu kolaylık, başkumandanlığın icraatında ayrıca bir kuvvet teşkil etmiştir. Bundan dolayı kendilerine bu kürsüden teşekkür etmeyi bir vecibe sayarım.

Vekiller heyeti arkadaşlarımızın da reyleri alındıktan sonra, tekrar buradan gizli olarak ayrıldım. Konya üzerinden Garp cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim. Son tetkiklerimde artık düş-

manı yenmek için her şey hazır olmuştu ve aralıksız düşmanın İzmir'e kadar takibi için gereken bütün tedbir alınmıştı. Bunun üzerine 26 Ağustos'ta taarruz için emrettim.

26 Ağustos günü cereyan eden taarruz hareketlerini kolaylıkla kavrayabilmek için arzu ederseniz o tarihteki düşman ordusunun bulunduğu vaziyeti birkaç kelime ile ifade edeyim. Dört ilâ beş fırkadan ibaret olan Yunan kuvveti Afyonkarahisar'da bulunuyordu. Afyonkarahisar'ın doğusunda ve güneyinde olmak üzere tahminî olarak 90 - 100 km.'lik bir hat üzerinde tahkim yapılmıştı. Fakat bu tahkimat efendiler, basit bir şey değildi. Yunanlılar bir sene daimî olarak askerlerini ve ahaliyi kullanmak suretiyle çalışmışlar ve fennin bütün vasıtalarını orada tatbik etmişlerdi. Dediğim hat, bir çok kuvvetli dayanılacak noktaları ve derinliğine tahkimatı, müdafaa hatlarını içine alıyordu. Yâni bu mevzi tam mânâsıyle, son zamanın bir kalesi diye adlandırılabilecek bir halde idi. Bundan başka düşmanın üç fırkadan kurulu bir kuvveti de Eskişehir'de ve Seyitgazi'de bulunuyordu. Eskişehir ve Seyitgazi'nin şimali, şark'ı ve cenubu da tıpkı Afyonkarahisar'da olduğu gibi aynı vasıtalarla, aynı cihazlarla kuvvetlendirilmiş ve cihazlandırılmış bir hâle çevrilmiş bulunuyordu. Bu iki grubun arasında da, şimendiferle ve yaya, acele ile ve kolaylıkla her tarafa gidebilecek halde, Döğer'de düşmanın üç fırkadan kurulu bir kuvveti vardı. Hulâsa düşman, aslî ordu kanatlarını iki kaleye dayamış, orta yerinde kuvvetli bir yedek grubuna mâlik, bir manzume halinde idi. Bu manzumenin uzak kanatlarına bakmak istersek, Gemlik ve İznik gölü civarında da düşmanın iki fırkaya yakın bir kuvveti vardı. Eğer cenuba bakacak olursak, Afyonkarahisar'dan sonra bütün Menderes boyunca denize kadar düşmanın ikinci fırkasını ihtiva etmek üzere birçok müstakil piyade alayları ve süvarileri vardı.

Garp cephesi denildiği zaman, orada bizim iki ordumuz vardı. Orada bizim dahî diğer kuvvetlerimiz de vardı. Bunun üzerine birinci ordu, Afyonkarahisar'ın doğusunda Akarçay'dan batıya doğru Dumlupınar arasında bulunan düşman

Kurtuluş Savaşı'nda cepheye giden askerler.

mevzii karşısında toplanacaktı. Bu ordu bittabî takviye edilmişti ve takviye edilmiş olan bu ordumuz düşmanı yenerek, şimale atmak vazifesini aldı.

İkinci ordumuz, — bu Akarçay'dan şimale doğru Porsuk vardır. İşte onun daha şimalinde Sakarya kısmı vardı — oraya kadar olan cephede düşmana taarruz edecekti. Düşmanın Eskişehir'de bulunan üç fırkası, Döğer'de bulunan üç fırkası ve Afyonkarahisar'ın doğusunda bulunan iki fırkası ki, topluca sekiz fırkayı kendi karşısında tutacaktı. Kocaeli mıntıkasında bulunan kuvvetlerimiz de, karşısında bulunan düşman kuvvetlerine taarruz edecek ve kuvvetlerin güneye inmesini önleyecekti. Menderes havalisinde biri süvari fırkası olmak üzere kuvvetlerimiz vardı. Bunlar da cenuptan şimale doğru önündeki düşmana taarruz edecek ve o kuvvetlerin kat'î netice mahalline gelmesini önleyecek ve aynı zamanda düşmanın İzmir'le olan birleşme hatlarını kesecekti.

İşte ordularımız, bu esaslı noktalar üzerine bütün tedbirler ve tertipler yapılmış ve hazırlık tamamlanmış olduğu halde, 26 Ağustos günü taarruza başlamıştı. Bu hareketleri yakından sevk ve idare etmek tabiatiyle istenilir ve yapılması lâzımgelir. Başkumandanlık, Erkânıharbiye Reisliği ve Garp cephesi kumandanlığı, 26 ağustos günü fecirle beraber, Birinci ordunun gözetleme noktası olan Kocatepe'de hazır idiler. Kocatepe, bilenlerce malûmdur ki, ve harita üzerinde mütalâa edenlerce anlaşılabilir ki, düşmanın cenup cephesine ve cenup cephesindeki mühim noktalara o kadar yakındır ki, bu mevzii tetkik etmek ve hareketleri sevk ve idare eylemek için hattâ dürbün kullanılmasına bile hâcet yoktur.

Birinci ordu, Akarçay'dan Dumlupınar'a kadar olan bütün düşman mevzilerine taarruz edecekti. Süvari kolordumuz, bu taarruz grubunun sol kanadında bulunduğu açıklıktan içeri girecek ve düşman ordusunun arkasında faaliyetini yapacaktı. Vâkıa ordularla bütün cephe üzerinde taarruz olunacaktı. Fakat ilk anda şu mü-

Kurtuluş Savaşı'nda cepheden dönen yaralılar.

him noktalar düşünüldü: Afyonkarahisar'ın batısında Kalecik sivrisi vardır. Onun şimalinde 1310 râkımlı Erkmen tepesi vardır. Bu mevziler gayet mühimdir ve ondan başka bütün mevzilerin kilidi yerinde olan ikinci mühim mevki daha vardı ki, ona «Tınaztepe» adı veriliyor. Bu Kalecik sivrisinin tahmînî olarak on iki klm. kadar batısındadır ve silsilenin en mühim bir noktasıdır. Burasını düşürmek istiyorduk. Bir de bu iki grubun arasında bir tepe vardır ki, Belentepe deniliyor. Afyonkarahisar cenubundaki düşmanın aslî mevzii, başlıca bu noktalara dayanıyordu. Bunun üzerine bütün topçularımız ve ağır topçularımız, bu üç noktayı ateş altına alabilecek mevzilere konmuştur.

Topçularımız o mevzilere gece geldiler. Ve karanlık içinde mevzi aldılar ve fecirle beraber bütün dünyanın gözleri açıldığı zaman ateşe başladılar. Bilirsiniz ki, topçulukta evvelâ ateş tanzim etmek için atış yapılır. Yarım saat zarfında bütün bu cephe üstünde ateşleme nizama konmuş ve saat 05.00'te, yani yarım saat sonra bu saydığım noktalar üzerine şiddetle tesir atışına başlanmıştır. Bu mevziler, çok ve çok mükemmelleştirilmiştir. Bu mevzilerin müdafaa kıymetini en son tetkik eden bir İngiliz erkânıharbiyesinin verdiği raporda eğer Türkler, bu mevzileri dört beş ayda elde edebilirlerse, bir günde düşürdüklerini iddia edebilirler. Fakat Türkler bu mevzileri düşürmek için 3 - 4 ay değil, bir gün de değil, kendisine yalnız bir kaç saat kâfi gelmiştir. Saat 06.00'da Tınaztepe'ye hücum vaziyetinde, hücum mesafesine yaklaşmış bulunan piyadelerimiz önündeki tel örgüleri kesmeye ve ortadan kaldırmaya lüzum görmeyerek, ayağını kaldırdı ve tel örgüsünden bacağını aşırarak atladı ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra, Tınaztepe'yi ele geçirdi. Ve ben bu manzarayı seyrederken, bir suale cevap vermeyi hatırladım. «Bu tel örgüleri nasıl geçebilirsiniz?» diyorlardı. Oradakilere dedim ki, «İşte böyle ayağını kaldırır ve geçerler!» Saat 09.00'da Be-

lentepe düştü ve onun ardından Kalecik sivrisi düştü. Fakat bunun daha şimalinde 1310 râkımlı Erkmentepesi hâlâ karşı koyuyordu. Bunun sebebini izah edeyim:

İNTİHAR EDEN KUMANDAN

Biz, ağır topçularımızı getirebilmek için yollar yapmaya mecbur olmuştuk. Bu mıntakayı görenler bilirler ki, burası tekerlekli vasıtaların hareketine müsait olmayan yerlerdir. Yol yoktur. Bunun üzerine, ondan daha ilerisine yol yapabilmek için mutlaka düşmanla çarpışmak lâzımgeliyor. Son 1310 râkımlı tepe topçu ateşimizin tesirinden uzak idi. Orada, taarruzlarımız, tekerlek geçmediği için, yalnız dağ topları ile korunmak mecburiyetinde idi. Onun için mukavemet edildi. Bu nokta, o kadar çok mühimdi ki, düşman, bütün kuvvetiyle, bütün vasıtalarıyle orasını elde tutmaya çalışıyordu. Tınaztepe mevziinin garbinde taarruz eden kıt'alarımız da, bazı mühim noktalara, mühim mevzilere girmişlerdi.

Bu taarruz günü en sol kanatta bir fırkamız (57'nci Fırka) taarruzlarını yöneltirken, kuvvetlerini biraz birbirlerinden uzakta bulundurmuş idi. Bu itibarla düşman üzerinde tesirli olabilecek bir baskı yapamıyordu. O fırkanın kumandanı Reşad Bey adında bir zat idi. Bu zatı çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askerdi. Şahsen bana çok sevgisi ve emniyeti vardı. Telefonla sordum:

— Niçin hedefinize yetişemediniz? dedim.

Cevaben dedi ki:

— Yarım saat sonra bu hedeflere ulaşacağız.

Halbuki maateessüf yarım saatte bu hedefler ele geçirilememişti. Tekrar sorduğum zaman, telefonda Reşad Bey'in vedanâmesini okudular. Orada diyor ki:

— Yarım saat zarfında size o mevzii almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam.

Bu misali, Reşad Bey'in o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabiî öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce makbûl değildir. Yalnız ordumuzda zâbitlerin, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi yapmakta gösterdiği acelecilik ve namus hissini söylemek isterim.

Hakikaten ordumuzdaki zâbitler ve yüksek kumanda hey'eti, birbirine karşı böyle sevgi, saygı ile, emniyetle, inançla bağlıdır ve aldıkları emri bir namus sayarlar ve yaparlar.

Düşman yakın takviye kıtalarını birinci hatta geçirdi ve Bal Mahmud üzerinden ve Afyon'dan dahî birtakım takviye kıt'aları getirtti. Ve ayrıca otomobillerle çekilir toplar getirdi. Ve bizim elimize geçen noktaları tekrar geri almak için karşı taarruza geçti. Tınaztepe'nin garbinde elde edilmiş olan mevzi, hemen tamamiyle düşman tarafından geri alındı. Ve Tınaztepe üzerine döndürdüğü taarruzlar, önceden askerlerimizin çok fazla mukavemeti ve bilhassa Belentepe'ye giren kuvvetlerimizin, yandan piyade ve topçu ateşleri sayesinde bir an için durdurulabildi. Fakat düşman tekrar takviye kıt'aları aldı.

TINAZTEPE ALINIYOR

Akşam üzeri Tınaztepe tamamiyle düşman eline geçti ve 1310 râkımlı tepe sebat etti. Aynı zamanda düşmanın Kalecik sivrisi ile Akarçay arasında Afyon cenubunda bir karşı taarruz hazırlığına kalkıştığı zannedilebilir. Hakikaten orada bir takım kuvvetler topladı ve bütün bu cephe üzerinde, Işıklar umumî istikameti üzerinde gayet kesif bir topçu hazırlığına başladı. Düşmanın böyle bir hareketi çok makul ve çok muhtemel idi. O kadar muhtemeldi ki, biz bu hareketlere başlamadan evvel, düşmanın bizim üzerimizde tesirli bir hareketi olmak üzere, bunu kabûl etmiştik. Filhakika düşman, böyle Karahisar'dan Akşehir umumî istikametine yapılan bir taarruzda muvaffak olduğu takdirde, aslî kuvvetlerimiz garbde kalmış ve diğer kuvvetlerden ayrılmış olabilirdi. Düşmanın bu kadar çok mühim olan teşebbüsünü daha evvelden düşünmüş olduğumuzdan, başarısızlığa uğramaları için lâzımgelen her türlü tedbirler de alınmıştı.

Onun için bu düşman teşebbüsü bizi ürkütmedi. Bununla beraber bu cihet üzerine ve bütün cepheler üzerine dönen askerlerimizin çok şiddetli ve kahramanca taarruzları, düşmanı bu harekete geçmek-

Büyük taarruz günlerinden bir hâtıra.

ten alıkoydu. Düşman böyle bir işi yapmaya cesaret edemedi.

Tınaztepe'de düşman tamamen hâkim olduktan sonra, orada bulunan kuvvetlerimizden bir alay (ki, ismini hürmetle ve takdirle anmak istiyorum, 57'nci alaydır) düşmana ateş kullanılmasına lüzum görmeksizin, süngüsünü taktı, düşman cephesine girdi. Bunun neticesi olarak, gece Tınaztepe, çok derin ve muhkem bulunan Tınaztepe, baştan nihayete kadar tekrar elimize geçti. 26 ağustos akşamına kadar bu cephe üzerinde dönen vak'alar bundan ibarettir. Yani Akarçay'dan Tınaztepe'ye kadar uzanan mevziler üzerinde Kalecik sivrisi, Belentepe ve Tınaztepe elimize geçmişti.

Oradan sonraki mevzilere kıt'alarımız girememişlerdi. Bunun garbinde faaliyetini yapacak olan süvari kolordumuz (bildiğiniz gibi Afyon'un garbinde Çayhisar vardır) Çayhisar'a geldi. Daha ileriye çok kuvvet geçirmek için henüz zaman, kendisine pek müsaade etmiyor. Fakat süvari kıt'alarımızın görünmesi derhal düşmanın dikkat nazarını çekti ve düşman buna karşı Ayvalık-Kırka hattının şimalinden cenubuna doğru, garbe karşı bir cephe almaya mecbur oldu. Harita üzerinde vaziyet mütalâa olunduğu zaman kolaylıkla görülür ki, bu vaziyet düşmanı kuşatmanın başlangıcıdır. Düşman şarka ve cenuba karşı olduğu gibi, İzmir'e karşı batıda da bir cephe almaya mecbur edilmiştir. Bu vaziyetle düşman kendi kendini bir kale içine koymuştur. Diğer cephelerde Afyon'un şarkındaki düşman mevzilerine kuvvetlerimiz taarruz etmiştir. Ve orada bulunan düşman kuvvetlerinin cenuba gelip, karşı koymaktan engellemeye muvaffak olmuştur. Onun daha şimalinde düşman için fevkalâde ehemmiyeti haiz olan Kazuçuran adında kuvvetli ve muhkem bir mevzi vardı. Oraya bizim bir fırkamız taarruz etti ve orasını aldı. Fakat düşman, bu nokta-

Kurtuluş Savaşı'nda bir Türk topçu birliği ateş ânında.

ya çok ehemmiyet verdiğinden, kıt'alarını tekrar kuvvetlendirdi. Karşı taarruz yaptı ve bizim fırkayı oradan attı. Fakat aynı fırka tekrar şiddetle taarruz ederek aynı yeri bir daha ele geçirdi. Bunun daha şimalinde hareket eden bir süvari fırkamız vardı. Bu da Döğer umumî istikametinde yürüdü. Her önüne tesadüf ettiği düşmana taarruz etti. Ve bu sayede düşmanın Döğer civarında bulunan üç fırkalık yedek kuvveti yerinden kıpırdayamadı. Bunun daha şimalinde Seyitgazi'ye yakın Husrevpaşa mıntakası vardır. O mıntakada bulunan düşman kuvvetlerine taarruz eden kı'alarımız, düşmanın üç fırkasını yerinde durdurmaya muvaffak olmuştur. Ve taarruz eden bu kuvvetlerimiz, oradaki düşmana nazaran dörtte bir nisbetinde idi. Kocaeli grubunda da taarruz başladı. Kıt'alarımız, verilen vazifeyi muvaffakıyetle yapıyorlardı. Menderes havalisindeki bütün kıt'alar dahî verilen vazifeyi muvaffakıyetle yapıyorlardı. Orada bir süvari fırkamız Uşak'ın garbine kadar ilerleyerek düşman birleşme hatlarını kesmeye başlıyordu. Bunun üzerine 26 ağustos akşamı vaziyet bu idi. Eğer tetkik edilecek olursa, bu netice memnuniyet vericidir. Ve hakikaten başkumandanlıkça memnuniyete lâyık görüldü. Çünkü, şimalde ve Menderes'te düşman kuvvetlerini tam tasarladığımız gibi bulunduğu yerlerde durdurduk. Ve sonra Afyonkarahisar garbindeki çok müstahkem bir hattın da dayandığı en mühim noktalarından üç yer elimize geçti.

27 AĞUSTOS

27 ağustos için yapılacak yeni bir şey yoktu. Kıtalar, evvelce almış oldukları hedeflere bir an evvel yetişmek için taarruzlarına devam edecekti. Nitekim öyle oldu. 27 ağustos sabahı 1310 râkımlı tepeye karşı doğrudan doğruya, 4'üncü Kolordu Kumandanı Kemaleddin Paşa tarafından gayet mâhirâne bir taarruz tertip olundu ve bunun neticesi olmak üzere 1310 râkımlı «Erkmen Tepe» düşmandan alındı ve buradaki düşman yenik ve perişan bir surette şimale ve şimâl-i garbîye doğru atıldı. Bu suretle Kalecik Sivrisi'nden Tınaztepe'ye kadar 12 km'lik bir gedik açılmış bulunuyordu.

Düşman cephesi burada yarılmıştır. Bundan sonra bu gedikten geçerek, düşmanı bırakmamak ve tekrar taarruz et-

mek üzere, hareket olundu. Aynı zamanda diğer düşman mevzilerine karşı da dönülmüş olan taarruzlar yenilendi. Ve bu netice ile, artık düşman tarafında, müstahkem hatlarını emniyetle muhafaza edememesi vaziyeti meydana gelmiştir. Filhakika biraz sonra, birbirini takip eden Tınaztepe'nin garbinde bulunan mevziler dahî birer birer düşmeye başlamıştı ve Kalecik Sivrisi cephesi dahî düştü. Gerek bu vaziyette, gerek Afyonkarahisar'ın şarkına döndürülen taarruzların tesirinden orada bulunan düşman fırkaları dahî mevzilerini terkederek, garbe ve şimâl-i garbîye doğru çekilmeye mecbur olmuşlardı. 27 ağustos günü öğleden sonra saat 17'de, 8'inci fırkamız muzaffer olarak Afyonkarahisar'a girdi. Burada 20 ilâ 22 çeşitli cins top alınmıştır. Karahisar'da da belki henüz kat'î hesabı bitmemiş olan mühimmat, silâhlar vesair malzeme ele geçirilmiştir. Yalnız, düşman Karahisar'da ve ondan sonra her yerde yaptığı gibi, derhal şehri ateşledi, kıtalarımızın acele ile yetişmesi sayesinde yangının genişlemesine meydan verilmedi ve yanan yerler bastırıldı. Bugün düşmanın mühim kuvvetleri müstahkem mevkilerinden atıldı. Ve artık açık sahra muharebesine mecbur edildi.

SAVAŞ HENÜZ BİTMİŞ SAYILMAZDI

27 ağustos akşamı, durumu şöyle mütalâa ettik: Düşmanın henüz Eskişehir grubu yerinde idi. Ve Döğer'deki yedek fırkaları henüz tamamiyle kullanılmamıştı. Diğer cephedeki düşmanın kuvvetleri tamamen duruyordu. O halde burada yendiğimiz düşmanın kuvveti dört ilâ beş fırkadan ibaret idi. Bunun üzerine düşman tekrar sol kanadını Eskişehir'e dayandırarak, onun cenubunda Döğen ve daha cenuba ininiz, Resulbaba sırtları vardır. Oradan garbe gidiniz, burada Dumlupınar mevzii var; daha sonra Toklu Sivrisi mevzii vardır ki, düşman bu hat üzerinde çekilen kuvvetleriyle tekrar karşı koyabildi. Zaten bu mevzilerden daha evvel inşa edilmiş ve hazırlanmış ve tel örgülerle kuvvetlendirilmiş, hemen hemen Afyon'un şarkında ve cenubundaki tahkimata benzer kuvvetli tahkimat vardı. Düşman için en makûl ve muhtemel olan hareket bu idi.

Bunun üzerine, düşmanı bu mevzide dahî yenmek için cenupta bulunan Birinci Ordu, düşmanı sol kanadıyle kavrayarak İzmir'e gitmekten menedecek suretle taarruza devam edecekti.

28 AĞUSTOS

İkinci Ordu şarktan düşmanı kavrayarak şimale, Kütahya üzerine gitmesine mani olacak surette taarruz edecekti. Artık ileriye gitmiş olan süvari kolordumuz da düşman kuvvetinin tamamen arkasında faaliyetini yapacaktı. O gece düşündüklerimizi, ertesi günü Hakk'ın inâyetiyle ve tamamen düşündüğümüz gibi, noktası noktasına tatbik etmek müyesser idi. Birinci Ordu kıtaları şimale hareketinde düşmana birçok yerlerde tesadüf etti ve tesadüf ettiği yerde çok kanlı muharebeler devam etti. Meselâ Bal Mahmud şimâl-i şarkîsinde Köprülü vardır. Bir fırkamız düşmanın orada bir fırkasını yakaladı. Gayet seri bir hareket sonunda düşman fırkası yenilerek bütün silâhlarını ve otomobillerle çekilir üç ağır topunu terke icbar edildi ve perişan bir surette Can Suyu istikametinde kaçtı. Ondan sonra Bal Mahmud istasyonunda yine bir fırkamız düşmanın bir fırkasını yakaladı. Muharebe ile yendi. Şimale attı. Oğlan Mezarı, Baş Kilise, Kumar Çiftliği, Akçaşehir, Bakırcık, Tazılar cenûb-ı garbîsi ve Toklu Sivrisi'nde düşmanla temasa gelindi ve buralarda ciddî ve mühim muharebeler oldu ve fakat bazı düşman fırkalarının dayanması ile beraber nihayet mağlûbiyete uğratılarak şimale atıldı. Yalnız Toklu Sivrisi'nde bulunan düşman, mukavemet edebiliyor ve yerinde duruyordu.

SONUCA YAKLAŞIRKEN

İkinci Ordu dahî, verilen cepheden, garbe yürüyüşüne devam ediyor ve muharebe için temas arıyordu. Bütün bu savaşlar olurken, süvarilerimiz tamamen düşman kıtalarının gerilerinde olmak üzere hareket ediyordu. Meselâ Ulucak'ta ve Baş Kilise'de bazan piyade gibi ateş savaşı yaptı ve fakat ekseriyetle kılıcını çekti ve dörtnal düşman safları arasına girdi. Süvarilerimizin burada gösterdiği kendilerine has kahramanlık, düşünülebilenin üstündedir ve tasviri kabil değildir. Henüz

muharebeye girmemiş taze düşman fırkalarını görür görmez süvarilerimiz dayanamıyorlardı. Bunları durdurmaya imkân yoktu. Ve derhal kılıcı çekiyor, düşmanın içine dalıyorlardı. Bu kahramanlık sayesinde garbe çekilmek isteyen düşman kıtaları, durmaya ve vaziyet almaya mecbur edildi. Ve o esnada bir taraftan piyadelerimiz ve topçularımız yetişti ve düşmanı tekrar muharebeye mecbur ettik. 28 ağustos günü bu dediğim çeşitli muharebeler geçti.

Bunun neticesinde, yani 28 ağustos akşamı, biz durumu şöyle mütalâa ettik: Artık düşmanın bu pek müsait olan mevzide müdafaasından ziyade, arka yollardan saparak, Dumlupınar mevziine girmesi veyahut oradan Uşak mevziini tutmak istemesi lâzım gelir. Burada düşmanın 4'üncü, 5'inci, 9'uncu, 12'nci, 13'üncü, 1'inci fırkaları vardı.

Bu meydan muharebesi sırasında, yalnız 1'inci ve 7'nci fırkaları mağlûb bir hâlde Dumlupınar garbine geçebilmişlerdir. Diğer 5 fırkası, bu dediğim çerçevenin içersinde kaldı.

Dumlupınar'a geçen mağlûb edilmiş bu iki fırka, henüz düşmanın garpte taze bir halde bulunan 2'nci fırkası ile birleşti ve bir fırka oldu.

29 AĞUSTOS

Bunun üzerine artık yapılacak şey, bütün düşman kuvvetlerini İzmir'e çekilmekten, şimale ve hiçbir yere gitmekten alıkoymak lâzımdı. Bunun için verilen emre göre, İkinci Ordu artık bütün kıtalarıyle garbe dönecek, düşmanın Dumlupınar mevzilerini tutacak ve garbe çekilmek isteyen düşmana taarruz edecekti. İkinci Ordu keza şimalden aynı düşmana taarruz etmek üzere, ilerleyecek ve süvari fırkaları Muraddağı ile Kütahya, Gediz şosesi mıntakasında toplanacak düşmanın şimâl-i garbîye çekilmesine mani olmak vazifesine devam edecekti. Döner istikametinde faaliyetini yapmakta olan süvari fırkamızı söylemiştim. O da Altıntaş'a getirildi. Diğer cephelerde Eskişehir'de vesair yerlerde bütün kıtalar, verilen vazifenin yerine getirilmesine devam edeceklerdi. Yâni taarruzlarına devam ederek düşmanı durduracaklardı.

29 ağustosta Birinci Ordu, Ulucak - Hamurköy - Çal köyü - Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen beş düşman fırkasına taarruz etti. Ve cenuptan taarruza başladı. Dumlupınar şarkında Kızılca köyden Murad dağları üzerinde Hasandede istikametinde giden fırkamız da düşmanın Aslıhanlar'a gelmiş olan iki fırkasına tesadüf etti ve derhal bu iki fırkaya taarruz etti. Bunun üzerine düşmanın Dumlupınar yolu kapatılmış oldu. İkinci Ordu da muharebe temasına gelmişti.

Ağustasun 29'uncu günü bu hareketlerin devamı ile geçti.

30 AĞUSTOS

30 ağustosta vaziyet şöyle idi: Artık düşmanın beş fırkası Dumlupınar'a gitmekten alıkonmuştu. Kütahya istikametinden şimale gitmekten de alıkonmuştu. Yalnız kendisi için bir kurtulma yolu kalmıştı ki, o da Murad Dağı şimalindeki Kızıltaş deresi idi. Bu dere ve derenin içi sarp patikalara mâlik bulunuyordu. Yâni hareket güçtü ve bunun da karşısında süvari kolordumuz bulunuyordu. Bunun üzerine düşmanın beş fırkası artık tamamiyle çevrilmişti. Ağustosun 30'uncu günü bu çevirme hareketini kat'î bir neticeyle tamamlayabilmek için muharebeleri yakından temas ve sevk-u idare etmek muvafık görüldü. Bunun üzerine Erkânıharbiye Reisi Paşa Hazretleri, bizzat şimale, İkinci Ordu cihetine ve süvari kolordusu nezdine gitti.

SAVAŞIN SONU

Ben de aynı zamanda cenupta Birinci Ordu nezdine gittim. Ve tekmil bütün kıtaları seri bir taarruza teşvik ettim ve oradan da dördüncü kolordu kumandanının yanına gittim. Durum o kadar cazip idi ki, daha ileriye kadar gitmekten kendimi alamadım. Çal köyü yakınında bir yere gittim. Burası düşmanın mevzi almak üzere bulunduğu bir yerdi. Oradan gördüğüme göre, Uşak'a dönen düşman kuvvetleri doğrudan doğruya Yunan Başkumandanı Trikopis'in emri altında olarak Çal köyü kapısında Aydemir, Adatepe, Ağaçköy mevkilerinin teşkil ettiği bir daire halinde idi. Ve arkasını da Kızıltaş deresine vermişti. Birinci Ordu kıtaları da

bu daireyi şarktan ve cenuptan sarmış bulunuyordu. İkinci Ordu, şimalden Çal köyü, Kırkpınar ve onun daha garbinden sarmış bulunuyordu ve süvarilerimizin dahî, oradan bu muhasara hareketini vücuda getirmiş olan kıtalarla beraber tazyik hareketi emir olundu. Ve artık hiçbir şeyden kaçınmaya lüzum kalmamıştı.

Tekmil topçuların mümkün olduğu kadar yakından ve hattâ açık mevzilerden ateş etmelerini emrettim. Filhakika öğleden sonra bu düşman ateşten bir daire içine alınmıştı. Ve gözlerimle görüyordum ki, düşman, şaşkınlık alâmetleri gösteriyordu. Şimale, şarka, cenuba başvuruyorlardı. Her taraf ateşle kapanmıştı. Aynı zamanda piyadelerimiz, ateşten vazgeçerek süngülerini taktılar ve bir an evvel düşman mevzilerine girmek için saldırdılar.

Bu son vaziyette, iki buçuk saat sonra süngülerimiz düşman göğsüne girmiş ve mesele halledilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda gece girmiş oluyordu. Ve sanki gecenin karanlığı, pek feci olan bu manzarayı cihanın gözlerinden saklamak için koşuyordu. Hakikaten bu harp cephesini ertesi günü gezdiğim zaman, teessüre kapılmaktan kendimi alamadım. Bir asker için ve herhangi bir asker için bu durum teessürü çeker. Fakat Allah'ın kullara bunu mukadder etmiş olmasına göre, burada bu duruma girenler, asker değildir. Bunlar herhangi cânîler ve katillerdir.

BAŞKUMANDAN TRİKOPİS TESLİM OLUYOR

Artık düşmanın beş fırkası, tabiî pek çok kayıplara uğradıktan sonra, geri kalanı teslim olmaya başladı. Bu teslim alma işi, birkaç gün devam etti. Ve sonunda, şuraya, buraya başvurup, kurtulmak imkânını bulamayan Başkumandan Trikopos de kılıçtan kurtulup, teslim olacak adamlar arasında idi. Tesadüf olarak oralarda bir istihkâm mülâzımımız vardı. Ona haber göndermiş, mülâzım efendi buyursun demiş. Ve derhal atına binmiş birkaç neferle beraber dereye inmiş. Orada saff-ı harb nizamında bekleyen ordu bakıyyesini görmüştür. Bunlar derhal cenerralleri, zabitleri ve askerleriyle beraber bu mülâzımımızı selâmladılar ve teslim oldular.

Dumlupınar'ın muzaffer başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa.

ATATÜRK'ün Toplanmamış Yazıları

YAZAN: Dr. FETHİ TEVETOĞLU

ATATÜRK'ÜN kıyıda - bucakta kalmış pek çok yazıları bulunmaktadır. Bu yazıların nerelerde ve kimlerde bulunduğunu, bulunabileceğini, bu konuda daha önce yayımlanmış beş makalemizde (1) belirtmiş, ayrıca kendi bulduğumuz ve yayınladığımız on bir yazıyı sunmuştuk. Bugün burada, Atatürk tarafından yazılmış, eski gazete koleksiyonları içinde bulup aynen istinsah ettiğimiz 53 yıllık eski bir yazısı ile, 11 ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu sırasında Ali Fethi Okyar'a yazdıkları mektubu sunmaktayız.

Atatürk'ün 1919 - 1938 yılları zarfında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ve C.H.P. Kurultayları'nda söylenmiş «Söylev ve Demeçleri» ile bunlar dışında Devlet Merkezi'nde ve yurt içinde 1906'dan 1938'e kadar yaptığı konuşmalar, verdiği beyanat; 1918 - 1937 yıllarında yerli ve yabancı gazetecilere verdiği demeçler ve nihayet «Atatürk'ün Tâmim, Telgraf ve Beyannâmeleri», dört cilt hâlinde toplanmış ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yayımlanmıştır (2).

Bu dört ciltlik faydalı eserde, Atatürk'ün bütün konuşma, tamim, telgraf ve beyannâmelerinin noksansız, yanlışsız toplanmış bulundukları ve tam ilmî metodlarla tasnif, tertip ve tanzim edilerek hazırlandıkları iddia olunamaz. Bu dört cilt dışında Atatürk'ün kıyıda - bucakta kalmış, yurt içinde ve yurt dışında bulunan daha pek çok yazıları ve beyanları vardır. Bütün bu gibi resmî ve hususî belgeler aranmalı, izlenmeli, bulunmalı ve ilmî bir incelemeye tâbî tutularak yayınlanmalı ve sergilenmelidir. Atatürk'e ait bu belgelerin asılları ve fotokopileri, ilgili enstitülerde, Türk Millî Kütüphanesi'nde arşivlere ve camekânlara girmelidir.

Yukarıda andığımız Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayınları içinde bulunmayan, Atatürk'e ait bizim bugüne kadar yayınladığımız yazı ve vesikalar şunlardır:

1 — Millî Şair Mehmed Emin Yurdakul'a, Millî Mücadele'ye katılmak üzere İnebolu'ya çıktığı zaman Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği 1 nisan 337 (1921) tarihli telgraf (Kopuz dergimizin 15 mayıs 1939, 6. sayısı, s. 215; ayrıca bk.: Türk Kültürü, kasım 1965, sayı 37, s. 57).

---

(1) Dr. Fethi Tevetoğlu: Milliyetçi Atatürk, Türk Kültürü, kasım 1965, sayı 37, ss. 55 - 62; Türkiye Komünist Partisi II, Türk Kültürü, nisan 1967, sayı 54, ss. 434 - 445; Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları, Türk Kültürü, kasım 1968, ss. 54 - 58; Atatürk'ün Türk'ü ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Târifi, Türk Kültürü, kasım 1969, ss. 5 - 10; Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları, Türk Kültürü, kasım 1970, ss. 45 - 48.

(2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1, (1919 - 1938), 2. bs., Ankara 1968; II, (1906 - 1938), 2. bs., Ankara 1959; III, (1918 - 1937), 2. bs., Ankara 1961; IV, (Atatürk'ün Tâmim, Telgraf ve Beyannâmeleri), Ankara 1963.

2 — İkinci İnönü zaferi üzerine, Nâmık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın kutlama telgrafına Mustafa Kemal Paşa'nın 10 nisan 337 (1921) tarihli karşılığı (Türk Kültürü, kasım 1965, sayı 37, s. 57).

3 — İstanbul'da, Fransız Hastanesi'nde ağır hasta yatan büyük Türkçü Ziya Gökalp'a ölümünden dört gün önce (Gazi Mustafa Kemal) imzasıyle çekilen 21 ekim 1921 tarihli telgraf (Türk Kültürü, kasım 1965, sayı 37, s. 59).

4 — Ziya Gökalp'ın ölümü üzerine eşi Vecîhe Hanım'a (Reisicumhur Gazi M. Kemal) imzasıyle çekilen başsağlığı telgrafı (Türk Kültürü, kasım 1965, sayı 37, s. 59).

5 — 28 aralık 337 (1921) günü (Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal) imzasıyle (Sinop Meb'us-u muhteremi Rıza Nur Beyefendi Hazretlerine) diye çekilmiş telgraf (Kopuz, eylül/ekim 1943, sayı 5/6, s. 135; ayrıca bk. Dr. Tevetoğlu: Açıklıyorum!, Ankara, haziran 1965, s. 58).

6 — Bakû'daki komünist Mustafa Subhi'ye 13 eylül 1336 (1920) tarihli (Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal) imzalı mektubu (Dışişleri Bakanlığı arşivinden ilk defa tarafımızdan bulunup çıkarılarak: Türk Kültürü, nisan 1967, s. 442 - 445 ve Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ankara 1967, s. 221 - 225'te yayımlanmıştır).

7 — 20/21 mart 1339 (1923) gecesi, Konya Türkocağı şeref defterine yazılmış yazı (Türk Kültürü, sayı 73, s. 57/58).

8 — 23 aralık 1921'de Ankara'dan Mareşal Lyautey'e gönderilmiş (Mustafa Kemal) imzalı Fransızca mektubun fotokopisi ve Türkçesi (Türk Kültürü, kasım 1969, sayı 85, s. 5 - 7).

9 — Atatürk'ün Türk'ü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu tarif eden tarihî yazısı (Türk Kültürü, sayı 85, kasım 1969, ss. 8 - 10).

10 — Atatürk'ün 4 mart 1936 tarihinde, o sırada Londra Büyükelçisi bulunan Fethî Okyar'a Rifat Özdeş (rahmetli Kocaeli Senatörü, Amiral) için yazdığı mektup (Türk Kültürü, kasım 1970, sayı 97, s. 47).

11 — (Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal) imzasıyle 15 haziran 35 (1919)'de (Irak Şeyhülmeşâyihi Acemî Paşa Hazretlerine) yazılmış mektup (Önasya, şubat 1966, sayı 6, ss. 2 - 3; Türk Kültürü, kasım 1970, sayı 97, s. 48).

Bugün burada sunacağımız iki yazıdan birincisi, Mevlanzâde Rıfat adlı Kürtçü — 150'lik vatan hainlerinden biri — tarafından çıkarılan, Radikal Avam Fırkası yayın organı ve Sosyalist Fırkası destekçisi, Hukuk-u beşer gazetesinde Ordu kumandanları aleyhinde yayınlanan hakaret yazısı üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne yaptığı müracaatla ilgili yazıdır. Aslı, Harbiye Nezareti'ne ait belgeler arasında bulunması gereken bu son derece değerli ve tarihî belge, Atatürk'ün bir iftira, bir hakaret karşısındaki şiddetli reaksiyonunu ve yüksek karakterini göstermektedir (3):

ATATÜRK'ÜN YAZISI

«Hukuk-u-beşer gazetesinin 14 mart 335 tarihli nushasında Damad Ferid Paşa kabinesine hitaben tevcih edilen «esbâb-ı mûcibeli suallerden» 3 numaralısında «evrâk-ı nakdiyenin gûyâ revac bulmadığı mahallerde Ordu, hattâ cihet-i mülkiye ihtiyâcâtının tesviyesi bahânesiyle Meskûkât Müdüriyeti tarafından milyonlarca altun ve gümüş akça darbedilerek bâzen vagon vagon Ordu Kumandanı denilen âlî sefillere, daha doğrusu haydut başılara teslim edildi...» denilmektedir.

Bu ifade ile Ordu Kumandanlarının sefil ve haydut başı ve dolayısıyle orduların haydut oldukları ilân edilmiş oluyor. Müdafaalarına hiç bir vakit lüzum görmeyeceğim bâzı eşhas hakkında ta'rizatta bulunmak isterken, vatan ve millet için kemâl-i safvet ve ma'sumiyetle ve her türlü mahrumiyet ve müşkilât içinde vazife-i nâmusunu bihakkın ifa eden Osmanlı Ordularını haydut ve aynı mahrumiyet ve müşkilâta ma'ruz ve yegâne müttekâsı (dayanılacak şeyi) nâmus ve haysiyetinden ibâret olan meşkûr ordular kumandanlarını sefil ve haydut başılıkla tavsif ve teşhir etmek ne büyük ahlâksızlık ve ne sefil vicdansızlıktır.

Osmanlı Orduları'nı, onun nâmuslu ku-

(3) Vakit, 25 mart 1919, Nu. 511, s. 1.

mandanlarını bu sûretle teşhir edebilmek kabiliyeti ancak vatan ve milletin mahv ve izmihlâlini arzu eden bir alçakta bulunabilir. Ben, Fevzi Paşa, Nihad Paşa, Yâkub Şevki Paşa, İhsan Paşa, Cevad Paşa ilah. gibi nâmus ve istikametlerinden aslâ şüphe edilemeyecek olan Ordu Kumandanı arkadaşlarımın bu rezilâne teşhire karşı ne diyeceklerini bilemem. Yalnız kendi nam ve hesâbıma beyan ederim ki benim Anafartalar'da, Kürdistan'da, Suriye'de başlarında bulunmakla müftehir olduğum kahraman ordular, haydutlardan değil, necîb Osmanlı milletinin nâmuskâr evlâdından müteşekkildi. O sefil müfteri şunu da kat'î olarak bilmelidir ki ben de hiç bir vakitte vagon vagon altun teselüm eden sefil ve haydud başılardan değilim. Binâenaleyh Harb-ı-Umûmî içinde kumanda ettiğim Anafartalar Grubu, İkinci Ordu, Yedinci Ordu ve en nihâyet Yıldırım Orduları Grubu ve şahsım nâmına bu nâmussuzca iftirâyı red ve sahibini tel'in ederim.

Müfteri-i merkum hakkında icabeden muâmele-i kanûniyenin Nezâret-i celîlelerince tatbik ve ifasının te'min buyurulması müsterhamdır (istirham olunur).»

BİR DE MEKTUP

Atatürk'ün Samsun'a hareketinden tam iki ay önce yazılmış bu dilekçesi, birçok bakımdan incelenmeye ve üzerinde durulmaya değer, çok mühim bir belgedir. Atatürk'ün Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması hakkında Fethî Okyar'a yazdığı cevabî mektup (4) ise, O'nun çok partili gerçek demokrasi rejimine nasıl gönülden ve samimî olarak taraftar bulunduğunun bir belgesidir. Bu tarihî vesika ve gerçek karşısında günümüzde hiç kimsenin «Türkiye'de çok partili demokrasi rejimini ilk ben kurdum» demesine imkân kalmamakta; bu yoldaki iddiaların ise boş bir şeref aşırmacılığı gayretinden ibaret bulunduğu meydana çıkmaktadır:

11 - VIII - 1930

«Azizim Fethî Beyefendi,

«9 - 8 - 930 tarihli mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütalâalarınıza ve suallerinize Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umûmî Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm.

«Mâlumdur ki, resmî vazifem dolayısıyle ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umûmî Reisliğini fi'len ifa etmemekteyim. Fi'lî riyâset, İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitâmında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası reisliğini fi'len idâre edeceğim tabiîdir.

«Hükûmetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz nokta-i nazarların, zamanında mevzu-u-bahs oldukça cevaplarını vermek Hükûmete ait olacaktır. Bu suretle hakikatların daha açık olarak meydana çıkacağına şüphe yoktur.

Büyük Millet Meclisi'nde ve millet muvacehesinde, millet işlerinin serbest münakaşasını ve hüsn-ü-niyet sâhibi zatların ve fırkaların ictihadlarını ortaya koyarak, milletin âlî menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Reisicumhur olmayarak yalnız fi'len Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım, fırka programını ve icraatını tenkid eden ve insanî ve siyasî ahlâkına emin olduğum sizin gibi bir zâtın mütalâalarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim ve istifadeli bulurdum.

«Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, lâik cumhuriyet esâsında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak dâimâ aradığım ve arayacağım temel budur.

«Binaenaleyh, Büyük Meclis'te aynı temele istinad eden yeni bir fırkanın faâliyete geçerek millet işlerini serbestçe münakaşa etmesini Cumhuriyet esaslarından sayarım. Bu i'tibarla, nokta-i nazarlarınızı tâkip için siyasî mücadeleye girmenizi bittabi' hüsn-ü telâkki ettim.

«Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun uhdeme tevdi' eylediği yüksek ve kanunî vazifeleri, hükûmete muhalif olan ve olmayan fırkalara karşı âdilâne ve bîtarafâne ifa edeceğime ve lâik cumhuriyet esâsı dahilinde fırkanızın her nevi' siyasî faâliyet ve cereyanlarının bir mâniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal»

---

(4) Yarın, 12 ağustos 1930, Nu. 234, s. 2. Ayrıca bk. Ahmed Ağaoğlu: Serbest Fırka Hâtıraları, Istanbul 1949, ss. 20 - 23.

50. Yılında Büyük Taarruz

FAHREDDİN ALTAY

YAZAN: E. ORGENERAL FAHREDDİN ALTAY

BÜYÜK taarruzun ellinci yılını kutlarken bugünkü Türkiye'yi yaratmış olanların elli yıl önceki sıkıntılı günlerini hatırdan çıkarmamak lâzım.

Mustafa Kemal, Sakarya'da düşmanı yendikten sonra, orduya takip emri vererek Eskişehir - Afyon hattında düşmanın tutunmamasını arzulamıştı. Fakat, yirmi iki gün süren Sakarya savaşlarında, düşmanı yenmiştik ama, bizde de itiraf etmeli ki, kıpırdayacak hal kalmamıştı. 1911'den beri, on yıldır savaş içersindeydik. En kıymetli subay ve komutanlarımızı, yetişmiş erlerimizi, Galiçya ve Kafkaslar'dan başlayarak, Yemen'e kadar uzanan savaş alanları içerisinde, cömertçe harcamıştık.

Yüzyıllar boyu Viyana kapılarından Sakarya'ya kadar bir çekilmemiz vardı. İkiye bölünmüştük. Istanbul'da oturan bir hükümet bağrımıza hançer saplayan Yunanlı kadar, bize düşmandı. Bu bakımdan Sakarya'dan sonra Marmara ve Ege kıyılarına varamamıştık. Yunanlılar da İngilizler'den durmadan aldıkları yardımlar sayesinde Eskişehir - Afyon hattını çok güzel tahkim etmişlerdi. Bu durum karşısında, ordumuzu yeniden düzenleyip tertiplemek, noksanlarımızı ikmâl etmek ve bir taarruzla düşmanı memleketten kovmak gücünü sağlamak lâzımdı. İşte bu zaman içinde dahî, bize yardım edenler olmadığı için, Yunan gücüne üstün bir duruma gelememiştik.

Mustafa Kemal, hem başkumandan, hem de Büyük Millet Meclisi Reisi idi. Ankara'da ordunun nasıl çalıştığını bilmeyen milletvekilleri, türlü tesirlerin etkisi altında, durmadan kendisini sıkıştırmaktaydılar. O da bu durumdan sinirlendikçe cepheye kadar inerek bize tesir etmekteydi. En nihayet hazırlıkların kısmen tamamlanmış olduğu 20 ağustos 1920'de Akşehir'e gelerek ordu kumandanlarıyla süvari kolordusu komutanı olarak beni topladı. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve onun kurmay başkanı rahmetli Âsım Gündüz, Fevzi Çakmak oradaydılar.

Atatürk, evvelâ Âsım Gündüz'e hitap ederek Garp Cephesinin hazırlıklarını sordu. Bunu öğrendikten sonra ordu kumandanlarına plan tatbikatı şeklinde taarruz vazifeleri verdi. Birinci ordu komutanı olan Nureddin Paşa, yeni gelmişti. Daha evvel bu orduya Atatürk, kendi sınıf arkadaşı olan Ali İhsan Paşa'yı tâ-

yin etmişti. Fakat Ali İhsan Paşa bu görevi hazmedemedi, cephe ile ve şimdiye kadar başarıyla savaşmış kumandanlarla çekişmeye kalkıştı. Bu bakımdan değiştirilmiş, yerine Nureddin Paşa getirilmişti.

Atatürk, daha ziyade soruyu ikinci ordu komutanı Yakub Şevki Paşa'ya yöneltmişti. Yakub Şevki Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın başarılı komutanlarından olduğu kadar, ordu içinde öğretmenliği ve askerî bilgisiyle tanınmış bir şahsiyetti. Şunu açıkça belirtmeliyim ki, hiç kimsede bu hazırlanmış düşman mevzilerine karşı kolay kolay bir taarruza girişmek cesareti yoktu. Herkes bir felâket ânında Sakarya savaşı ile kazandıklarımızın da elimizden gitmesi endişesi içindeydi. Bilhassa Yakub Şevki Paşa, Atatürk'ün bir sorusuna karşı da:

— Ben düşmanın Akarçay şimalinden taarruzunu beklemem. Zira ordumuzun pek çabuk taarruzuna mâruz kalır. Bunun için Akarçay'ın cenubundan taarruza geçeceğini kabûl etmek isterim, demesi üzerine de Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Paşa söze karışarak Yakub Şevki Paşa'ya:

— Bu hareketin en büyük mahzuru düşmanın müteaddit ikmâl kollarına, bizim ise yalnız bir ikmâl yoluna malikiyetimizdir. Düşmanın Ankara istikametinde hareketi, olsa olsa pek az bir siyasî tesiri haiz. Yunanlılar, Ankara istikametinde bugün için büyük bir kuvvetle gidemez. Ve ilerleyişi de geriden ve yandan gelen birçok tümenle tıkanabilir ve düşman daha fazla ilerleyemez, cevabını vermiş, Şevki Paşa da:

— Düşman şimdi bunu yapamaz, fakat ordumuzu yendikten sonra zamanla bu kabiliyeti kolaylıkla alabilir, demesi üzerine de Fevzi Çakmak:

— Adana, Fransız'ın elindeyken, bizim Konya istikametinde atılmamız tehlikeliydi. Fakat bugün için bu yol elimizde olduğundan tehlike yoktur. Konya'yı bir tehlike ânında tutabiliriz. Düşman artık Anadolu'yu istilâ edemez.

Şevki Paşa, buna da şu cevabı veriyordu:

— Edip edemeyeceğini, bizim düşeceğimiz mağlûbiyet ve vaziyet tâyin eder. Ben Konya'yı tutabileceğimizi zannetmiyorum.

Şu tarihî konuşmayı, böylece belirttikten sonra bu tereddüdün hemen hemen hepimizin düşüncesi olduğunu da kabûl etmek lâzımdır. Bu, ihtiyatlı düşünüş hep memleketi yeni bir felâkete sürüklememek endişesinden ileri geliyordu.

Atatürk, görüşmelerin uzadığını görünce durumu özetledikten sonra, Ordunun 26 Ağustosta taarruza geçeceğini ve taarruzun bir baskın şeklinde başlayacağını, gizliliğe çok önem verilmesi gerektiğini söyleyerek ikinci ordunun iki kolordusunu (ikinci ve dördüncü), gece yürüyüşlerinden faydalanarak gizlice Birinci Ordu emrine vereceğini, süvari kolordusu da, gece yürüyüşüyle Sandıklı'ya giderek piyadelerin düşman cephesini yarmasını müteakip, içeri dalarak düşmanın düzenini bozguna çevirmeye çalışacağını, Birinci Ordu'nun, düşman güneyinde yaptığı yığınakla, düşman gerisine kuşatıcı şekilde taarruz edeceği emrini verdi. Bu emirdi ve yapılacaktı. Bütün kumandanlar, 26 Ağustos sabahı kıtalarının başında, erlerine örnek olacak tarzda savaşa atıldılar. Taarruz o kadar başarılı olmuş, büyük Atatürk'ün uyguladığı plan o kadar isabetli tatbik edilmişti ki, düşman neye uğradığını anlayamamış ve Ahır dağlarından hiç beklemediği bir an geçen süvari kolordusu, onun Dumlupınar'da kuşatılmasında büyük rol oynamıştı.

Taarruzun bu kadar başarı kazanması üzerine de rahmetli Yakub Şevki Paşa, taarruza muhalif kaldığından, üzülerek 2 eylülde Eşme sırtlarında yüce başkumandandan af dilerken, O:

— Paşam, siz plan tatbikatında fikrinizi söylediniz, bu gayet yerinde ve isabetli bir görüştü. Ama Yunanlılar sizin gibi düşünüp davranamadıkları için yenildiler. Ben, sizi gazanızdan dolayı tebrik etmek isterim. Zafer sizlerin eseridir, demek büyüklüğünü göstermişti. Mustafa Kemal, insan kullanma sanatının en büyük ustalarındandı.

Dumlupınar'dan sonra Yunan ordusu tamamen dağılmış bir bozgun alayı hâlinde yurdu yakıp yıkarak, insanları öldürüp süngüleyerek, ırz ve namusa el uzatarak İzmir'e doğru kaçmaktaydı.

9 Eylül günü kolordumla İzmir'e girdiğim zaman, daha Yunan kuvvetleri bütünüyle İzmir'i boşaltmamışlardı.

Büyük Taarruzun Hatırlattıkları

YAZAN: E. KORGENERAL NURİ BERKÖZ

«Memleket vücut ve hizmetlerinizden faydalanmaya çok muhtaçken, bugün için manasız bir şey olan mektebinizde bulunmanız, sizi beyhude yere Istanbul'a bağlıyor...»

1921 YILININ ocak ayı sonlarıydı. O zaman Istanbul'daki Erkânıharbiye Mektebi ikinci sınıf talebesiydik. Bugün rahmetli olmuş birçok orgeneral arkadaşlarla beraber derslere devam ederken, bir taraftan da, memleketin geleceği hakkında dertleşirdik. İngilizler, Istanbul'u işgal ettikleri zaman Harbiye'yi dağıtmışlar, fakat bizim okula dokunmamışlardı. Belki de, içimizde birkaç Şehzâdenin talebe olarak bulunması da, bunda bir rol oynamaktaydı.

Ankara'da kurulan millî hükümet ve ordu, büyük bir subay sıkıntısı içindeydi. Bazı arkadaşlar gizlice yolunu bulup, okulu bırakarak Anadolu'ya geçmekteydiler. İşte bu sıralardaydı ki, ben de Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Müdafaa-i Millîye Vekili Fevzi imzasıyle mareşalden şu mektubu aldım:

«Memleket, vücut ve hizmetinizden faydalanmaya çok muhtaçken bugün için pek mânâsız bir şey olan mektebinizde bulunmanız sizi beyhude yere Istanbul'a bağlıyor. Düşününüz ki, millet silâh başında istiklâlini kazanmaya çalışırken, sizin Istanbul'da bu hizmete katılmaksızın geçen günleriniz, haysiyetinizi küçültücü, üzücü ve kendiliğinden bir esirliği kabûl edişten başka bir şey değildir. Birçok sınıf arkadaşlarınız bu mes'uliyeti duyarak Anadolu'daki görevi başına koş-

tu. Vatanın kurtarılması gününde bu şerefli sonucun kahramanları arasında sizlerin de bulunmasını, Anadolu hükümeti kesinlikle arzu ediyor. Anadolu'daki arkadaşlarınızın üçüncü sınıfa geçmiş olanları erkânıharpliğe geçirildiler. Diğer yılların okurları da lüzum ve ihtiyaca göre zamanında erkânıharp yapılacaklardır. İstanbul'daki tahsiliniz ve bu suretle buradaki arkadaşlarınıza tahsil yılı yönünden üstünlüğünüz, Anadolu Büyük Millet Meclisi'nce kabûl edilmeyecektir. Anadolu'da yapılmış olan yükselmelerde esas olarak kabûl edilen terfi zamanı ve çıkış tarihleri yönünden yükseltilmiş olan arkadaşlarınız arasında terfiiniz mahfuz olup, 1921 martından sonra katılacakların terfi işleri de marttan sonra çıkacak terfi listesine kalacak ve terfileri de bu listenin tasdikinden sonra mer'i olacaktır. Anadolu'da hizmet için koşmanızı bekleriz. Bu emir her subaya elden verilerek okutturulacaktır.»

Emir, 13 ocak 1921 tarihini taşıyordu. M. M. Grubu tarafından ulaştırılmıştı. Ben de arkadaşlarımla görüşerek Garp cephesine katılmaya karar verdim. Rahmetli hocamız Âsım Gündüz, o zaman bize: «Çocuklar, nereye gidiyorsunuz? Anadolu'da daha ordu yok, bir şey yok, İngilizler, Fransızlar bu Yunan'ı boş bırakmazlar!» diyordu. Ama daha sonra Birinci ve İkinci İnönü'nün Mustafa Kemal tarafından kazanıldığını görünce o da dayanamayarak, M. M. grubundan aldığı davet üzerine Anadolu'ya geçerek Sakarya Savaşı'na yetişmiş ve onun kazanılmasında önemli bir rol oynamıştı.

Batı cephesi karargâhı, Akşehir'den savaş yakınlarına götürülürken istihbarat mühim bir bilgi ele geçirmişti. Bunda, Yunan komutanları arasında süregelmekte olan geçimsizlik anlatılıyor, cephede birinci kolordu komutanı olan Trikopis'le ikinci kolordu komutanı general Diyenid'in arasının açık olduğu bildiriliyordu. Raporu, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya ben götürmüştüm. Dikkatle okuduktan sonra:

— İşte bu iyi bir haber, dedi ve karargâh Kocatepe'ye doğru kademeler halinde yola çıkarıldı.

Ben, ikinci kademe ile hareket etmek üzereydim ki, Başkumandanın:

— Nuri Bey! diye seslendiğini duydum. Yanlarına gittiğim zaman:

— Nuri, sen burada kal, telgrafhaneyi hemen emrine al, hiç bir tarafa bir haberin sızmasına engel ol. Gelen haberleri de özel ulakla bana ulaştırırsın! buyurdular.

Telgrafhaneyi hemen üçüncü şube müdürü Râsim Bey'le beraber emrimize aldık. Taarruzun başlamasından 30 Ağustosa kadar, telgraf memurlarını evlerine bile göndermedim. Yemeklerini yanımızda yiyorlar, tuvalete bile nöbetçi yanında gidiyorlardı. Herkes bu sessizlikten şüphelenmişti. Sık sık Meclis'ten arıyorlar, Başvekil Rauf Bey, Dahiliye Vekili Adnan Bey, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istiyor, aralıksız olarak nerede olduklarını soruyorlardı. Ben de verdiğim cevapta:

— Efendim, Başkumandan birliklerle beraber teftişteler, gibi sözlerle oyalamaya çalışıyordum.

27 ağustosta, Rauf Bey, çok kızgın olarak telgraf başında:

— Nuri Bey, ne oluyor? Herkes merakta, burada türlü rivayetler dolaşıyor... diye çıkışmıştı.

Ben de cevap olarak:

— Efendim, cepheden top sesleri geliyor... dedim.

Oysa, ben Akşehir'deydim. Cepheden gelen top sesleri burada duyulamazdı. Taarruz da başlayalı iki gün olmuş, düşmandan bir hayli yer kazanılmıştı. Ertesi gün Rauf Bey heyecanla tekrar sordu. Ben bütün bu konuşmaları Başkumandana ulaştırıyor, aldığım bilgiye göre cevap veriyordum. Ertesi gün yine «Cepheden ne haber?» diye sorunca da:

— Top sesleri uzaklaşıyor, derinden geliyor, diyerek endişelenecek bir şeyin olmadığını ve sevinecek haberlerin yakında kendilerine ulaştırılacağını bildirdim.

1 eylülde ise Başkumandan imzasıyle Meclis'e şu teli çektim: «Garp Cephesinde 26 ağustostan beri başlayan taarruzumuz, Afyonkarahisar - Altıntaş - Dumlupınar arasında, büyük bir meydan savaşı hâlinde beş gün, beş gece devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kahramanlığı, zaferimizin sağlanmasını mümkün kıldı. Zâlim ve mağrur bir

انقره
١٢ / ١ / ٣٣٧

ارکان حربیه مکتبی ٢ نجی صنف طلبه‌سندن نوری افندی‌یه

مملکت وجود وخدمتکزدن استفاده‌یه فوق‌العاده محتاج ایکن بوکون ایچون پك معناسز برشی اولان مکتب باغی سزی بیهوده یره استانبوله باغلایور . دوشونکزکه ملت سلاح باشنده مدافعهٔ استقلاله چالیشیرکن سزك استانبولده بو خدمته اشتراك ایتمکسزین کچن کونلریکز حیثیتشکن ، مؤلم واختیاری براسارت وضعیتندن بشقه برشی دکلدر ، برچوق مکتب آرقداشلریکز احتیاج مملکتی تقدیر ایدرك اناطولیده وظیفه باشنه شتاب ایتدی . خلاص وطنك استحصالی کوننده بو شرفلی نتیجه‌نك قهرمانلری میاننده سزلرك‌ده بولنمه‌سنی آناطولی حکومتی قطعیاً آرزو ایدییور . آناطولیده‌کی آرقداشلرکزك الیوم اوچنجی صنفه منسوب اولنلری ارکان حربیه سلکنه نقل ایدلدیلر. دیکرسنه افندیلرینك ده لزوم واحتیاجه کوره وقت مرهوننده صنف مذکوره نقللری مقرردر. استانبولده‌کی تحصیلکزو بوصورتله بوراده‌کی آرقداشلرکز ه سنهٔ تحصیلجه تفوقکز اناطولی بیوك ملت مجلسی حکومتی مدافعهٔ ملیه وکالتنجه تماماً کأن لم یکندر. اناطولیده اجرا ایدلمش اولان ترفیعلرده اساس اوله‌رق قبول ایدیلن نصب ونشأت تاریخلری موجبنجه الیوم ترفیع ایتمش اولان هم نصب وهم نشأتلیلرکز میاننده حق ترفیعکز محفوظ اولوب اوچیوز اوتوز یدی مارتندن صکره کله‌جکلرك بو ترفیعلری‌ده مارتدن صکره‌کی دفتره قاله‌جق و تاریخ نصبلری ده مذکور دفترك تصدیقندن معتبر اوله‌جقدر . اناطولیده خدمت باشنه شتابکزی بکلرز . بوامر هرافندی‌یه یدآبید توزیع قلنه‌جقدر .

تورکیا بیوك ملت مجلسی حکومتی
مدافعهٔ ملیه وکیلی
فریق

Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Nuri Berköz'e gönderdiği mektup.

düşmanın asıl kuvvetlerini, akıllara dehşet verecek kat'iyetle imha etti. En büyük kumandanından, en gençlerine kadar ordularımızda hâkim olan fikir, milletinin gösterdiği vazife uğrunda, hayatını bile seve seve vermektedir. Bunu muharebe meydanında görerek büyük milletime haber veriyorum.»

Bu teli çektikten sonra Akşehir'de görevimin bittiğini anladım. Cephe ilerlemiş, düşman tamamen çözülmüştü. Yeni bir vazife almak için Başkumandanlık karargâhına doğru hareket etmiştim. Uşak'a geldiğim zaman, buranın esirlerle dolduğunu ve her tarafın yanmakta olduğunu üzüntüyle gördüm. Kendiliğimden Uşak mevki komutanlığı görevini üzerime aldım. Esirlerin barınma, yedirme ve ordu-

nun ikmal işleriyle uğraşıyordum ki, bir gün Yunan Başkumandanı Trikopis'ten Fransızca yazılmış bir mektup aldım:

«Uşak Mevki Kumandanlığına;

Dün, yetkili bir Türk subayından, Uşak' ta bulunan ve Ankara'ya gönderilecek olan esir Yunan subaylarının Uşak'tan Polatlı'ya kadar yaya gideceklerini öğrendim. Bu esir subayların savaş yüzünden yorgun bulundukları ve bugünkü durum dolayısıyle, gıda azlığı sonucu, düşkün ve halsiz oldukları, ne kaput, ne battaniyeleri ve ne de ayakkabıları bulunduğu ve olanlarının da pek fena bir halde oldukları ve birkaç kilometre yürüdükten sonra ayaklarında bir şey kalmayacağının gözönünde bulundurulması lâzımdır. Bu kadar uzun mesafenin bu şartlar altında gidilmesi, esir subaylardan birçoğunun hayatını tehlikeye koyacaktır.

Yukarıda sıraladığım hususların giderilmesi için gereğinin yapılmasını rica ederim. Bence ihtiyacı olanlara elbise ve ayakkabı verilmesi doğru olur.

Gerek hasta ve gerek pek halsiz olanlarının götürülmesi için araba ve diğer araçlardan faydalanmaları lâzımdır. Belirttiğim şartlar altında bulunan esir subayların hayatlarının tehlikeye sokacak surette götürülmemeleri ve gerekli tedbirlerin alınmasına dikkatinizi çekmeyi lüzumlu bulurum.

General Trikopis»

Yazıyı dikkatle okumuş, hayretler içinde kalmıştım. Tüylerim diken diken olmuştu. Bütün memleketim yanıyordu. İhtiyarlardan çocuklara kadar geçtikleri her köyün insanlarını yakıp, evlerini yıkan, kadınların ırzına geçen, camileri tahrip eden bu insanlar, bu halden utanmadan, bir de benden subayları için binecek araba istiyorlardı. Onları bu memlekete kim dâvet etmişti? Afyon'dan Polatlı'ya kadar nasıl gelmişlerdi? Bunları ne çabuk unutmuşlardı? İçimden kopan isyanla bu küstah generale dersini vereyim, dedim. Ve kendisini çağırtarak:

— Esir Yunan subaylarının teslim oldukları dakikadan itibaren Türk ordusu subayları tarafından ne derece yakın bir ilgi ile karşılandığını ve ne kadar iyi şartlar altında barındırılıp, bakıldığını herhalde görüyorsunuz. Uşak'ın yanmayan evlerinin en iyileri bile esirlere ayrılmıştır. Altlarına verilen yataklar ve yorganlar da diri diri yakılan ve öldürülen ailelerin sağ kalanları tarafından, Türkler'e yakışan bir cömertlik ve insanlıkla sizlere gönderilmiş olanlardır. O zavallılar, bu kadar acı içersinde inlerken, esir Yunan subayları, dün ateşe verdikleri bu memleketin yanmasını, pencerelerde seyretmekle memnundurlar! Daha ne yapalım? Tahribatınız yüzünden demiryolu nakliyatı imkânsız hâle gelmiştir. Ümit ediyoruz ki, iki gün sonra sizleri Afyon doğusundaki Çay istasyonuna kadar trenle gönderebileceğiz. Oradan yaya yürümeye mecbur olan küçük rütbeliler, Biçer istasyonuna kadar yürüyecekler. İcap edenlere de, bu üç günlük kara yürüyüşü için orduya cephane götürme işinden artacak fedakâr ve zavallı köylünün arabalarından bir kısmını ayıracağız. Sekiz yaşındaki kız çocukları bile arkasında cephane taşıyacak. Ordumuzu Akdeniz kıyılarında bekleyenlerini kavuşturmaya çalışırken ve Batı Anadolu halkından sağ kalabilenler, yaptığınız dayanılması güç vahşetin matemiyle kavrulurken, size bu lütufkârlığı hangi millet gösterebilir? Savaş alanında ve bu harabeler arasında esirleri yeniden giydirmek imkânı yoktur. Bunlar ancak gerilerde yapılabilecektir. Çok muhtaç olanları elbette düşüneceğiz. Birkaç doktorumuzu esirlerin sağlığı ile görevlendirdik. Bu, bizim insanlık görevimizdir. Fakat bir yıl evvel Uşak'tan Sakarya' ya kadar yaya yürüyen ve orada başarıya ulaşamadan, bu kadar yolu tekrar geriye dönerek yürüyen subaylarınızın, bu kadar tahammülsüz ve yorgun olduklarını iddia etmeniz, hakikatten uzak olsa gerektir. Çağırılmadıkları halde gelerek, memleketimizi tahrip etmekte pek ileri giden Yunan ordusu subayları için karadan üç günlük yürüyüşe dayanamayacaklarını iddia etmek, gülünç olacaktır. Hatırlayınız ki, şu dakikada henüz esir olmayan subaylarınız, verdiğiniz emirlere uyarak köy ve kasabalarımızı yakmakla meşgullerdir.

Fransızca olarak kendisine söylediğim bu sözleri dinleyen Trikopis, utançtan kıpkırmızı olarak dudaklarını ısırmış, önüne bakarak geri dönmek zorunda kalmıştı.

Türk gençliğine bu millî günleri hatırlatarak onların sapık ideolojilerden korunmasını sağlamak isterim.

Hayatımın En Mes'ut Anı

"Yıllardır savaş alanında döktüğümüz kan, bu kara günü görmek için miydi?„

YAZAN: E. GENERAL İSMAİL HAKKI TEKÇE

BÜYÜK Taarruz'un ellinci yılını kutlarken her şeyden önce bugünlere nereden ve nasıl geldiğimizi düşünmek, öğrenmek, öğretmek lâzım geldiği inancındayım. Bu bahtiyar Türkiye'yi kuranların o zamanlar ne sıkıntılar çektiğini düşünmek, arka arkaya yapılan savaşlardan sonra harap bir yurdun çöküntüsü üzerinde kurulmuş bu aydınlık devrin doğuşunu yeni nesle öğretmenin bir görev olduğu, gözden uzak tutulmamalıdır.

Ben, Birinci Dünya Savaşı sonunda Doğu'da, Kâzım Karabekir Paşa'nın kolordusunda ve Halit Bey'in tümenindeydim. Çok kahraman ve gözüpek kumandanım beni sever, ben de ona çok içten duygularla bağlıydım.

Ermeniler'in Doğu bölgemizde büyük bir harekâta girişmek istemesi, Wilson prensiplerine dayanılarak yurdumuzun en verimli köşelerinde bir Ermenistan'ın kurulmasına kalkışılması, herkesi tedirgin etmişti. İstanbul'daki hükümetin uyuşuk ve Avrupalılar ne derse: «Peki!» diyen siyaseti, sivil idareyi şaşkına çevirmiş bir durumdaydı. Millet, başına geçecek: «Haydi arkadaş, kurtuluş savaşına!...» diyecek bir kurtarıcı bekliyordu.

Erzurum'daki On Beşinci kolorduya kumanda eden Kâzım Karabekir Paşa, öncü ve teşvikçi olmuş, Erzurum Kongresi ise milli birlik ve dayanışmayı ilk defa ortaya atmıştı.

Çevre valileri, hâlâ İstanbul'un tesiri altındaydılar. Askeri birliklerin bulunduğu yerdeki idareciler, komutanların tesiriyle milli hareketi desteklemek zorunda kalıyorlardı.

Erzurum Kongresi'nden sonra millî birliği daha genişleterek Sıvas'ta kongrenin yapılması ve bir Heyeti Temsiliye'nin kurularak Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığa getirilmesi, İstanbul hükümetini şaşkına çevirmişti. Yabancıların tesiriyle de, her tarafa emirler göndererek azlini ve idamını karara aldıktan sonra yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi için, büyük gayretler sarfetmekteydiler.

Sıvas'ta Heyeti Temsiliye'nin işe başlaması, Trabzon'da vali Galip Bey'i, millî idareye karşı cephe almaya sevketmişti. Padişaha ve Bâbıâli'ye bağlılıkta diretiyor, Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile de mücadele edecek kuruluşlar ve dalaverelere çevirmek istiyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye başkanı olarak, yola gelmez bu adamın yakalatılarak cezalandırılmasını, Karabekir Paşa'dan istemişti. Karabekir Paşa, Galip Bey'i Erzurum'a çağırdı ise de İstanbul'dan izinsiz gelemeyeceğini söylüyor, yarı yer olan Gümüşhane'de buluşmak tek-

lifinde diretiyordu. Kendisine bir oyun oynamak gerekiyordu. Karabekir Paşa, teklifi kabul ederek Gümüşhane'de kendisini beklediğini bildirdi, Tümen kumandanı Halit Bey'e de yakalatılarak Erzurum'a gönderilmesini emretti. Halit Bey bu vazifeyi bana verdi.

24 eylül 1919 sabahı Trabzon valisi Galip Bey, Ardasa'ya gelmişti. Valinin yanında altı kişilik bir muhafazı olduğu gibi, kaza jandarma komutanına da emir vererek, on beş yirmi jandarma ile kaymakamlık binasını emniyete almıştı. Ben, bölüğümle evvelâ, baskın şeklinde, sessizce jandarmaları silâhtan tecrit ederek oradan uzaklaştırdım. Sonra da şoförün yanına giderek otomobili bozmasını söyledim. Zavallı şoför:

— Yapamam efendim! dedi.

Yavaşça tabancayı göstererek:

— Bu millî bir vazifedir. Ya yaparsın, ya da kurşunu yersin!... dedim.

Biraz düşündü, etrafına bakındı, işin şakası olmadığını anlayınca motorun altına yatarak emrimi yapmaya mecbur oldu. Vali Bey, 24/25 gecesini Gümüşhane'de geçirecek ve Karabekir Paşa'yla da buluşacaktı. Hareket saati gelmişti. Otomobilin bozulduğunu öğrenince telgrafhaneye koşup Erzurum'la uzun uzun konuştu. Ben de o zamana kadar kendisini götürecek bir araç aramaktaydım. Nihayet farları olmayan bir kamyonet bulabildim. Vali Beyi zorla içine koyarak hareket ettim. İki çamurluk üzerine birer er oturtmuş, tüfeklerin harbisini çıkararak pamuk sardırmış, motor yağına batırtarak ateşlemiş ve onun ışığında Kopdağı'nı aşarak valiyi Erzurum'a getirdim. Adam hayatından endişe içindeydi. Kendisine her türlü şeref ve haysiyetinin korunacağını, millî harekete karşı oynadığı rolün buna sebep olduğunu anlatıyordum. Bu durum karşısında biraz sakinleşmişti.

Galip Bey hakkında edindiğimiz bilgiye göre, kendisi hasis, menfaatlerine düşkün, dili vicdanının tercümanı olmayan, Rum klübü üyesi, içki ve kumardan baş kaldırmayan, hayatı suiistimal, dolandırıcılık ile yüklü ve Ferid Paşa'dan içişleri bakanlığı bekleyen birisi olduğuydu.

Erzurum'a geldiğimiz zaman Kâzım Karabekir Paşa'yı, Amerikan Heyeti başkanı General Harburt'u karşılama hazırlığında bulduk. Heyet gidinceye kadar da, görüşme imkânını bulamadım. Kurnaz adam, başını kurtarmak için, millî hareketleri destekleyeceği vâdinde bulunarak, Trabzon'a döndü ise de, pabucun pahalı olduğunu anlayarak, İstanbul'a kaçmayı becerdi.

Bu hareketten sonra, Mustafa Kemal Paşa güvenilir bir subayın kendine gönderilmesini istemesi üzerine, Halid Paşa beni seçmişti. O zaman Ankara'ya Trabzon yoluyle gidilirdi. Ben Trabzon'a geldiğim zaman yeni bir vazife aldım. Trabzon'da sivil elbise tedârik ederek, İstanbul'a geldiğim zaman, 16 mart, İstanbul'un işgal günüydü. İngiliz zırhlıları toplarını harbiye nezaretine doğru çevirmiş, zırhlılardan motorlar Sirkeci'ye doğru İngiliz, Fransız, İtalyan subaylarını taşımaktaydı.

Köprüye çıktığım zaman, gördüğüm manzara gözlerimi yaşartmıştı. Bir İngiliz birliği, önünde İskoç gaydaları olduğu halde, Köprü'den Sirkeci'ye doğru ilerliyordu. Halk, iki sıra olmuş, sessiz, boynu bükük, bu acı manzarayı seyretmekteydi. Gözlerimden dökülen yaşlarla, Tanrı'ya yalvarıyordum: «Yıllardır savaş alanında döktüğümüz kan, bu kara günü görmek için miydi! Yarabbi, sen bana bir gün birliğimle buradan muzaffer geçmeyi nasip et!...»

İstanbul'dan Ali Kemal durmadan Peyâm-ı Sabah gazetesinde Ankara'daki ve Anadolu'daki millî hareketi bir İttihad Terakki ayaklanması gibi göstererek, Mustafa Kemal ve Kuvây-ı Millîyeciler'e türlü hakareti yağdırmakta ve Mustafa Kemal'in Maskaralıkları başlığı altında şu kepaze yazıları yazmaktaydı: «Hırs, şöhret, menfaat, her ne saika ile olursa olsun İttihad ve Terakki gibi meş'um bir ocağın mütarekeyi müteakiben âlet-i tezviri olarak böyle yaralar, bereler içinde yere serilmiş yatan bu zavallı memlekete en son darbeleri indirmiş olmakla kalmak istemeyen bu Mustafa Kemal, şimdi «Müslümanlar'a dinî ve vatanî hitap» diye Ankara'da Celâlîler devrindeki Karayazıcılar, Deli Hüseyinler, Kalender Oğulları vesaire gibi bir kısve-i riyâ ile nereden ve nasıl geldiğimizi düşünmek, biçare ahalimizi yeniden kim bilir daha neler için iğfal etmek sevdalarına düşüyor!

E. Tümgeneral İ. Hakkı Tekçe.

«Harb-ı Umûmî'de birçok emsali gibi Ocağın erkânından olmak, Tal'at'ın dolabıyle Enver'e bir nevi rakip arması sayesinde bir kahraman süsünü takındı, Diyarbekir, Filistin vesair cephelerinde bile geceleri iyş ve işretten, hattâ zevk-u safadan geri kalmadı. İkide birde bir vesile ile Merkez-i Saltanat'a geldikçe, Pera Palas tarabgâhına ziynet ve ihtişamda yine ondan aşağı kalmayan hususî bir daire-i haşmete kurulurdu, hepimiz işitip ve hattâ görürdük, ne mehtap âlemleri yaşardı... Sefahat saikasıyle sû-i istimalde bitap düşünce berây-ı tedavi zaman zaman Viyana'ya, Berlin'e gider orada da aynı sefih hayatı sürerdi. Allah'a, Resulullah'a karşı böyle kadimden beri kötülük içinde yuvarlanan bu mahlûk yüzsüzlüğü, pervasızlığı o derecelere vardırıyor ki imza altında neşretmekten çekinmediği o beyannamede güya cihanın en muttaki, en dindar bir müminiymiş gibi şu riyakârlığa kalkışmaktan sıkılmıyor.»

Diğer bir yazısında da şöyle diyor:

«Bu devleti batırmak için senelerden beri Istanbul'da yaptıkları kifayet etmiyormuş gibi Ocağın irili ufaklı taraftarları malûmdur ki, bir müddettir Ankara'da garip bir uydurma hükümet kurdular, beş on demirbaş serseriyi de Millet Meclisi, hem de Büyük Millet Meclisi diye bir araya topladılar. Mustafa Kemal Reîsü'r - Rüesâ, bir nevi nâib-i sultan oldu. Umûr-ı şer'iye vekili Mustafa Fehmi, müdafai milliye vekili Kavaklı Fevzi, dahiliye vekili Camî, hariciye Bekir Sami, sıhhıye Adnan, maliye Hakkı Behiç, maarif Rıza Nur, Umûr-ı iktisadiye Yusuf Kemal, nafıa İsmail Fazıl, adliye Celâleddin Ârif, erkân-ı harbiye İsmet tevcihatiyle bir heyet-i muazzama teşkil edildi. Bu muvaffakıyetten sonra artık bu devletin kuruluşu tamamlandı. İzmir, Trakya kurtuldu. Bütün bu endişeler kalktı demektir. Her halde zorbalar bu davada, bu emeldeler.» (1)

İşte ben bu baykuşu susturmak, ortadan kaldırmak için, emir subayı olan arkadaşımla beraber Istanbul'a kadar gelmiştim. Bir müddet kalabalık içerisinde yürüyerek etrafı tetkik edecek, sonra Ali Kemal'i arayacak ve bir pusuya düşürmek fırsatını gözetleyecektim.

Aksi tesadüfe bakınız ki, o zaman Eminönü'nde meşhur muhallebici Hacı Recep'in önüne gelmiştim ki, bir kısım adamlarıyle Trabzon valisi olan Galip Bey' le göz göze gelmeyeyim mi? Evvelâ adam beni sivil görünce şaşaladı, fakat benim de onu görmekten o an heyecanımdan anlamış olmalı ki, yanındakilere bir şeyler

(1) 7 mayıs 1920 ve 28 mayıs 1920 tarihli Peyâm-ı Sabah gazetelerinden.

مصطفی کمالك مسخره‌لقلری

حرص شهرت ، منفعت ، هرنه سائقه ایله
اولورسه اولسون اتحاد وترقی کبی مشئوم
بر وجاغك متارکه‌ی متعاقباً آلات تزویری ولدی

بویله برکوشه‌سنی بوش بولدقلری ایچون مجلس
فوق‌العاده‌لری قورمیورلر؟ حکومتلر ونظارتلری
تشکیل ایتمیورلر ؟ فقط شمدی‌یه قادار اولدینی

Ali Kemal'in, «Mustafa Kemal'in Maskaralıkları» başlıklı makalesi

söyledi. Ve hemen:

— Polis! diye bağırmaya başladılar.

Arkadaşım:

— Aman İsmail Hakkı kaç, herif seni tanıdı, tutturacak!... dedi.

Ben kalabalığa karışırken:

— Bu tarafa gitti, o olmalı, gibi sesler duyuyordum.

Belli etmemeye çalışarak kendimi Yenicami avlusundaki satıcıların arasına attıktan sonra Mısır Çarşısı yoluyle kaçmayı başardım. Daha sonra Üsküdar'a geçerek takiplerden kurtulmak için yeni vazifeme katılmak zorunda kaldım. Çünkü İstanbul zabıtası, büyük bir alarm hâlinde, beni aramaya koyulmuştu. İşte 1922'de Nureddin Paşa'nın İzmit'te linç ettirdiği bu adam, iki yıl evvel benim elimden böyle kurtulmuştu.

Ankara'da Sakarya'ya kadar Atatürk'ün yanında bulunduktan sonra, Sakarya ve Büyük Taarruz'a taburumla katıldım.

Büyük Taarruz'da, Birinci ve İkinci ordunun arasında olan boşluğu doldurmak görevi bana verilmişti. Büyük güvenine mazhar olduğum Atam, bana bu görevi verirken:

— İsmail Hakkı, bak, iki ordunun arasını sen kapayacaksın, düşmanın ihtiyat kuvvetleri Akşehir istikametinde sana yüklenebilir, ona göre hazırlıklı ol! demişlerdi.

Gerçekten Plastras, tümeniyle böyle bir teşebbüse girişti ise de, ordularımızın kendilerini kuşatması üzerine, kahraman taburum bu saldırıyı çabuk önlemiş ve Afyon istikametinde ilerlemek şerefini de elde etmişti.

Ben asıl yukarıda yazdığım duâmın kabûl edilişini anlatayım. Atatürk ilk defa İstanbul'a geleceklerdi. Beni çağırarak:

— Hakkı, taburunu hazırla, İstanbul'a gideceğiz, sen bir hafta evvel taburunla hareket et, gerekli tertipleri aldıktan sonra İstanbul valisi Muhittin Bey ve Kolordu kumandanı Şükrü Nâilî Paşa ile beraber İzmit'e gelirsin!... demişlerdi.

Birdenbire gönlüme bir sevinç dalgası doluvermişti. Yüzümdeki bu değişikliği gören büyük Ata:

— Ne oldu Hakkı, istemiyor musun? dediler.

— Efendim, hayatımın en mesut ânını yaşatacak bir emrinizi almış bulunuyorum, ben 16 mart günü Köprü'den, gaydalarını öttürerek İstanbul'u işgale giden İngiliz kuvvetlerini gördüğüm zaman, Tanrım'a yalvarmış, kıtamla benim de buralardan geçecek günü nasip etmesini dilemiştim. Şimdi bana bu mesut günü bahşetmiş bulunuyorsunuz. Ne kadar minnettar olduğumu anlatamam... demiştim.

Ata da bu cevabım karşısında bir an durakladı, mavi gözleri Çankaya sırtlarında Ankara'ya doğru uzun uzun baktıktan sonra:

— Haydi öyle ise, Tanrı'nın sana verdiği bu fırsattan faydalan!... buyurdular.

Trenle Haydarpaşa'ya gelmiştim. Taburumu orada indirerek merasimle Üsküdar'a kadar geldim. Araba vapuruyle karşıya geçecektik. Kaptana Sirkeci'ye vapuru yanaştırmasını söyledim. Kendisi Üsküdar'la Kabataş arasında çalıştığını, başka yere gidemeyeceğini söylüyordu. Yazılı emir vererek taburu Sirkeci'ye çıkardım. Önde bando, süvari bölüğüm ve gerisinde piyade bölükleri olduğu halde Köprü'den geçerek Dolmabahçe'ye geldiğim zaman, mutluluğumun sınırı yoktu. Yüce Tanrım bu günleri de göstermişti bana...

Büyük Taarruz Sırasındaki Kuvvetlerimiz

YAZAN: İHSAN ILGAR

YUNANLILAR 1921'de giriştikleri Sakarya taarruzuyla artık Türk gücünün sona erdirileceğini sanmışlardı. 1912 Balkan Savaşı'nda kolayca faydalanarak ellerine geçirdikleri Yanya, Selânik vilâyetlerimiz gibi güzel İzmir'imizi, dolayısıyle bütün Anadolu'yu kolayca yurtlarına katıvereceklerini sanmışlardı. Megaloidea'nın büyük programına uyarak ta Yunanistan'dan uzun süredir muhacir yığmaktaydılar.

Populas Ankara'ya yaptığı taarruzda başarıya ulaşamayınca çekilmek zorunda kalmış, bu taarruzdaki başarısızlığını da şöyle bir teselliyle ordusuna geçiştirmek istemişti. Yayınladığı emirde: «Birçok yüzyıldan beri Yunan ayağının basmamış olduğu bu yerlerden geçen bizleri tarih, takdirle anacaktır!» diyordu. Halbuki bugün yayınladıkları Yunan harp tarihi, bu hareketleri hiç de bu açıdan değerlendirmemektedir.

Yunanlılar, Sakarya'daki mağlûbiyeti unutamıyorlardı. Bir Türk taarruzunu pek beklememekle beraber İngilizler'i sıkıştırarak kısa zamanda kayıplarını fazlasıyle yerine koydukları gibi Eskişehir - Afyon hattını geniş şekilde tahkim etmişler ve bu tahkimat sırasında da Türk köylüsünü ırgat gibi çalıştırmışlardı.

Yunan Başkumandanı Hacı Anesti, yaptığı bu tahkimatı bir İngiliz istihkâm generaline de göstermiş, tahkimatın mükemmel olması karşısında İngiliz generali kendisine: «Türkler eğer bu hattı altı ayda ele geçirebilirlerse, altı günde zaptettik diye sevinebilirler» demişti.

Cepheyi İngiliz generali ile beraber dolaşan Hacı Anesti, İzmir'e geldiği zaman kendisini Avrupalı birçok gazeteci karşılamış, şu soruları sormuşlardı:

— Cepheden döndünüz, Türk kuvvetle-

General Trikopis

rinin komutanı Mustafa Kemal'i gördünüz mü?

Gördüklerinden ve duyduklarından büyük bir gurura kapılan Hacı Anesti buna şöyle karşılık veriyordu:

— Ne?... Mustafa Kemal mi? Böyle bir kumandan tanımıyorum!...

Atatürk, Avrupa gazetelerinin yayınladığı bu diyalogdan haberdardı. Yerine göre cevap vermesini çok iyi bildiği için 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdiği zaman kendini karşılayan aynı gazetecilere:

— Bir haftadır cephede savaş alanlarındayım. Her tarafta Yunan başkumandanı Hacı Anesti'yi arıyorum, acaba gördünüz mü?...

Şunu da itiraf etmeli ki, bütün bunlara rağmen Hacı Anesti, cepheyi dolaştıktan sonra Yunan hükümetine verdiği raporda, bu geniş bölgede, bu kuvvetle tutunmanın mümkün olamayacağını, Bursa-Alaşehir hattına çekilmenin doğru olacağını bildirmişse de politik çevreler siyasî itibarlarının Avrupa katında sarsılmaması için sulh devresine kadar bu yerlerin elde bulunmasını lüzumlu görmüşlerdi.

Yunanlılar, Megaloidea'nın sarhoşluğu içindeydiler. Anadolu'daki Rum azınlığın şımarık teşvikçiliği de onları bu hareketlere sürüklemekteydi. İstanbul'daki Fener kilisesinin çalışmalarıyla Bizans'ın diriltilmesi hülyası da doğuvermiş, bu maksatla Trakya'da dördüncü kolordularını topladıkları gibi İstanbul'u ele geçirmeye yeltenerek Anadolu'dan da buraya bir kısım kuvvet kaydırmak hatasına düşmüşlerdi.

Türk ordusunun fabrika ve depoları İstanbul bölgesinde ve düşman işgali altındaydı. Biz cephane ve silâhlarımızı İstanbul'daki cephaneliklerimizden, gizli teşkilâtımız vasıtasıyle aktarmaktaydık.

Sakarya'dan sonra Yunanlılar'ın yaptığı gibi, biz de kuruluşumuzu iki ordu halinde toplayarak yeni kurulan kolordların ikmal, eğitim ve donatımıyle orduya taarruz gücü kazandırmaya çalışıyorduk.

Bütün çalışmalara rağmen, savaş gücünü 186 bin kişiye çıkarabilmiştik. 98 bin tüfeğimiz, 800 ağır, 2000 kadar hafif makineli tüfeğimiz, 325 topumuz, 15.000 kişilik bir süvari kuvvetimiz ve 5 uçağımız vardı.

Yunanlıların ise karşımızda 200 bine yaklaşan bir kuvvetleri ve bize çok üstün top, makineli tüfek ve bol cephaneleriyle on iki yeni uçakları bulunuyordu.

Yeni kurulan orduların başına Malta' dan gelen eski tecrübeli komutanlar getirilmişti. Birinci orduya evvelâ Ali İhsan Paşa getirilmişse de, Garp Cephesiyle geçinemediğinden, bu görevden alınarak yerine Sakallı Nureddin Paşa getirilmişti. İkinci orduya da Yakup Şevki Paşa verildi. Birinci kolordumuza İzzeddin Çalışlar komuta ediyordu. Çay bölgesinde bulunan kolordu, altıncı ve sekizinci tümenleriyle cephede bulunuyordu. Üçüncü kolordu, Şükrü Naili Paşa komutasında olarak Eskişehir bölgesindeydi. İkinci kolordu Volvadin civarında, dördüncü kolordu Kemaleddin Sami Paşa komutasında, Süvari kolordusu ise Fahreddin Altay'ın komutasında olarak Ilgın'daydı. Halid Paşa komutasındaki Kocaeli grubu da Geyve bölgesinde tertiplenmişti. Atatürk düşmana nazaran kuvvet yönünden zayıf olduğumuzu düşünerek taarruzu baskın şeklinde yapmayı tertiplemişti.

Atatürk'ün, Büyük Taarruz'dan sonra, Büyük Millet Meclisi'nde verdiği bir nutukla bu meydan muharebesinin bütün tafsilâtiyle anlatmıştı. B.M.M. mahrem celse dosyalarından alarak 4. sayfada yayınladığımız bu nutkun bir kısmı Atatürk'ün Söylev ve Nutukları'na alınmıştır.

Osmanlı Sarayında Enderûn Teşkilâtı

YAZAN: REŞAD EKREM KOÇU

ENDERÛN, Osmanlı padişahlarının İstanbul'da daimî ikametgâhları olan Topkapı Sarayı'nda Bâbussaâde ile Hasbahçe kapısı (zamanımızda, sarayın Gülhane Parkı'na açılan büyük kapısı) arasında kalan ve Üçüncü Avlu, Dördüncü Avlu ve Beşinci Avlu isimleri ile anılan avlular ile bu avlularda bulunan binaların heyeti umumiyesine verilmiş bir isimdir. Burası, bu muazzam sarayın selâmlık kısmının bir parçasını teşkil eder. Saray geleneğince padişah hareminden sabah namazı vaktinde çıkar, sabah namazını Enderûn halkının teşkil ettiği cemaatle Ağalar camiinde kılar, günlük hayatının büyük bir kısmını Enderûn-ı Hümâyûn'daki köşklerden birinde, yahut sarayın Bîrûn denilen kısmında, deniz kenarındaki bîrûnda geçirirdi.

Padişahların zâtî hizmetleri için geniş teşkilât kurulmuş, Enderûn-ı Hümâyûn'da «Enderûn-ı Hümâyûn Ağaları», «Enderûn-ı Hümâyûn Gılmânı» veya «Zülüflü Ağalar», «Ağayân-ı Zülüfkeşân» adı altında binden fazla iç oğlanı toplanmıştı.

Küçük yaşlarda saraya alınan bu oğlanların, devrin en kıymetli hocaları elinde tahsil ve terbiyelerine fevkalâde dikkat edilmiştir.

Bir Zülüflü ağa sarayda hizmet ettikten sonra bir devlet memuriyetine tayin edilirdi. Saraydan pek genç yaşında en yüksek memuriyetlerle çıkanlar olmuştur.

Yaşı ne olursa olsun, bir Zülüflü ağa evlenemezdi. Aile kurmak için bir gün saraydan çıkmak daima özlenen bir şeydi.

Gençliğinde bir saray iç oğlanı iken sadrâzamlığa kadar yükselmiş ve koca imparatorluğun mukadderatını eline almış tam altmış kişidir. Bir imparatorluğun beş yüz senelik tarihinde, sarayın dışındaki çeşitli feyiz kaynakları düşünülecek olursa, bu altmış rakamı çok büyük kıymet ifade eder. Yine unutmamalıdır ki, bu altmış kişinin içinde tarihimizin en büyük vezirleri vardır.

Osmanlı sarayının iç oğlanlarına lâkabını vermiş olan «zülüf», Enderûn-ı Hümâyûn tuvaletinde bir alâmet-i fârika idi. Sırmadan örülmüş olup sırmalı Enderûn serpuşuna merbut idi. İki omuz hizasından göğse doğru sarkardı.

Zülüflü ağalar, yaşlarına, kıdemlerine, hizmetlerine göre dört koğuşa ayrılmıştı. Bu koğuşun isimleri aşağıdan yukarıya: Seferli koğuşu, Kiler koğuşu, Hazine koğuşu, Has Oda idi.

Ender»n-ı Hümâyûn, Bâbüssaâde'den içeriye atılan ilk adım ile başlar demiştik. Bâbüssaâde'nin muhafazası ak hadım ağaların elinde idi. Âmirleri de Bâbüssaâde ağası unvanını taşırlardı, sadece Kapı Ağası da denilirdi.

Birer hadım olan ağalar, sarayın kuruluşundan Üçüncü Sultan Ahmed devrine kadar, bütün Enderûn halkının da en büyük zabiti, âmiri idi, dolayısıyle bütün zülüflü ağalar da onun emrinde idi. Üçüncü Ahmed devrinde Enderûn'un en büyük âmiri mevkiine Zülüflü ağaların en büyük zabiti olan «Silâhtar ağa» getirilmiş, Silâhtar ağa, padişahın en yakını, mahremi

olarak kapı ağasının üstünde sayılmıştır.

Zülüflü ağaların sayısı bir rakam ile tespit edilememiştir; 9 - 10 yaşlarındaki çocuklardan ellilik olgun adamlara kadar bine yakın, bazen bunun üstünde bir kadrosu olmuştur.

Çeşitli yaşlarda bu bin kişi, bin erkek, bir padişahın günlük hayatının çeşitli hizmetlerini görürlerdi.

İlk üç koğuşun iç oğlanı mevcudu devir devir değişmiştir, saray protokolüne göre muayyen bir kadrosu yoktur. Has odaya gelince, mevcudu kırk zülüflü ağa olarak tespit edilmişti, ne bir eksik, ne bir fazla...

Has Oda'da bir yer açıldı mı, hazine koğuşunun en kıdemlisi has odaya alınırdı. Fakat padişahlar, daha aşağı koğuşlardan, hattâ acemilerin bulunduğu seferli koğuşlardan dahi dilediği çocuğu veya genci Has Oda'ya alabilirdi.

ACEMİLER, LALALAR

Enderûn-ı Hümâyûn'a alınan bir çocuk veya küçük delikanlı evvelâ seferli koğuşuna kaydedilirdi ve kendisine «Acemi ağa» denilirdi. Koğuşun büyüklerinin elleri öptürülürdü, otuz yaşını aşmış, bilgisi ve terbiyesi ile temayüz etmiş eski ağalardan biri de bu acemi ağaya «lala» (mürebbî) tâyin edilirdi.

Acemi ağa, lalasına hürmet etmeye, onun her sözüne, emrine itaate mecburdu. Lala ile acemi arasında derhal bir ağabey ile küçük kardeş muhabbeti, alâkası teessüs ederdi.

DİSİPLİN VE TERBİYE

Enderûn'a yeni alınmış acemilere lala tâyin olunan ağalar, ellerine teslim edilen çocuğun tahsil ve terbiyesiyle yakından ve çok ciddî olarak meşgul olmaya hem mecbur idiler, hem de bir genç yetiştirmek haysiyet ve şeref meselesi bilinirdi.

Lalalar acemisine evvelâ İslâm âdâbını, Kur'an okumasını, din akidelerini ve yazı öğretilirdi. Kendi iktidarı dahilinde ise Arapça ve Farsça öğretirdi. Yahut sarayın Arabî ve Farisî muallimlerinin derslerine gönderirdi. Çocuğun istidadını yoklar, musikiye hevesi varsa meşhâneye yazdırırdı. Bazen lala kendisi musikişinas olurdu, o zaman acemisini musikiye bilhassa teşvik ederdi. Çocuğun hevesi binicilikte, kemankeşlikte, silâhşorlukta ise, bu sahalarda inkişafına delâlet ederdi.

Enderûn-ı Hümâyûn'da en büyük kusur, asla affedilmez kusur, atalet ve tenbellik, bir ilme veya bir san'ata heves etmemekti. Hırsızlık velev ki bir arkadaşının bir çöpünü çalsın, işret, velev ki ağzına bir katre koysun, ve bir arkadaşa, bilhassa küçükler arasından, güzel bir çocuğa karşı kötü duygular beslemek, saraydan tard sebepleriydi.

Ağır bir suç işleyerek saraydan tardına karar verilen bir Enderunlu'nun evvelâ zülüfleri koparılır ve serpuşu alınır, sonra da elbisesinin yakası yırtılarak bir meydan dayağına yatırılırdı. Hükmedilen şu kadar sopayı yedikten sonra saraydan atılırdı. Matrut, saray kapısından yakası yırtık ve yalın ayak çıkarılırdı. Tard kararı ekseriya bir de sürgün hükmüne bağlanır, saraydan kovulan Enderûnlu İstanbul'da tutulmazdı. Esasen saraydan kovulmuş bir genç büyük şehirde kimsenin yüzüne çıkamazdı.

Saray iç oğlanlarının en gençleri, hattâ çocuklar bu koğuşta idi, baş vazifeleri padişahın çamaşırlarının bakımı idi. Padişahın çamaşırlarını yıkarlar, saray usulüne göre dürüp katlarlar, ayrı bohçalara koyup sandıklarda, dolaplarda muhafaza ederlerdi.

Sarayın berberleri ve dellâkları da bu koğuşun dışarıda hiç kimsesi olmayan fakir gençlerinden seçilirdi ve ustalar elinde yetiştirilirdi. «Mehter» adını taşıyan saray bandosu da seferli koğuşunun gençleri teşkil ederdi.

Berber — dellâkların kıdemli zabiti «hamamcıbaşı», bando şefi «Mehterbaşı» unvanını taşırdı; Koğuşun en büyük zabitinin unvanı da «Çamaşırcıbaşı» idi.

KİLER

Bu koğuşun iç oğlanları padişahın yiyecek ve içeceklerini hazırlarlar ve muhafaza ederlerdi. Padişahın sofrasına mahsus kıymetli porselen takımları, altın tabaklar, sahanlar, kupalar bu koğuşta muhafaza edilirdi.

Geceleri sarayın ışıklandırılması da bu koğuş efradının vazifesi idi; şamdanları temizlerler, mumlarını dikerler, uyandırırlar, yanan mumun kömürleşen fitil-

Bir zülüflü.

lerini hususî ve altından yapılmış mum makasları ile keserlerdi. Padişahın ekmeğinin çeşnisini tâyin ederler ve saray fırınında pişirilmesine nezâret ederlerdi. Muhtelif işler için takım takım ayrılmışlar, «ekmekçiler», «şerbetçiler», «turşucular», «şamdancılar» gibi isimler almışlardı; En büyük zabitlerinin unvanı «Peşkir Ağası» idi.

HAZİNE KOĞUŞU

Bu koğuştaki iç oğlanları hanedan hazinesinin muhafızları idi; ve hazinede muhafaza edilen padişahın esvaplarına bakarlardı. İçlerinden bazıları ehliyetlerine göre şu vazifelere seçilirdi:

Hazine defterini tanzim eden «yazıcı», padişahın günlük şahsî masraflarının hesabını tutan «çantacı», çok kıymetli el yazması kitaplar bulunan saray kütüphanelerine bakan «kütüphaneciler». Bu koğuşun en büyük zabiti «Giyimbaşı» unvanını taşırdı.

HAS ODA

Bu koğuşun iç oğlanlarının vazifesi Hırka-ı Saâdet Dairesi'nin muhafazası ve temizlik hizmeti ile padişahın her gün yanında bulunarak doğrudan şahsına hizmet idi. Has Odalıların sayısı tespit edilmiş idi: 40 kişi. Koğuşta yer boşaldıkça hazine koğuşunun en kıdemli ağası has odaya alınırdı. Fakat padişah herhangi bir hâli hoşuna giden bir iç oğlanını, seferli koğuşunda, sarayın en acemileri, kıdemsizleri arasında da bulunsa, daima yanında görmek için has odaya alabilirdi. Bu fevkalâde yükselme hemen hak olur, haşmetli hâmisi ölse de o zülüflü ağa aşağı bir koğuşa iade edilemez, yeni padişah tarafından ancak yüksek bir devlet hizmeti ile saraydan çıkarılırdı.

Has Odalılar günlük hizmetlerini ya kıdem usulü ile, yahut kabiliyet ve liyakatlerine göre tayin edilir ve ayrıca bir unvan alırlardı. Has Oda'nın ve bütün Enderûn'un (İç sarayın) en büyük zabitinin unvanı «Silâhdar Ağa» idi. Silâhdar Ağalar Enderûn'da padişahın en yakını, mahremi, has gözdesi idi. Bir padişah öldüğü zaman silâhdarı saraydan muhakkak ayrılmıştır.

Enderûn'da bir de dilsizler ve cüceler vardı. Bunlar sarayda ayrı bir teşkilât değildi; Seferli, kile ve hazine koğuşlarının zülüfleri arasındaki dilsiz ve cüce çocuklar ve gençlerdi. Bazı ahvalde bu gibiler lüzum olduğundan, beden tenasübüne ve yüz güzelliğine bilhassa dikkat edilen zülüflü ağalar arasına gaflet eseri olarak değil, sureti mahsusada alınırdı. Diğer kapı yoldaşlarının bütün kıdem ve terfi' haklarına aynen sahip idiler, yalnız has odaya alınmak hakkından mahrum idiler. İçlerinde en kıdemlileri «Baş Dilsiz» ve «Baş cüce» unvanını taşırdı.

AYLIKLAR, BAHŞİŞLER

Sarayda zülüflü ağalara verilen maaşa «Kaftan Akçesi» denirdi, ve avâmî tabiriyle ancak bir tütün parası idi, senede üç yüz kuruş kadar bir şey tutardı.

Seferli, kiler ve hazine koğuşlarının zülüflerine senede birer defa ayrı ayrı isimlerle padişah adına an'anevî bir bahşiş dağıtılırdı:

Kurban bayramlarında padişahın kendi eliyle keseceği kurbanları hazine koğuşunun zülüflü ağaları tezyin ederdi, bu vesile ile hazinelilere «Kurban akçesi» adı ile bir para dağıtılırdı.

Kiler koğuşu zülüflüleri nisan ayında, koğuşlarının önüne koydukları sehpalara yerleştirilen kâselerde nisan suyu toplarlar, sürahilere doldurup padişaha takdim ederler, onlara da «Nisan Suyu Akçesi» adı ile bir para verilirdi.

Seferli koğuşu ağaları da ilkbaharda, bazı kokulu çiçekleri toplarlar, taktir ederler ve çiçek suları yapıp keza sürahilere doldurarak padişaha verirlerdi, onlara da «Buhur Suyu Akçası» adlı bir ihsan-ı Şâhâne çıkardı.

Saray düğünlerinde bilhassa şehzâdelerin sünnet düğünlerinde üç aşağı koğuşun Zülüflü ağaları, takım takım türlü oyunlar hazırlarlar, gösterirlerdi, kendilerine bahşişler dağıtılırdı.

Meşkhânede musikiye çalışarak, sazende veya hanende olarak temayüz etmiş olanlar, mehterler, kemankeşler, biniciler, ciritçiler, sık sık padişah huzurunda marifetler gösterir, ihsan alırlardı.

Yazıya heves edip hattat olanlar levhalar yazıp Enderûn erkânına ve padişaha takdim ederler, saray kütüphanelerindeki nâdide yazma eserleri Enderûn erkânı için istinsah ederler, Mushaf-ı Şerîfler yazıp keza saray erkânı ile padişaha takdim ederler ve kıymetli hediyeler, yüksek nakdî yardımlarla taltif edilirlerdi. Her sene birer kat resmî üniformaları ve her sene iki takım çamaşırları saraydan verilirdi Müezzin ağalar, hâfız ağalar bilhassa ramazanda ayrıca ihsan alırlardı.

Culûslarda bahşiş çıkardı, ve nihayet Zülüflü ağalar arasında kişizâde olanlar da kapı yoldaşları olan garip kimsesiz ağaları, izzeti nefislerini rencide etmemek suretiyle nakdî yardımlarla türlü hediyelerle korurlardı.

NANPÂRE

Zülüflü ağalar arasında devlet memuriyetine «Nanpâre» denirdi. Yaşları ne olursa olsun, Enderûn'daki mevkileri ne kadar yüksek olursa olsun, Zülüflü ağalar evlenemezlerdi. Her genç erkeğin bir hayat arkadaşı ile bir yuva kurması dünya hayatında asıl hedeflerinden biridir. Onun içindir ki sarayda iyi sıfatlarla temayüz etmek, çalışkanlığı ile, bir hüner ve marifetle, ilim ve irfan ile nazarı dikkati celbetmek, sarayda sür'atle yükselmek ve otuz yaşlarında saraydaki memuriyetinin şânı ile denk bir nanpâreye nail olmak Zülüflü ağaların hayat ideali idi.

KOĞUŞ HAYATI

Enderûn-ı Hümâyûn'da «gün» şöyle başlardı: Sabah namazı vaktinden iki saat evvel koğuşların gece nöbetçisi olan ağalar, hamamları yaktırır ve hamamcıları kaldırırdı. Sonra koğuş zabitini uyandırırdı. Koğuş zabiti, bütün Müslümanlar'ın ve bilhassa sarayda hizmet edip de ahrete göçmüş olanların ruhlarına bir Fâtiha okuyup hediye ederek, gayet iri bir çivide asılı duran kapı tokmağı şeklinde bir demir alır ve çiviye üç defa pekçe vururdu. Bu, koğuşta kalk işareti idi. Sonra koğuşun bir ucundan öbür ucuna yatakları birer birer dolaşır, bütün ağalara isimleri ile seslenirdi. Gusül abdesti almak iktiza edenler hemen hamama koşarlardı.

Bir içoğlanı.

Yarım saat sonra koğuşu üçüncü defa olarak dolaşırdı. Artık yataklarda fazla tenperver olanlarla uykusu pek ağır olanlar kalmıştır. Bu sefer yatanların yorganlarını açar ve elindeki tesbih ile sırtlarına birkaç kere vururdu. Bu tesbih, bu iş için yapılmış, taneleri fındık büyüklüğünde tahtadan, doksan dokuzlu bir tesbih idi. Sırtına bu tahta tesbihi yiyen artık uyanırdı. Böylece, sabah namazı vaktinde Enderûn-ı Hümâyûn'da uyur tek adam kalmazdı. Hamama gidip gelenler ve abdest alanlar yataklarını toplayıp üstüne otururlar, içlerinden güzel sesli bir hâfız yüksek sesle Kur'ân okurdu.

Orta Kapıda kapıcı olanlardan birine «Ezan Muhbiri» denilirdi. Ayasofya camiinde sabah ezanı okunmaya başlayınca, Orta Kapı'nın gayet büyük odası olan de-

mir halkasını vurmaya başlardı. Bu sesi bekleyen Enderûn'un nöbetçi müezzini de Enderûn koğuşlarının ortasında bulunan Üçüncü Ahmed kütüphanesinin merdivenlerine çıkar, (bu bina yapılmadan Arz Odası'nın önünden) ezan okumaya başlardı. Bütün Zülüflü Ağalar, koğuşlardan intizam ile çıkarak bu kütüphane yanındaki Zülüflü Ağalar camiine giderlerdi ve orada padişahı beklerlerdi.

Osmanlı padişahlarının sabah namazlarını Zülüflü ağalarla beraber cemaat ile kılması Fâtih devrinden kalmış bir saray an'anesi idi. Padişah haremden, yanında Kızlar Ağası ve diğer zencî ve habeşî hadımağalarla gelirdi. Padişahın, eğer varsa, yedi yaşından büyük olan oğullarının da sabah namazına babaları ile beraber camiye gelmesi an'aneydi.

Padişah hizmeti nöbetine çıkmamış olan Zülüflü ağalar, sabah namazından öğleye kadar ders ve müzakere, yazı ve musiki meşkı ile meşgul olurlardı.

Öğle ve ikindi arası ders ve meşk ile geçerdi. Binicilerle kemankeşler de at ve ok talimi yapardı.

İkindi ile akşam arası büyük teneffüs zamanı idi. Silâhdar ağadan izin alınarak meydanda top ve çomak oynanırdı.

Padişah, öğle, ikindi ve akşam namazını, Enderûn'da dilediği yerde ve ekseriya yakınlarından ve o gün hizmetinde bulunan oğlanlardan mürekkep bir cemaatle kılardı. Padişah yatsı namazını haremde, Zülüflü ağalar da kendi koğuşlarında ve koğuş yoldaşlarından mürekkep bir cemaatle kılardı. Her koğuşun yaşça en büyüğü, ilim ve fazileti ile temayüz etmiş olanı imam olurdu. Yatsıdan sonra kahvaltı edilirdi, büyükler uykuları gelinceye kadar taşlıkta gezinir, sohbet eder, çocuklar koğuştan çıkarılmayıp, gece kahvaltısından sonra yatırılırdı.

BAZI NOTLAR

Burada, Enderûn-ı Hümâyûn'da Zülüflü ağaların günlük hayatı üzerine mühim bazı dağınık notlar kaydetmek gerekir. Üçüncü avlunun temizliği, koğuşların süpürülüp silinmesi, taşlıkların, koridorların yıkanması, camların temizlenmesi, örümceklerin alınması gibi işlere «kaba hizmet» denilirdi, padişah hizmeti için toplanmış, «padişah evinin çocukları» olan Zülüflü Ağalar, bu kaba işlerle meşgul olmazlardı. Tersane zindanında bulunan zincirbend esirlerden yetecek kadar güçlü kuvvetli adam seçilir ve Enderûn-ı Hümâyûn'un bu kaba temizlik işleriyle vazifelendirilirdi. Zindan yerine sarayda yaşayacakları için canla başla çalışırlardı.

Hepsi gayri Müslim oldukları için paskalya ve yortu günleri müstesna, her gün şafak sökerken Kasımpaşa'daki zindandan çıkarılıp ayaklarında zincirli bukağılarla ve kayıklarla saraya getirilirler, ikindiye kadar çalışırlar ve akşama doğru yine kayıkla tersaneye dönerlerdi. Bu esirlere «koğuş pâyzenleri» denilirdi. Koğuş pâyzeni olup her gün Topkapı sarayına gitmek tersane zindanındaki esirler için büyük imtiyazdı. Bir gün padişaha rastlamak, gençliğine acıyan hükümdar tarafından hürriyetine kavuşturulmak ihtimali de vardı. Nitekim IV. Murad bir gün koğuş pâyzenlerinden iki tuvânâ ve güzel delikanlı görmüş, merhamet ederek derhal azad etmiş, ayak bileklerindeki demir bukağılar o anda kırılıp atılmıştı.

Zülüflü Baltacılar ocağı, helvahâne ocağı ve koz bekçiler ocağı gibi sarayın bir de dış hizmet ocakları vardı. Bu ocakların efradı Anadolu'dan gelmiş garip yiğitlerdi. Bunlar da şafak vakti Enderûn'a gelirler, Zülüflü ağaların zâtî hizmetlerini görürlerdi. Meselâ yataklarını devşirip sererler, hamam takımlarını serip kuruturlar, çamaşırlarını toplarlar, saray ıstılahınca «yatak dolabı» denilen elbise dolaplarını düzeltirler, kahvaltılarını hazırlarlar, yemek zamanlarında sofraları kurup kaldırırlardı. Zülüflü ağalar da bu hizmetkârlara hal ve vakitlerine göre aydan aya bir bahşiş verirlerdi. Bunlardan birkaçı geceleri de Enderûn'da nöbetçi olarak kalırlar, sabaha kadar uyumaz, kandillerin sönmemesine dikkat ederlerdi.

Enderûn-ı Hümâyûn berberleri seferli koğuşunda yetiştirilirdi. Seferli, Kilerli, Hazîneli ve Has Odalı bütün Zülüflü Ağaları onlar tıraş ederdi. Berber ağalar otuz kişiydi. Saç ve sakal, Zülüflü ağalar haftada iki defa tıraş olmak mecburiyetinde idiler ve herkesin berberi muayyendi. Berber ağalar aynı zamanda hamamın dellâklık hizmetini görürlerdi.

Sultan İbrahim'in Cülûsu

Yılmaz Öztuna

8 ŞUBAT 1640 akşamı saat sekizdi. Topkapı Sarayı'nda esrarlı, derin, bir bakıma korkulu bir sessizlik hüküm sürüyordu. İki haftadan beri padişah, gittikçe ağırlaşan bir hastalıkla yatağa serilmişti. Baş ucunda yalnız birkaç Enderûn subayı bekliyordu. Hekimbaşı, son muayenesini yapmış, birkaç saat önce ayrılmıştı. «Cihan Padişahı», «Bağdad Fâtihi» Dördüncü Sultan Murad Han, can çekişiyordu. Nefesi çok hafiflemişti. Bir Enderûnlu, hafif sesle Kur'an okuyordu. Gözlerini hükümdarın yüzünden ayırmayan Silâhdar Siyâvuş Ağa, birden heyecan ve teessürle titredi.

Murad Han'ın şahin bakışlı elâ gözleri hafifçe kaymış, sonra birden sabitleşmişti. Silâhdar, büyük bir saygıyle yaklaştı. Hükümdarın göz kapaklarını kapadı. Yüzünü örttü. Osmanlı tarihinin bir safhası kapanmış, asrının en büyük Türk padişahı henüz 28 yaşını doldurmadan ölmüştü.

Enderûn subayları, yaşlı gözlerle ölüm döşeğini seyrediyorlardı. Hâfızalarında bir an için Sultan Murad'ın şanlı saltanatının bütün menkıbeleri canlanmıştı. Kulaklarında Nef'î'nin tantanalı mısraları çınlıyordu:

Sultan Murâd-î kâmrân efser-dih-û kişver-sitân
Hem pâdşeh, hem kahramân sâhib-kırân-î Cem-haşem
Gâhî ki ol şîr-î yelê hışm île tîğ âlır ele
Ôlur cihan pür-zelzelê bastıkca meydânâ kadem

Şu dakikalardan itibaren artık «Cennet-Mekân» diye anılacak olan bu hükümdar, pek müstesna bir şahsiyetti. Tanrı tarafından özenilerek yaratıldığı söylenebilirdi. Beden gücü, silâhşörlüğü ve binicilği, ağabeyi Sultan Osman Han'ı bile geçmişti.

Yayını çektiği bir ok, bir tüfek mermisinden daha uzağa düşerdi. Attığı ciridin delemeyeceği madde yoktu. Silâhdârı Vezir Musa Paşa gibi pek azametli cüssesi olan bir adamı, tek eliyle kuşağından yakalayıp havaya kaldırmış, bu şekilde birkaç defa Has Oda'yı dolaştırmış, sonra en küçük yorgunluk eseri göstermeden hafifçe yere bırakmıştı.

Sultan İbrahim tarafından yaptırılan Sünnet Odası'nın kapısı.

İki yüz okkalık gürzleri yerden kaldırabiliyordu. Devrinin bütün silâhlarını görülmemiş bir ustalıkla kullanıyordu. Okçuluğu, çağının en büyük okçuları olan Hüsâm-zâde Abdurrahman Efendi, Hacı Süleyman ve Sarı Solak'tan, ata binmeyi ise Emîr-i Âhûr Cündî Halil Paşa'dan öğrenmişti.

Topkapı Sarayı'nda demir - gümüş karışımından yapılmış bir kapıyı okla delmişti. Bağdad seferi sırasında Musul'da iken, Hindistan'ın Türk hâkanı Timuroğlu Şâh-ı Cihân'ın elçisi Emîr Zarif Bey'i huzuruna kabûl etmişti. Elçi: «Kurşun ve kılıç kâr eylemez» diye gergedan derisinden yapılmış bir kalkanı, hükümdarının hediyesi olarak sunmuştu. Murad Han, elçinin gözü önünde, önce «harbe» denen kısa mızrakla, sonra ok atarak, kalkanı iki yerinden delmişti.

Murad Han'ın Eski Saray'dan attığı bir cirit, Bayezit Camii'nin minarelerinden birinin altına düşmüştü. Haleb kalesinden fırlattığı bir mızrak, şehrin Saraçhane meydanında yere saplanmıştı.

Okmeydanı'ndaki yarışmalarda 1070,5 gez mesafeye isabet kaydetmiş, okunun düştüğü yere namına taş dikilmişti. Ciritle deldiği kalkanlardan on ikisi, hâtıra olarak Budin'e gönderilmiş, şehrin Beç (Viyana) Kapısı'na asılmıştı. Okla deldiği on iki zırh da Kahire kalesine yollanıp teşhire konmuştu.

Cennet-Mekân,. hastalık derecesinde ata düşkündü. Dünyanın en şahane hayvanlarını İstabl-ı Âmire'de toplamıştı. Tayyâr, Dağlardelisi, Celâlîyağızı, bilhassa padişahın sevgilisi olan Ağaalacası, ne muhterem hayvanlardı. Büyük şâir Nef'î, **Kasîde-i Rahşîye**'sinde bunları, teker teker tavsif etmişti.

Sultan Murad, ava da çok düşkündü; bu sahada da pek maharetliydi. Şâir ve bestekârdı. Devrin sanatkârlarını çevresine toplayıp konuşmaktan hoşlanırdı. İhsanı bol padişahtı. Ağabeyi Osman Han gibi cimri değildi.

Bağdad seferinde geçtiği yolları ihyâ etmiş, sayısız han, kervansaray, köprü yaptırmıştı. Fırat'ın en büyük kollarından biri artık «Murat Suyu» diye onun adını taşıyordu.

Sultan Murad, Acem serhadlerinde iken, Avrupa'da Türk akıncıları, Kanunî

devrinden beri görülmemiş başarılar kazanmışlardı. Üzerinde Trieste limanının bulunduğu İstriya yarımadası alt üst edilmiş, baştan başa Avusturya geçilerek Bavyera'ya girilmişti. Bavyera'nın en mühim merkezlerinden Regensburg yakılmıştı.

Şimdi bütün Avrupa, rahat bir nefes alacaktı. İki seferde Acem Şâhı'nın kârını itmâm edip Kasr-ı Şîrîn sulhunu yapan cihan padişahı'nın, artık Avrupa'ya geçmesi bekleniyordu. Daha 17 yaşındayken kendisiyle görüşen Venedik Balyozu, Sultan Murad'ın zekâsından ve sertliğinden ürkmüştü. Makyavel'i okuduğunu, istikbalde büyük işler yapacağını, Avrupa için çok tehlikeli olabileceğini bildiren raporunu, daha 1630'da Venedik Senatosu'na göndermişti.

Bütün bu menkıbeler, şimşek süratiyle Has Oda subaylarının hâfızasında canlandı. Şimdi Cennet - Mekân'dan boşalan Cihan Tahtı, Veliaht - Şehzâde İbrahim'e kalacaktı. Zaten ondan başka hiçbir şehzâde yoktu. Sultan Murad'ın şehzâdeleri çok küçük yaşta ölmüş, ancak birkaç kızı hayatta kalabilmişti. Elemli vakayı, artık dakika kaybetmeden Sadrâzam'a bildirmek gerekiyordu.

Sadrâzam Kara Mustafa Paşa, telâşla Enderûn-ı Hümâyûn'a girdi. Silâhdâr-ı Şehriyârî Siyâvuş Ağa'nın yüzünü görür görmez vaziyeti kavradı:

— Bre hây Murad Han! diye teessürünü açıkladı. Kapı Ağası'na Veliaht - Şehzâde'yi dâvet etmek üzere emir verdi.

Kapı Ağası, telâşlı bir saygıyla Veliahd'in dairesine girdi:

— Şehzâdem, dedi; mübarek başınız sağ olsun! Birâder-i sâdahteriniz Sultan Murad Han, Dâr-ı Bakaa'ya gitti. Taht-ı saltanat sizindir, buyrun!

Sultan İbrahim'de renk attı. Yıllardan beri beklediği âkıbetin gelip çattığını sanarak sapsarı kesildi. Beklediği âkıbet, elbette üç ağabeyi, Şehzâde Bâyezid, Şehzâde Süleyman ve Şehzâde Kasım gibi boğulmaktı. Başka ne gibi bir âkıbet bekleyebilirdi? Sultan Murad, 28 yaşındaydı ve devletin en sağlam bünyeli adamıydı. Daha yarım asır saltanat sürse gerekti!

Zaten birkaç yıl önce ağabeyi Sultan Murad, onu ortadan kaldırmak istememiş miydi? Anneleri Kösem Mâhpeyker Vâlide - sultan, «Murad Han» denen kanlı katil padişaha zorlukla mâni olabilmişti. Gerçekte hayatını annesinin değil, başka şehzâde bulunmaması vakıasının kurtardığını çok iyi biliyordu. Murad Han'ın bir şehzâdesi az çok yetişmiş yaşa gelir gelmez, ağabeyi ona da aman vermeyecekti. Ama takdîr-i Hudâ, Sultan Murad'ın bütün şehzâdeleri, doğmalarından az sonra ölmüşlerdi. Sultan Murad da, kendisine bir şey olur, Hânedân-ı Âl-i Osmân kesilir korkusuyle, zaten şahsiyetini küçümsediği kardeşi Sultan İbrahim'i hayatta bırakmıştı.

24 yaşında olan İbrahim Han, direnecekti. Varsın cellâtlar, dairesine gelsindi. Dışarıya çıkmayacaktı. Kapı Ağası'na sert bir sesle:

— Siz bana mekr-ü âl edersiz, dedi; bana taht-u saltanat gerekmez! Karındaşım sağ olsun! Benden ne istersiz?

Vâlide - Sultan'a haber uçuruldu. Kösem Mâhpeyker, 45 yaşına gelmişti. Oğlunun öldüğü bildirildiği zaman kılı kıpırdamamıştı. Hattâ ümitli bir sevinç benliğini kaplamıştı. Sultan Murad, annesini de kardeşi gibi dairesinde âdetâ hapsetmişti. Hele devlet işlerine karışmasını kesin şekilde yasaklamış, hattâ siyasete karışırsa âkıbetinin iyi olmayacağını söyleyip, tehdit etmişti. Şimdi taht sırası diğer oğlu Sultan İbrahim'deydi. Elbet onun devrinde daha iyi günler görecekti. Bu hayal içinde, hızla Harem koridorlarını geçti. Oğlunun dairesine girdi:

— Arslanım, dedi; başın sağ olsun! Karındaşın öldü, gel çık, saltanat sırası sendedir!

Sultan İbrahim'in annesine de zerre kadar itimadı yoktu. Ağabeyi Şehzâde Kasım boğulurken mâni olabilmiş miydi? Kasım da, Sultan Murad gibi, kendisi gibi, Kösem'in oğlu değil miydi:

— Çıkmazım, diye cevap verdi. Var git Vâlide, sen bu işe karışma!

Kösem Sultan, padişah oğlunun öldüğüne yemin etti. İbrahim Han, yemine de inanmadı. Kösem, Kur'ân-ı Kerîm getirtip öptü, bir daha yemin etti. İbrahim, buna da ehemmiyet vermedi. Hiç 28 yaşındaki civan ağabeyi ölür müydü? Elbette başına bir iş getirmek için uğraşıyorlardı.

Kösem, Kapı Ağası'na işaret etti. Veliaht - Şehzâde'nin iki koltuğuna girdiler. Bu şekilde birkaç adım sürüklemeye mu-

Sultan İbrahim'den önceki padişah: IV. Murad.

vaffak oldular. Bir Osmanoğlu'na dokunmak, akıl almaz bir suçtu. Sultan İbrahim, kanlı gözlerle Kapı Ağası'na baktı:

— Bre hain pezeveng, dedi; ben sana gösteririm!

Kösem:

— Arslanım, dedi; var, kendi gözlerinle nazar eyle! Karındaşın ölmüştür. Ben seni elbet taşra çıkartırım. Zorluk gösterip Hanedan'ın ırzını pâymâl eyleme!

Sultan İbrahim'in azmi kırıldı. Annesine dayanarak dairesinden çıktı. Demirkapı'ya yaklaşırken Kapı Ağası koştu, burada bekleyen Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'yı etekledi:

— Devletlüm, dedi; Vâlide Hazretleri irâde buyururlar, İbrahim Han uzaktan sizi bostancıbaşı zannedip havfeyler, devletle taşra teşrif buyrun!

Gerçekten sadrâzamların Demirkapı'ya kadar gelmeleri âdet değildi. Ancak Bostancıbaşı, padişahın saray hakkındaki emirlerini almak için Harem eşiği sayılan bu kapıya gelirdi. Kara Mustafa Paşa, çekildi.

Sultan İbrahim, dehşet içinde, ağabeyinin yatak odasına girdi. Sadrâzam, bu odaya gelmişti. Veliaht - Şehzâde, Kara Mustafa Paşa'nın heybetli vücudunu görünce ürktü. Kösem:

— Arslanım, lalan budur! dedi.

Mustafa Paşa yer öptü. Sonra yeni padişahı eteklemek için yaklaştı. Sultan İbrahim hemen geri çekilip:

— Siz hile edersiz, dedi; bende saltanat hevesi yoktur. Karındaşıma böyle bildiresiz!

Kara Mustafa Paşa, Sultan Murad gibi bir hükümdardan sonra tahta böyle bir şehzâdenin geçeceğini düşünüp müteessir oldu:

— Padişahım, dedi; Hak Taâlâ, Cennet-Mekân karındaşınız yerde yattıkça size ömür vere. Taht-u saltanatınız mübarek olsun!

Bu hava içinde İmrahim Han, ağabeyinin yatağının başına kadar geldi. Yüzü örtülmüş bir ölü yatıyordu.

— Açın! şeklinde padişah sıfatıyle ilk emrini verdi.

Ölünün yüzündeki örtü kaldırıldı. Sultan İbrahim, hayret ve dehşetle gözleri kapanmış muhteşem başı seyretti. Bu baş, Atlas Okyanusu ile Hind Okyanusu, Orta Afrika ile Orta Avrupa arasında titretmedik kalb bırakmamıştı. Şimdi ebedî sükûn içinde yatıyordu.

Sultan İmrahim emretti, ölünün yüzü tekrar örtüldü. Kapıya doğru teveccüh etti. Tam çıkarken yeniden döndü. Ağabeyinin baş ucuna geldi. O şahin bakışlı elâ gözlerin kapalı durmasında acaba bir hile var mıydı? İbrahim Han, tamamen kani olamamıştı. Tekrar ağabeyinin yüzünü açtırdı. Bir defa daha seyretti. Kanaat getirdi. Nefsine itimat geldi. Örtülmesini emretti. Yatak odasından çıktı. Taht odasına girdi.

Kara Mustafa Paşa, Hırka-i Saâdet Dai-

Sultan İbrahim'in kızı Emine Sultan.

resi'nden getirilen Hazret-i Ömer'in sarığını, Sultan İbrahim'in başına sardı:

— Bismillah padişahım, dedi.

Sultan İbrahim:

— Elhamdülillah Yârab, bencileyin zayıf kulunu bu makama lâyık gördün, diye hislerini ifadeye çalıştı. Sadrâzam, koltuğuna girdi. Tahta oturmasına yardım etti. Taht üzerinde Sultan İbrahim, şu sözleri söyledi:

— Yârab! Saltanatımda milleti hoşhâl eyle ve birbirimizden hoşnûd et!

Dua edildi. Genç hükümdar, nişancıyı çağırttı. İlk hatt-ı hümâyûnunu yazdırdı: «İnşâ'Allahü Taâlâ yarın mübarek perşembe günü, ki şevvâlin on altısıdır, cülûs-ı hümâyûnum vâkı' olmuşdur, bîat için Dîvân-ı Hümâyûn'a gelesiz!»

Nişancı, yazdığı kâğıdı sardı. Üç defa öpüp al renkli bir keseye koydu. Sultan İbrahim:

— Bu hatt-ı hümâyûnumu, dedi; Müftü Efendi'ye, vezirlerime, kazaskerlerime, kapıkullarına tebliğ edesin!

Osmanlı tarihinde, sekiz yıl sürecek «Samur Devri» açılmıştı.

Kaybettiğimiz Dünya Ölçüsündeki Değer

Kâzım İsmail Gürkan

YAZAN: Doç. Dr. SIRRI AKINCI

AÇIK bir alın, güzel bir çehre, tatlı bakışlar, şık bir giyiniş, şark ve garp kültürüyle mahmûl ve insanın saatlerce dinlemekten bıkmayacağı büyüleyici bir hitabet ve kendisine çok yakışan artistik jest ve mimikler...

Evet, 29 şubat 1972'de kaybettiğimiz Kâzım İsmail Gürkan'ı bir - iki satırla böylece tavsif edebiliriz.

O, Türk tıbbının XX. yüzyılda yetiştirdiği en büyük üç, beş kıymetten biriydi. Yarının tıp tarihçisi hiç şüphesiz ondan sayfalarca bahsedecektir.

Kendisini ilk tanıdığım zaman İ. Ü. Tıp Fakültesi'nin Haseki Hastanesi'ndeki II. Cerrahî Kliniği'nde doçentti. O yılların biz genç tıp talebeleri biraz boş vakit bulsak, hemen bu kültür şelâlesinin etrafında toplanırdık. O, hoca değil, sanki bir ağabey samimiyetiyle şakalaşır, hâl hatır sorar, daha sonra da Anadolu'yla ilgili bir konuşmaya sözü mutlaka getirirdi. Eski Türkçe harflerle tutabildiğim bazı notlara göre bizlere: «Çocuklar! Büyük realite Anadolu! Milletçe mevcudiyetimize ilk ve son vatan parçası Anadolu. Büyük ve tarihî yazılma buradan başladı. Rumeli'ye buradan geçildi. Sonra Bizans fethedilerek habâset ve bin bir entrika mihrakı sözde bir imparatorluk ortadan kaldırıldı. Daha sonraları Viyana surlarına kadar bir değil, iki defa destânî bir at koşturmak... Sefâlet değil, barbarlık değil, medeniyet götürmek. Ama tarih daima aynı istikamette akmaz. Onun determinizmi bazan aksi neticeler de tevlit edebilir. Ne yazık ki öyle oldu. Duraklamalar, hezimetler, mağlûbiyetler, ric'atler. Oldukça kaotik bir manzara. En nihayet 1919'un meş'um şartları...

«Avrupa'nın Türk düşmanı politikacılarının beynelmilel konferans salonlarında Anadolu'yu taksim etme projeleri, İzmir'den Sakarya önlerine kadar yeni bir Haçlı Seferi. Nihayet Mustafa Kemal Paşa ve bir avuç Türk münevverinin Anadolu'nun halâsı için yaptıkları mücadeleler... 1922'de istilâcı kuvvetlerin imhâsı, 1923'te Cumhuriyet'in ilânı, 1927'de onun siz gençlere mukaddes bir emanet olarak tevdi edilmesi...

GÜRKAN'IN FİKİRLERİ

«Niçin yeniden büyük bir devlet olmayalım? Bunu yaratacak kaabiliyet ve cevhere her biriniz fazlasıyle maliksiniz. Ama bunun bir tek çıkar yolu vardır. Müsbet ilme sımsıkı sarılmak, onunla hemhâl olmak, onu Anadolu'ya âcilen götürmek, onu hâlâ Kurûn-ı vustâî yaşayan zümreleri bulunan geniş halk kütlelerine maledebilmektir» der anlatır, anlatırdı.

Anadolu'yu bir an önce uyandırıp kalkındırmak isteyen bu şeydâ milliyetperverin, bu giyinişi modern ama ruhu sanki Horasan diyarından gelmiş mistik bir

tarîkat ulusu hüviyetindeki ateşli hocanın karşısında, bizlerin sağ - sol çatışması şöyle dursun, bu mefhumların ne olduklarına dahi merak salmamış gençlerin ruhlarına, o konuştukça coşup, taşma duyguları gelirdi. Derslerimize çalışıp, sınıflarımızı geçip, bir an önce diplomalarımızı alıp, Anadolu'ya gitmenin özlemiyle dolup taşardık.

Kâzım İsmail Gürkan sadece bir hekim, sıradan bir cerrah değildi. Tıbbın klasik bilgilerini, noktasına, virgülüne kadar derslerinde monoton anlatan, körpe dimağlarda bir «uyku ilâcı» nın tam tesirini pek güzel yaratan bâzı profesörler gibi de değildi. O, her yönüyle aydınlanmış ve aydınlatan bir kültür adamı, canlı, dinamik bir tefekkür zirvesiydi. Görenlerin ve dinleyenlerin: «İşte bir üniversite hocası!» hükmünü rahatça verebildikleri müstesnâ bir ilim adamıydı.

Tıp, cerrahî, tarih, edebiyat, sanat bahislerinde olsun yahut rasgele bir sohbet toplantısında olsun, bir mevzuu, bir meseleyi anlatırken ilkin onun — Cins için efrâdını câmî, fasl için ağyârını mânî — güzel bir tarifini yapar, sonra onun en mantıkî tasnifini ustalıkla ortaya koyar, daha sonra da her bir cüz'ün edebî sanatlarla süslenmiş pek güzel tavsiflerini edasıyle anlatırdı. Ama sadece bunlarla da yetinmez, sözlerini mutlaka bir senteze bağlamaya gayret gösterirdi. Kısaca söylersek, analitik ve sentetik fikrî bir davranış, düşünce sathında Kâzım İsmail Gürkan'ın başlıca taktiğiydi diyebiliriz. Zannedersem René Descartes de hakikata vâsıl olmak için bu yolu tavsiye etmişti.

O, pek çok milletin tarihini iyi bilirdi. Hele Osmanlı tarihine olan vukufu bir mütehassısın parmağını ısırtacak seviyedeydi. Dîvân edebiyatının mısrâ, beyit, kıt'a, rubâî, gazel ve kasidelerini okumadaki ustalığı sözle anlatılamaz. Bunu ancak onu dinlemek mutluluğuna erişenler bilirler.

Fransızca'sı Parisli bir Fransız münevverinden daha üstündü. Küçük yaşta Halep'te bulunduğundan ve sonra da bir hayli ders aldığından Arapça'yı da bilirdi. 1933 üniversite reformunda getirtilen Almanya menşeli profesörlerle daha iyi anlaşabilmek için hemen Almanca'yı öğrenmişti. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da İngilizce'yi öğrendi. Ben, bir gün dört ayrı şahısla bu dört ayrı dili gayet beliğ ve fasih şekilde konuştuğuna şahit olanlardanım.

Okumayı çok severdi. Onun için boş vakit demek kitaplara kapanmak demekti.

İrili ufaklı ilmî neşriyâtının sayısını artık kendisi de bilmiyordu. Verdiği konferanslar ve katıldığı kongreler için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Pek çok ilmî, içtimaî kurum ve derneğin başkanıydı. Yetiştirdiği mütehassıs ve akademik unvan verdiği ilim adamlarının sayısı da oldukça yekûn tutar.

Tıbbın mümtaz bir temsilcisiydi. Kendinden yaşlı bir hekim karşısında olağanüstü alçak gönüllülük ve ona her türlü saygı ve ilgiyi severek gösterirdi.

Kâzım İsmail Gürkan'ın talebelik hayatı da başarılarla doludur. Arkadaşlarından yaşça küçük olmasına rağmen Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ni 1926'da pekiyi dereceyle bitiren üç, dört genç arasındaydı. Cerrahî mütehassıslığı imtihanı da başarıyle geçmişti. Hele doçentlik imtihanındaki üstün başarısı jüri azası dört profesörün imzalı takdirleriyle bir belgeye geçmiştir. Bu belge İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü arşivleri arasındadır.

Son yıllarda: «Türk hekimi yabancı ülkelerde adını duyurmalıdır» isteğini didisi edişti. Fransızlar'ın üye seçmekte çok disi erişti. Fransızların üye seçmekte çok hassasiyet gösterdikleri Fransız Tıp Akademisi'ne ittifakla seçildi. Bu akademiye XIX. yüzyılda Zoeros Paşa, XX. yüzyılda da Âkil Muhtar Özden, Nihat Reşat Belger gibi tıp üstatları seçilebilmiştir. Ömrü vefa gösterseydi yakında Paris'e gidip, akademinin merasim salonunda mutantan merasimle cübbe giyerek Türk hekimlerinin göğsünü kabartacaktı.

SON GÖRÜŞMEM

Onunla son defa 21 ocak 1972'de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeki kliniğinin çalışma odasında görüştüm. Dekan Prof. Dr. Y. Altuğ da yanındaydı. Gayet neşeliydi. Üniversite reform kanunundan söz etti. Genç ilim adamlarına bazı hakların

Kâzım İsmail Gürkan, bir doçentlik imtihanında jüri başkanı sıfatıyle bir tıp doktorunun takririni dinliyor.

tanınmasının yerinde olacağını söyledi. Ayrıca bu yıl tıp fakültesi talebelerine Atatürk inkılâbı derslerini vermekten çok memnuniyet duyduğunu da ilâve etti. Sonra o gün yapılan Tıp Tarihi Kurumu yıllık toplantısına gittik. Önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da gene kendisini kuruma başkan seçtik.

Toplantı sonunda odasına birlikte döndük. Duvarda bütün hocalarının büyütülmüş resimleri asılıydı. Bana bunlardan Prof. Dr. Kerim Sebâtî'yi gösterdi ve:

— Hocam için ufak bir monografi kaleme alacağım. İçerisine resimler de koyacağım. İstiyorum ki mezarına ait fotoyu da bu çalışmaya ekleyeyim. Hoca, Edirnekapı'da medfûndur. Acaba mezarının fotoğrafını çekip bana getirebilir misin? dedi.

Ben:

— Emredersiniz efendim! diye cevap verdim. Sonra:

— Bak önümüzde 14 mart var. Kurum üyesi olarak bu yıldönümünü güzelce anlatır bir yazıyı senden beklerim, dedi.

Ben de:

— Gayret ederim Hocam! dedim ve elini öpüp ayrıldım.

Kaderin acı cilvesi hocasının mezar fotosu eline geçmeden o hocasının yanına gitti. 14 mart 1927'nin anlamını belirtir yazımı da ne yazık ki okuyamadı.

Üniversitede yapılan merasim, onu sevenlerin çokluğunu gösteriyordu. Tabutu başında en samimî konuşmayı Prof. Dr. Sadi Irmak yaptı. Hem ağladı hem ağlattı. Beyazıt camlindeki dinî merasimde de genç bir din adamı hakikaten çok güzel konuştu. İslâm'ın ilme ve âlimlere verdiği değeri tebarüz ettirdi.

Kâzım İsmail Gürkan Hoca! Seni bir makaleyle değil, bir kitapla bile anlatmak müşkül.

Sen vaktiyle İ. Ü. rektörüydün. Rahmetli İbnülemin Mahmud Kemal senden: «Üniversitede rektör, sâha-i fende projektör» diye bahsederdi. Rektörlükten ayrılalı bir hayli zaman oldu. Ama ilimde ve fendeki projektörlüğün eskisinden de parlak akislerle devam ediyordu. Ne yazık ki

«Bir bitmeyecek şevk verirken beste

Bir tel kopar âhenk ebediyyen kesilir».

Ama, bu yalnız senin değil bütün beşerin âkıbeti.

Mekânın cennet olsun!

Avrupa'nın İlk Medeniyetlerinden

Minoa Medeniyeti

YAZAN: LINCOLN BARNETT — ÇEVİREN: MEHMET İ. TUNAY

ESKİ Yunan yazılı kaynaklarının hemen hepsinde, daha eski bir çağın varlığını ufak pırıltılar şeklinde takip etmek mümkündür. İnsanoğlunun meselelerinde rol alan büyük kahramanların, efsanevî ejderlerin ve Tanrılar'ın çağı. Eski Yunanlılar'ın ataları hakkında vazıh bir fikirleri olmamasına rağmen, Truva savaşını terennüm eden Homer'den asırlarca önce M.Ö. 2000'lerde Ege bölgesinde parlak ve kültürlü iki bölge gelişmiştir. Biri Kıta Yunanistanı'nda, öteki de Girit adasında idi. İşte bu çok eski devirde Avrupa'nın ilk medeniyeti doğmuştu.

İlk ve en önemli kaynak, Ege denizinin başlangıcında, 160 mil boyunca uzanan dağlık ve dar bir ada olan Girit'tir. Burada M.Ö. 2000-1400 arasında arasında yaratıcı, denizci bir millet, büyük saraylar inşa etmiş ve doğu Akdeniz'de; Anadolu'dan Sicilya'ya kadar yelken açabilen uzak deniz filoları kurmuşlardı. Bunların medeniyeti ilk ortaya çıktığı zaman, Sümerler'in parlak devri sönmüş ve zenginleşmekte olan Mısır da henüz imparatorluktaki genişlemiş durumuna gelmemişti. Avrupa'nın geri kalan kısmı ise, Taş devrinin son çağlarından yeni yeni kurtulmaktaydı. Giritliler bir süre için Ege dünyasına hâkim oldular ve geleneklerini ve maharetlerini, Theseus, Minatavros ve Labirent gibi efsaneleri ile birlikte Yunanistan'a geçirdiler.

Günümüzün araştırıcıları, bu Girit kültürünü, en büyük kralları efsanevî Minos'a atfen Minoalı diye adlandırmaktadırlar. Aslında Minos'un şahsiyeti ve saltanatı hakkında gerçek hiçbir şey bilinmemektedir. Minos adı «Firavun» gibi bir hükümdarlık ünvanı da olabilir. Yahut belki de birden fazla Minos adlı kral yaşamıştı. Klasik Yunan yazarları da Minos'un çok çeşitli, farklı tasvirlerini yapmışlardır. Bazıları onu kaba ve hain bir hükümdar olarak anlatırken, bazıları da ölümünden sonra Hades'in yeraltı dünyasında, yargıç olacak kadar adaletsever ve akıllı olarak tasvir etmiştir. Fakat Yunanlılar, onun adalar devletinin genişli-

Minoa medeniyetinin dev eseri Knossos sarayından bir görünüş.

ğini ve gücünü anlatmakta hemfikirdiler. Herodot şöyle yazmıştı: «Minos, deniz hâkimiyetini kurmuştu». Diodorus da şöyle demişti: «Minos, güçlü bir deniz gücü kuran ve denizin efendisi olan ilk Yunanlı idi».

MİNATAVROS EFSANESİ

Kral Minos'un en canlı tasviri, Yunan mitolojisinde yapılmıştır. Efsaneye göre Zeus, beyaz bir boğanın üstünde, güzel Fenike prensesi Europa'yı kaçırmış ve onunla beraber denizde yüzerek Girit'e çıkmıştı. Burada Europa 3 oğlan dünyaya getirmiştir ki, bunlardan biri de Minos' tur. Zamanla Minos, Girit tahtına çıkmış ve yönetimdeki ilâhî hukuka dayanarak her duasının Tanrılar tarafından yerine

getirileceğini ilân etmişti. Bundan sonra deniz tanrısı Poseidon'a dua ederek kurban edilmek için sudan bir boğanın çıkmasını dilemişti. Hemen o anda çok güzel bir boğa yüzerek sahile çıkmış, boğayı çok beğenen Minos, onu kendi sürüleri için ayırarak başka bir boğayı kurban etmişti.

Verilen sözün yerine getirilmemesine öfkelenen Poseidon, Minos'un karısını kandırarak kutsal boğaya âşık etmiş ve birleşmelerinden doğan yaratık, boğa başlı erkek gövdeli bir ejder; Minatavros olmuştur. Minos, Minatavros'u, ünlü sanatkâr Daedalus'un desenlediği labirentin içine hapsetmiştir. Buraya belirli aralıklarla devamlı olarak Atina'dan vergi olarak canlı kız ve 7 oğlan, Minatavros'un yemeği için gelirdi. Bu iş, üçüncü defa yine Atina'ya düşünce Atinalı kahraman Theseus, Knossos'a gitmiş ve Minatavros'u çıplak elleriyle öldürmüştü.

Pek çok efsane gibi, Minatavros'un acıklı hikâyesinde de bazı gerçekler vardır. Knossos'taki kazılar, Minoa medeniyetinde, boğanın en önemli senbol olduğunu pek çok delillerle ortaya çıkarmıştır. Sayısız duvar resimleri, millî sporun bir çeşit boğa güreşi veya boğayı tuzağa düşürmek olduğunu belirtir. Minatavros efsanesinin gerçekliğine başka bir delil de Girit'in altın çağında Minoan başkenti Knossos'taki büyük sarayın girift planıdır. Arkadyan'ın veya Anadolu'nun yaylalarından gelen bir yabancıya Knossos'un bitip tükenmeyen geçitleri, şaşırtıcı kanatları, sayısız salonları, revakları, koridorları, idare odaları, depoları hiç şüphesiz bir labirent gibi gelmiştir. Labirent kelimesinin kendisi de ilgi çekicidir. Zira bu kelime, çifte balta anlamına gelen Yunanca labrys kelimesinden türemiştir. Ve çifte balta Knossos'ta her yerde tekrar ve tekrar görülen dinî bir motiftir. Yunanlılar'a göre Minos sarayı kelime anlamı ile bir labirentti, yani çifte baltanın evi. Girit medeniyetinin anlaşılmasında en büyük güçlük, hâlâ çözülmemiş olan Minos dilinin ortaya koyduğu muammadır. Minoan kültürünün parlaklığı, bu yüzden ancak arkeolojinin onu yeniden canlandırmasına bağlıdır. Karşımızda sessiz, konuşmayan bir ihtişamla durmakta, yazısız bir resim kitabına benzemektedir. Fakat arkeolojik araştırmaların bir sentezi olarak Minos çağı, hayatının bazı yönleri kesinlikle anlaşılmıştır.

MİNOS SARAYI

Kayalık, servi ağaçlı tepelerin arasında Girit'te, 4000 yıl önce Minos medeniyetinin ilk parlak devrinde üç kral sarayı yükselmiştir. Biri güneyde Phaestos, ikincisi kuzey sahilinde Mallia'dadır. Fakat en büyükleri, Girit'in iç kısmında kuzeyde denizden üç mil yükseklikteki Knossos şehrini taçlandırır. Bu, Minos sarayının harebeleri, Girit'in altın çağının en üstün anıtının kalıntılarıdır. Bu üç muhteşem saray, yaratıcı bir dehanın tek başına parlaması ile ortaya çıkmamıştır.

Girit'te insanoğlu asırlarca mağaralarda, kulübelerde neolitik bir hayat sürdürmüştür. Sonra, M.Ö. 2500'den önce bir zamanda, bilinmeyen sahillerin denizci göçebe halkı yeni kabiliyetler ve yeni bir kanla Girit'e gelmiştir. Bu göçün teşvikı ile Girit taş devrinden çıkarak bakır, tunç devrine girer. Eski yerleşmeler genişler ve yeni şehirler adanın sahillerini, yamaçlarını süslemeye başlar. Fakat Minoan dediğimiz tek bir kültürün tam anlamıyle gelişip adaya hâkim olması, ancak M.Ö. 2000'de gerçekleşir. Tekerlekli araçlar kullanılmaya başlar, ince dokulu ve parlak desenli, çok renkli zarif vazolar, çömlekçi çarkında yapılmaya başlanır ve Girit sistemindeki yazı icad olunur, iş hayatında kullanılmaya başlanır. Politik gücün üç hâkim ailenin elinde olduğu, üç büyük sarayla aşikâr olarak anlaşılmaktadır. Minos çağı, kültürün bu ilk parlak devri 300 yıl süren ilk saraylar çağı diye bilinir.

M.Ö. 1700'de bu çağ bir felâketle, muhtemelen bir deprem neticesinde son bulur. Bu felâket, üç sarayla beraber çevredeki şehirleri de yok eder.

Minoalar, bu harabe içinden ustalıkla çıkarak yeni ve daha parlak bir çağa ulaşırlar, bu 300 yıl süren ikinci saraylar çağıdır ve M.Ö. 1400'e kadar devam eder. Minoa donanması, denizlere hâkimdi ve Minoa tüccarları, Anadolu'dan Sicilya'ya, Çanakkale'den Nil'e kadar denizlerde dolaşıp dururlar. Çanak, çömlek, madenî eşya, şarap ve zeytinyağı satarlar, karşılığında kalay, fildişi ve yabancı ürünler

Kadın akrobatların boğalı gösterileri Minoalılar'ın başlıca eğlencesiydi.

alırlardı. Minoa sanatkârları, yaratıcı sanatta yeni zirvelere ulaşmışlar ve onların zevkı bütün Ege dünyasında yeni estetik ölçüler koymuştur.

Zamanla 3 sarayın yerlerinde, eski temeller üzerinde yeni yapılar yapıldı. Bunlar öncekilerden daha büyük ve muhteşemdiler. Fakat önceleri Girit'in politika ve kültür dengesi üçü arasında bölünmüş iken, bu devirde Knossos'taki Minoa sarayı, rakip tanımaz bir kuvvet merkezi olarak ortaya çıkar. İyi ve verimli bir alanda kurulan bu saray, bütün çağlar içinde en alışılmamış yapı örneklerinden biridir. M.Ö. 2000'e kadar giden temellerin üzerinde kurulan saray, devamlı olarak tekrar tekrar yeniden şekillendirilmiş, genişletilmiş ve zenginleştirilmiştir. Her hükümdar değiştikçe veya depremlerden hasar gördükçe, saray mimarî bir bütün olarak planlanmamış, Yunanlılar'ın düşkün olduğu simetri ve düzen uygulanmamıştır. Bu saray, yaşama bölümleri, koridorlar, revaklar, ışık menfezleri ve merdivenleriyle altı hektarlık bir alana yayılıp, üç kata kadar yükselen, taş duvar, dolgu duvar ve ahşabın birbirine kaynaşmasından meydana gelmiştir. En önemli husus, müdafaa surlarının hiç olmamasıdır. Çevrede ya bir sulh devri vardı, yahut donanmasına güveniyordu.

Kral sarayının çevresinde, Knossos halkı otururdu. 3 mil kuzeyindeki liman kasabası ile birlikte nüfusu 100.000 olarak

tahmin edilen zengin bir şehirdi. Knossos yalnız Avrupa'nın en büyük şehri değil, fakat Yakın Doğu'nun her hangi bir büyük şehri ile yarışabilecek durumda idi. Meskenler, hem büyük malikâneler, hem de basit evler şeklinde idi. Buradan iyi döşenmiş yollar, bir ağ şeklinde dışarı doğru açılarak Girit'in içteki topluluklarını, Ege ticaretinin merkezi olan limanlarına bağlardı.

ESRAR DEVAM EDİYOR

M.Ö. 1400'de Minoa medeniyeti son bulur. Müthiş ve esrarengiz bir felâket bir defa daha Girit adasını sarsar. Muhteşem Knossos sarayı pek çoğu yanıp kül olmuş bir moloz yığını hâline gelmiştir. Üç asır önceki felâketten sonra yeniden kendilerine gelebilmişlerdir. Fakat bu defa yeniden canlanma olmamıştır. Eski yerleşme yerlerinden ancak birkaçı yeniden inşa edilmiştir. Halk, adanın önceleri iskân görmemiş batı yöresine itilmiştir. Fakat artık eskinin şâşaası bir daha parlamamak üzere sönmüştür.

Minoa tabletlerinden bu konuda hiç bir kelime yoktur. Bazı araştırıcılar, adanın Mikenler tarafından istilâ edilip ele geçirildiğini ileri sürerler. Mikenler de başka bir Ege halkı olup, kendi renkli kültürlerini Kıt'a Yunanistanı'ndan geliştirmişlerdir. Daha yeni bir teori ise, sarayların tamamen tahribini, istilâcı Mikenler'e isyan eden Minoalar'ın kendilerine bağlar. Daha önceki felâketlerde olduğu gibi sebep bir deprem de olabilir. Buna rağmen, Knossos'un son zamanlarda güçlü Miken etkisinde kaldığını gösteren deliller vardır. Ancak Mikenler'in sadece kültürel etkide mi bulundukları, yoksa politik bakımdan da Girit'e hâkim olup olmadıkları bilinmemektedir.

Ünlü Minos sarayında kraliçenin dairesini temsil eden bir tablo.

Minoalı genç kızlar.

Girit'in 600 yıllık hayatında bâriz üç yazı tipi gelişmiştir. Bunların ilki, ilk saray devrine rastlar ki, 136 senbolü ihtiva eden bir hiyeroğlif sistemi idi. Bu tip, birinci devir sarayların yıkılması ile ortadan kalkar. Bunun yerine daha karışık bir yazı kullanılır olur. Araştırıcılar tarafından Linear olarak adlandırılmaktadır. Bu yazı sistemine dayanmakta idi ve 75 şekil hecelere işaret ediyordu. Minoalar'ın esrarı bu ilk iki yazı sistemiyle yazılmış yüzlerce tablet bulunmasına rağmen hâlâ çözülememiştir.

Minoa devrinin son yıllarında Girit adasında sadece Knossos'ta yeni ve değişik bir yazı görülür. Linear olarak adlandırılan bu sistem, Linear A ile bazı bakımlardan bağlı ise de, bütünüyle başka bir dil olduğu anlaşılmıştır. 1939'da Knossos' taki Linear B tabletlerinden 200 yıl daha geç, Linear B yazılı tablet definesi, bir Miken yerleşmesi olan Yunanistan' daki Pylos'ta bulunmuştur. Bu husus ya Minoalar'ın Yunanistan'ı kolonize ettikleri veya Mikenler'in Girit'i istilâ ettiklerine işaret eder. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Miken şehrinden de aynı yazılı pek çok tablet bulunmuştur.

ZARİF DANSÖZÜN ARMAĞANI

İkinci adım, son yıllarda, aslında mimar olan Michael Ventris adındaki bir İngiliz araştırıcı tarafından atılmıştır. Ventris, Linear B yazısını çözmüş ve Yunanca'nın çok eski bir türü olduğunu göstermiştir. Bu dil klasik Yunanca'nın atasıdır ve yazılı bulunmuş en eski Avrupa dilidir. Bu keşif, Yunan araştırmalarında çok büyük bir etki yapmıştır.

O zamana kadar bilinen en eski yazı, bir Atina vazosunun üzerindeki şu cümleydi: «En zarif dans eden dansöz, bunu alacaktır». Bunun tarih öncesi Yunanistan'daki Akalar'ın yazısı olduğu kabûl edilegelmişti. Kör Homer de, destanlarını ezbere okurdu, ancak bir kere şiirlerinde yazıdan söz etmiştir. Buna rağmen Ventris, Troya savaşlarından 200 yıl önce Yunanlılar'ın okuyup yazma bildiklerini ispat etmiştir.

Ventris'in bıkıp usanmadan şifre çözme tekniği ile yazıyı tercüme etmeyi başardı ve bu zamana kadar bilinmeyen bir gerçeği buldu: Linear B tabletleri Miken Yunancası ile yazılmıştır. Ventris'in ölümünden dört yıl önce yaptığı bu keşif tarih öncesi ilk klasik devirler arasındaki boşluğa bir köprü kurmuştur. Fakat Linear B'nin okunması Girit'in esrarengiz düşüşünü anlatmakta pek az yardımcı olmuştur. Çünkü tabletler çoğunlukla envanterleri ihtiva ediyordu. Hayvanları, dokumaları, şahsî eşyayı...

Minoalılar'ın bir karnavalı.

Ne tarih, ne şiir, ne de felsefe ile ilgili metin vardı. Minos medeniyetine ışık tutabilecek hiç bir şey yoktu. Bazı tabletlerde Yunanistan'a çok sonraları girdiği sanılan tanrı ve tanrıçalardan söz ediliyordu, bazıları ise Minoa ve Miken ilişkilerine ışık tutuyordu.

Girit, Minoa medeniyetinin yok olmasından sonra Miken, daha sonra da Helen dünyasının ana akışı içine girmiştir. M.Ö. 1100 civarında Dor istilâsı olur ve Tunç çağı medeniyeti son bulur. Sonra 750'ye kadar birkaç asır yavaş seyreden geçiş devri gelir ki, buna Yunanistan'ın karanlık çağı denir. Homer, Giritliler'in Truva savaşında rol aldıklarını söyler. Klasik devirlerde Girit bir ticaret merkeziydi ve Yunan geleneği, Girit'i kanunların menbaı olarak gösterir.

M.Ö. 67'de Girit bir Roma eyaleti oldu. Bundan sonraki yüzyıllarda ada, Araplar, Venedikliler, Türkler ve 1941'de Nazi orduları tarafından işgal edildi. Eski ihtişamından ancak saray harabeleri ve boş kasabalar kaldı.

Yedikule ve Yaldızlı Kapı

YAZAN: İNCİ GÜLSEVİL

İSTANBUL surlarının en âbidevî kısmı olan Yedikule, Marmara Denizi'ne yakın olan uçtadır. Yaldızlı Kapı, antik şehrin merkezi olan bugünkü Ayasofya meydanındaki Milion'dan dört mil batıya uzanan Via Egnetia caddesinin şehirden çıktığı yerde idi.

Yaldızlı Kapı, tamamen Marmara adası mermeri ile kaplı, iki yanında ileri doğru çıkıntılı iki kuleli, üç geçişli bir kapıdır. Ortadaki geçiş, iki yanlardakine nazaran daha büyüktür. Her girişin sağ ve sol yanlarında birer payesi vardır. Bu orta iç ve dış kemerinin üzerinde altın yaldızlı kitâbesi vardı. Bu kitâbelerden bugüne sadece, metal harflerin içine yerleştirildikleri delikler kalmıştır. Yine bu geçidin doğuya bakan cephesinde, kemerin üst kısmında bir îsâ monogramı görülür.

Kuzey kulesinin güney-batı yüzünde, köşede bir kartal göze çarpar. Burada, bazı ufak kitâbeler vardı. Meselâ: «Tanrı seni korusun», «İmparatora uzun yıllar» gibi... Bugün vaktiyle kırmızı boya ile yapılmış bir güneş saati, kule duvarına çok yaklaşıldığı zaman görülebilir. Boyası duvarın rengini almıştır. Kaynaklardan, kapının üzerinde bir imparator heykelinin bulunduğunu öğreniyoruz. Bu heykel, VIII. yüzyıldaki zelzeleler sonucu düşüp kırılmıştır.

Kapının sol küçük geçişi daha Paleologoslar devrinde örülüp kapatılmıştır. Bunu o devrin özelliğini gösteren bir mimârî karakteri olan tuğla dolgu işçiliğinden anlıyoruz. Son tamirde burası yine örülü bırakılmıştır. Bu geçişin söveleri çıkarılıp, ortadakine konmuş ve çevresi örülerek küçültülmüştür. Sağ taraftaki ikinci geçişin içindeki dolgu, diğeri gibi mimarî karaktere sahip olmadığından boşaltılarak içi temizlenmiş, 1969 yılı baharında bir demir parmaklıkla kapatılmıştır.

Methalin ortasında «Kan Kuyusu» tâbir edilen bir kuyu mevcuttur. Osmanlı imparatorluğu devrinde zindan olarak kullanılan bu kule, yüksek rütbeli şahısların katledildiği yerdir. Burada zindanın hücrelerini birbirinden ayıran kalas ve kirişler

halen mevcuttur. Kulenin merdivenleri, içeri girdikten sonra sağa dönersek bizi «Siyaset Yeri»ne götürür. Solu takib edersek, kulenin üstüne ve Genç Osman'ın boğulduğu hücreye çıkarız. Merdivenler küfeki taşındandır. Harç olarak her tarafta olduğu gibi horasan kullanılmıştır. Merdivenlerin örtüsü tonozdur.

Kuzey kulesi, dış kapı girişi ve merdivenler kaybolmuş durumdadır, doğrudan doğruya geç devirde yapılmış, etrafı örtülmüş küçük bir kapı ile kulenin büyük methaline girilir. Bu kulenin yapım tarzı güney kulesinin aynıdır. Burada da içten kemerli, dıştan yarık hâlinde ortadaki büyük, yanlardaki küçük üç pencere vardır.

Diğerlerinden farklı olarak, burada aydınlık penceresi yoktur. Ayrıca, şehre bakan tarafta, alttaki büyük, üstteki küçük olmak üzere iki pencere görülür.

Kulenin merdivenli girişi, 1968 yılında Hisarlar Müdürlüğü'nün yaptığı hafriyatla ortaya çıkarılmıştır. Hakkında neşriyat yoktur.

Yaldızlı Kapı kompleksinin genellikle I. Theodosios tarafından yaptırıldığı ve zafer takı olduğu düşünülmüştür. I. Theodosios, 395'te ölmüştür. Eğer bu kapı I. Theodosios devrine aitse, 395'ten evvel yapılmış olması gerekir. Halbuki burası surlarla beraber, II. Theodosios zamanında yapılmıştır.

Bu kapı Strygowski ve bazı sanat tarihçileri tarafından zafer takı olarak kabûl edilirse de, bir zafer takının iki yanında iki burç olması kabil değildir. O hâlde bu kapı ancak surlarla birlikte yapılmıştır. Bunu kesin olarak ortaya çıkarmak isteyen Th. Macridy, burada bir kazı yapmış, fakat nedense, çalışmasını yarım bırakmıştır.

Yedikule ve Yaldızlı Kapı'nın restorasyonu sırasında buradaki kazıyı idare eden müze müdürü Rüstem Duyuran, sondajı 4 m. kadar derine indirmiş, kulenin alt katları ile sur taşlarının birbirlerine bağlı olduklarını görmüştür. Kemerin üstünde iç ve dışa bakan yüzlerinde mermer

Yedikule surlarının giriş kısmına rastlayan duvarı ve kulesi.

Yedikule surlarından bir görünüş.

Türkler zamanından kalma cami yeri.

üstüne altın yaldızlı harflerle yazılmış bir kitâbesi vardır. A kitâbesinde: «Kapıyı altın yaptıran, altın bir devir yarattı». B kitâbesinde: «Tiran'ı yok ettikten sonra, Theodosios burasını tezyin ettirdi» denilmektedir.

II. Theodosios devrinde, 423 yılında başkaldırdığı bahsedilen Tiran «Primicerius»tur. Bu Tiran ile II. Theodosios arasında, 423 - 425 yılları boyunca harpler olmuştur.

KÜÇÜK YALDIZLI KAPI

Esas sur duvarının önünde ikinci bir sur daha vardır. Bu, birinciye nazaran daha alçaktır. Küçük Yaldızlı Kapı'nın üstünde bulunduğu sur da budur.

Bu kapı, sağ ve solunda birer devâsâ kulesi bulunan Büyük Yaldızlı Kapı'nın yanında sönük kalır. Kapı, Osmanlı İmparatorluğu devrinde tamir görmüştür.

Millingen'e göre, eski kaynaklarda kapının araziye bakan cephesinin sağ ve sol yanında mitolojiden alınma kabartma sahneler vardı. Bunu gören Gyllius, mitolojik olan bu sahnelerden söz eder. Bugün, bu sahnelerin içinde yer aldığı dikdörtgen bölmeler, boş durmaktadır.

İlk örneklerini Doğu'da gördüğümüz, dışarı çıkık iki kuleli kapı tipinin, Anadolu'nun değişik yerlerinde, Hitit sonrası devirlerinde de devam ettiğini, Geç Antik Devir sonlarında bir kere daha kendini İstanbul kara surlarında gösterdiğini en mükemmel örneğinin aynı sur üzerindeki diğer küçük kapıları da etkileyen «Yaldızlı Kapı» olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yedikule ve Yaldızlı Kapı'nın restorasyon işini 1958 senesinden bu yana İstanbul Arkeoloji Müzeleri yürütmekte idi. Son iki yılda, diğer kalelerle beraber, yeni kurulan Hisarlar Müdürlüğü'ne devredilen bu vazife, yeni müdürlüğün kontrolu altında yapılmaktadır.

1968 yılı eylül - ekim aylarında Hisarlar Müdürlüğü idaresinde Yaldızlı Kapı'nın şehre bakan tarafında (Yedikule Avlusu) yapılan kazıda, ne oldukları anlaşılmayan bazı mimârî parçalar bulunmuştur. 1960 - 1968 tarihleri arasında buralarda yapılan kazılarda epeyce parça bulunmuş ve bunların bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne verilmiştir.

II. Abdülhamid'in
Bahriye Nâzırlarından

Hasan Râmi Paşa'nın Hâtıraları

Sadeleştiren:
OSMAN ÖNDEŞ

Istanbul, 1972
Hayat Tarih Mecmuası İlâvesidir

Hâtıraların Yazarı Hakkında

HASAN Râmi Paşa, II. Abdülhamid devri bahriye nâzırlarındandır. 1842 yılında Selânik'te dünyaya geldi. Mora eşrâfından Ferhad Efendi'nin oğludur. 1856 senesinde Bahriye Mektebi'ne girdi. Mühendis olarak donanmaya katıldıktan sonra, muhtelif gemilerde görev aldı. 1892 senesinde ferik rütbesine yükseldi ve Akdeniz umum filo komutanlığına ve padişah yâverliğine tayin edildi. 1897 Türk - Yunan harbinden önce verilen bir emirle, senelerdir Haliç'te duran donanmayı redif, yani ihtiyat erlerle donatılmış bir hâlde Çanakkale'ye götürmek üzere emir aldı.

Paşa, aile hayatı gayet muntazam ve evine bağlı bir insandı. Eşi, Alman asıllı idi. Bu evliliğinden Ferhad, Mahmud ve Hüseyin isimli üç oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir. 1908 Meşrutiyeti'nin ilânını müteakıp gadre uğramış olan Hasan Râmi Paşa'nın Arnavutköy'ündeki köşkü dışında, Çiftehavuşlar'da Göztepe otobüs durağından denize uzanan yeşil sahanın kenarında da bir köşkü vardı. Haremlik ve selâmlık tarzında iki kısımlı olarak inşa edilmiş bulunan köşk, bir süre Amerikan Koleji binası olarak hizmet gördü. Hasan Râmi Paşa, Tıbbiye'nin eski hoca ve dekanlarından Dr. Ziyâ Nuri Paşa'nın kayınpederidir.

Yine, Sultan Hamid devri bahriye nâzırlarından Hasan Hüsnü Paşa ile pek büyük bir çekişme hâlinde iken, Hasan Hüsnü Paşa'nın vefatı üzerine 1906 yılında bahriye nâzırlığına getirilmiştir. Ancak, Meşrutiyet'in ilânını müteakıp, hasımları tarafından gazete haberleriyle lekelenerek, yok olup gitmiştir.

Çocuklarından Ferhad, babası gibi deniz subayı olmak üzere Bahriye Mektebi'ne girmişti. Çok zeki bir gençti; uzun boylu, esmer ve sporcu idi. Almancası Türkçesi kadar mükemmel olan bu genç, futbol oynarken yaralandı ve tetanozdan vefat etti.

Paşa, modern bir hayat görüşüne sahipti. Tatil zamanlarında devrinin yeniliklerinden olan bisikletiyle Çanakkale'de gezmeye çıkmasını alay ve tenkidle karşılayanlara aldırmazdı. İkinci Meşrutiyet'in getirdiği heyecanla kurulmuş olan «Muavenet-i Millîye Donanmay-i Osmâniye Cemiyeti» için halkın fındık, buğday gibi mahsulü iane olarak toplanırdı. Millî donanma ihtiyacını ilk defa Hasan Râmi Paşa, daha yıllar önce ortaya koymuş ve «Modern bir donanmaya kat'î ihtiyaç vardır» demiş, gemilerin satın alınmasında, rüşvet ve yiyicilik, komisyon alma gibi ahlâksızlıkları önlemek maksadıyle yol göstermişti.

Nâzırlığı sırasında Haliç köprüsü de bahriye nezâretine bağlı bulunmaktaydı. Techizât-ı Askerîye Nâzırı Âkif Paşa ile bu konuda teati edilmiş yazışmaları hayli ibret vericidir.

Galata köprüsünden geçişte yüz paralık bir ücret talep edilir ve bu işler bahriye nezâreti tarafından yürütülürdü. Durum böyle olduğu hâlde, Âkif Paşa'nın oğlu İsmail, köprüden paytonu ile ücret vermeden geçmek istemiş, ısrar edilince arabasını terk edip, yayan gitmiştir. Hasan Râmi Paşa'ya durum rapor edilince Paşa, Âkif Paşa'ya bir yazı gönderir ve Âkif Paşa'nın kendisine cinaslı bir cevap vermesi üzerine aralarında birkaç yazışma cereyan eder. Sonunda, Hasan Râmi Paşa, hiçbir kimsenin para vermeden köprüden geçemiyeceğini sert bir dille bildirir. Bu da onun dürüst davranışının bir misâli olarak anlatılagelmiştir.

Paşa bu hâtıralarında, Meşrutiyet rejiminde âdet olduğu üzere, II. Abdülhamid devrini ve o devir donanmasını büyük mübalağalarla kötülemiş, kendisi de o devir devlet adamlarından bir bahriye müşîri (büyük-amiral) olduğu halde, yalnız kendisinin gerçekleri gören bir vatansever olduğunu savunmuştur.

1897 SENESİ mart ayının altıncı günü olan cumartesi akşamı, saat 12.15'te Mes'ûdiye, Hamidiye, Osmaniye ve Aziziye fırkateynleri ve Necm-i Şevket ile Hizber korvetleri ve üç kıt'a birinci sınıf torpitobotundan müteşekkil Osmanlı donanması ile Haliç'ten hareket ederek, selâmetle birinci köprüden geçildi. İkinci köprüden geçilirken Mes'ûdiye fırkateyninin sekiz kazanından üçü patlayarak, son derece mühim güçlükler hâsıl etti. Çünkü bir geminin kazanı, insanların vücudundaki kan damarlarına benzediğinden, ehemmiyetinin büyüklüğü meydandadır. Böyle bir tehlike ânında, kazanların infilâkinden hâsıl olan zararı giderebilmek için denizcilik kaidelerine göre demirlemek gerektiği halde, donanmanın çıkışını görmek için köprülerin üzerinde ve sahillerde ve binaların balkonlarında ve tepelerde toplanmış olan ahalinin ve dolayısıyle Osmanlı donanmasının Haliç'ten ayrılışını takip etmesi muhtemel olan birçok yabancı milletlere mensup mühim zevâtın karşısında, en değerli ve iyi bir harp gemisinin filodan ayrılarak demirleyişi çok esef edilecek, üzüntü yaratacak bir husus teşkil edeceği düşüncesiyle, geri kalan kazanlarla denize açılmaya mecburiyet görülmüş ve Sarayburnu dolaşılıp Marmara denizine doğru yol verilmiştir.

Bir saat kadar bir zaman sonra, bütün harp gemileri ve torpito istimbotları, Yeşilköy hizalarında Mes'ûdiye fırkateynine iltihak ettiklerinden, tarafımdan verilen emir üzerine filoyu teşkil eden harp gemileri bir hat teşkil ederek, Ejder, Şihâb, Gülyum torpitobotları dahî, denizcilik usullerine göre sancak ve iskele taraflarda mevki almışlardır. Bu esnada Hamidiye'nin güvertesine bir göz gezdiren bulunsa idi, ne derecelerde intizamsız ve üstünkörü bir tedbir ile hareket edildiğini görür ve kanaat hâsıl ederdi. Bu vaziyet, bütün gemilerde aynı idi.

Nitekim, donanmanın mürettebatını teşkil eden neferler, birkaç gün evvel memleketlerinden gelmiş ihtiyat efrattan meydana geldiğinden, zırhlı harp gemilerinin denizcilik kaideleri ve gemicilik gibi mühim görevleri bilmediklerinden, verilen emirlerin yerine getirilmesinde birçok güçlükler başgöstermişti. Hattâ

Hâtıraların yazarı Hasan Râmi Paşa.

mart ayının iklim özelliklerinden olup, gece yarısı şiddetle esmeye başlayan karayel rüzgârı, epeyce fırtına hâsıl ettiğinden ve bunu bir de sağanaklı dolu fırtınası takip ettiğinden, torpitobotlarını denizin bindirmesine karşı korumak ve mukavemetle yollarına devam etmelerini sağlamak üzere zırhlı büyük gemileri rüzgâr altına toplamak gerekmişti. Fakat fırtına şiddetini son derece arttırdığı sıralarda, geceleyin ve gemiler arasında muharebe yapabilmek için elektrikli işaret fenerlerinden sarfınazar, bugün artık devri geçmiş sayılan yirmi sene evvelki bir tip olup, sadece içerlerine mum dikilmiş el fenerleri dahî eksik bulunduğundan dolayı, son derece sıkıntı çekilmiş ve Hizber korveti büsbütün gözlerden uzaklaşıp kaybolmuş ve ne olduğuna dair bir haber alınamamıştı.

İki gün sonra Hizber korvetinden haber ulaştı ve dalgaların sevk ve tahriki ile İmralı adası sığlıkları üzerine düşüp oturmuş olduğu öğrenildi. Bu acemi mürettebat ile harp gemilerinin emin bir tarzda denizde hareketleri için gerekli olan bütün mühim vasıta ve cihazlardaki noksanlığın karşısında, bu derece şiddetli bir fırtınaya mukavemet edebilmek, an-

cak Peygamber'in ilâhî yardımı ile mümkün olabilmiş ve ertesi günü, gün ağarırken Gelibolu burnu görülmüştü. Fakat Hamidiye fırkateyni devamlı su alıyordu. O kadar ki, makine dairesinden gemiye sular hücum ederek hareketine mâni olmakta idi.

Hem Hamidiye fırkateyninin vaziyeti, hem Mes'ûdiye'nin patlayan kazanlarının tâmiri elzem olduğundan, mecburen Lâpseki limanına girilerek demirlemiştir.

LÂPSEKİ'DE KALIŞIMIZIN SEBEBİ

Lâpseki limanına varışımızda hemen bahriye nezaretine telgrafla bilgi verilerek, harp gemilerinin dahilî düzenlerine ve mürettebatı tehâret ve temizliğine müsaade edildi. Ayrıca Hamidiye fırkateyninin sarnıçlarındaki suyun dışarı atılması işi sona erinceye kadar Lâpseki limanında demirli kalındı.

Hamidiye fırkateyninin su tahliye tulumbaları yeterli güce sahip olmadıklarından, sarnıçlarındaki suların tahliyesinde çok büyük güçlüklerle karşılaşılmış ve çaresizlik içinde el kovaları ile tahliyeye mecbur kalınmıştır. Bu durumda, birkaç gün daha Lâpseki limanında demirli kalmak gerekmişse de, bahriye nezareti makamından Nâra limanına müteveccihen hareket etmekliğimiz hakkında müteaddit telgraflar gönderilmekte olduğundan, mecburen hareket etmek üzere çalışılmaya başlanmış ve martın onuncu günü sabahın erken saatlerinde demir alınarak Çanakkale'nin Nâra limanına müteveccihen makineler çalıştırılarak yol verilmişti.

Fakat Hamidiye fırkateyninin inşasındaki hatadan dolayı demirini ancak 2 saat zarfında almak kabil olduğundan, Lâpseki açığında beklemeye mecburiyet hâsıl olmuş ve ancak öğle vakti Allah'ın yardımı ile Nâra limanına varılmıştır.

HAMİDİYE'NİN FECİ HÂLİ

Hamidiye fırkateyni, Lâpseki'den Nâra limanına kadar olan 18 mil gibi kısa deniz yolunda bile, donanmadan geri kaldığı için, bir teknik heyet tarafından kontrola tâbi tutulmak zorunda idi. Zira makinelerin çalışmasına mânî teşkil eden ve sarnıçlarına hücum eden suyun tekneye sızma hususunu tetkik ve tespit etmek lâzımdı. Bu yüzden donanma makine subaylarından meydana gelen bir heyet tarafından kontrolu yapıldı ve sonuç olarak onarıma muhtaç bulunduğu bildirildi. Ayrıca icap eden ustaların gönderilmesi talep edildi.

Açıklanan onarım işlerinin sür'atle yapılabilmesi için tefriki istenen işçi ve ustaların çağırılması hakkında bahriye nezaretine aşağıdaki yazı sureti gönderilmiştir:

«... Zırhlı Hamidiye fırkateyninin sarnıçlarına ve bölme kapaklarına su geçmez tertibat yapılmamış olduğundan, makinesinde kullanılan sular, makine ve kazan önü altlarından akarak etrafı tamamiyle doldurup, gemiyi bir tarafa yatırmaktadır. Suların atılması için makine dairesinde bir tutulma olmadığı gibi, mevcut su tulumbaları da kifayetli bir şekilde çalışmamakta ve yalnız donki denilen tulumbaya bir boru bağlanarak, 12 saatte çok cüz'î bir kısım su atılabilmektedir. Ayrıca gemi içine, dümen tarafından sızmakta olan deniz suyu ile, bölmelerdeki saçları tutan 16 adet cıvata başından gelen sular dahî iştirak etmekte olduğu, yapılan kontrol sonucu ortaya çıkmıştır. Belirtilen bu sebeplerden ötürü, gerekli tâmir ekiplerin sür'atle gönderilmesi hususu emir ve müsaadelerinize bağlı olarak arz edilir. Ol bâbda.»

Hamidiye fırkateyninin içine dolmuş olan 400 ton suyu, 400 nefer, gece ve gündüz çalışmak üzere ve yalnız kovalarla 20 günde boşaltabildiler. Fakat makineden intikal eden bu pis suların fena kokular yayması yüzünden mürettebatın çoğu müthiş rahatsızlandılar ve mamafih alınan tedbirler ve sıhhî çalışmalar sayesinde hastalığın yayılması önlenebildi.

Su gelen yerleri kapatmak için çaresizlik karşısında kum ve çimento kullanıldı. Şöyle ki, beheri 200 okka olmak üzere 120 fıçı çimento ile bir bu kadar da kum karıştırılarak su gelen yerler mümkün mertebe tecrid edildi. Bundan başka, Istanbul'dan beri olan seyir esnasındaki Hamidiye fırkateyninin gemi inşaiye hatalarından diğer bazı önemli noksanı ortaya çıkmış ve durum, gemi süvarisinin verdiği bilgiden anlaşılmıştır.

Nitekim mezkûr geminin dümeni gerek-

Hamidiye zırhlı firkateyni.

li olan hassasiyet ve dakikliğe sahip değildi. Biraz rüzgâr olduğu zaman, tekne daima rüzgârın esmekte olduğu tarafa kaçmakta idi. Bu durumun önlenebilmesi bakımından, aksi tarafa basmak icap ediyor, fakat rüzgâr biraz şiddetlice esmeye başladığı takdirde, tamamiyle bir tarafa basılsa bile, yine tekne üzerinde tesiri görülmediğinden, sarkarak pek tabiî yolundan çıkmakta idi. Bir geminin selâmet rehberi ve kurtarıcısı olan dümen hususundaki bu mühim noksanın ne derecelerde önüne geçilmesi imkânsız büyük sakatlıklara ve kazalara sebep olacağı şüphesizdir.

EKSİKLİKLER BİR DEĞİL, İKİ DEĞİL...

Geminin demirini yatağına oturtarak zincire vurmakta kullanılan tertibat, yanlış techiz edilmiş bulunduğundan, bir limandan demir alınarak hareket olununca, demiri hazır etmek için 5 ilâ 10 dakikalık bir süre lâzım gelirken, saatler almakta idi. Bu duruma misal olmak üzere top tecrübesine gidilirken, tam 12 saat sonra demirle uğraşmak zorunda kalmışlardı.

Zincir levhaları dahî teknik bakımdan gerekli meyilde yapılmadıklarından, demir atmakta güçlük çekiliyordu. Filika mataforalarının çevrintilerinin az olması sebebiyle, denizden mataforalara asılmak istenilen filikalar ve salr tekneler, yukarıya kaldırılırken, gemiye temas ettiğinden dolayı çok fazla güçlüklere mâruz kalınıyordu.

Daha ileride anlaşılacağı üzere, padişahın ismini taşıyan bu geminin utanılacak derecede daha birçok gemi inşa hataları ve harp tekniği noksanlıkları vardı. Bütün bu hata ve noksanlıklar bulunduğu halde Hamidiye'nin durumu örtbas edilerek denize çıkartılmıştı.

AZİZİYE'NİN DEMİRİ DENİZE DÜŞÜYOR

Lâpseki'ye varıldığı zaman, acemi efradın gemicilikten haberdar olmayışı ve tecrübesizlikleri neticesinde, Aziziye fırkateyninin demiri denize düşmüştür. Demirin çıkartılması için Aziziye fırkateyni, mecburen orada bırakılmış ve bir iki gün süren aramalardan sonra demir denizden çıkartılabilmiştir.

Bundan sonra henüz bir intizama girmeden, memleketlerinden yeni gelmiş olan bu erler, bit içinde kalmışlardı. Efradın bu pislik ve bitlenme durumu çok önemli bir hal aldığından, bu hususa gereken itina ve dikkat sarfolunarak birkaç gün zarfında bütün harp gemilerinin temizlik ve bakımları, bitlerden kurtarılmaları mümkün olabilmiştir.

BASKIN İHTİMALİNE KARŞI

Haliç'ten Çanakkale'ye bile varışı, bir

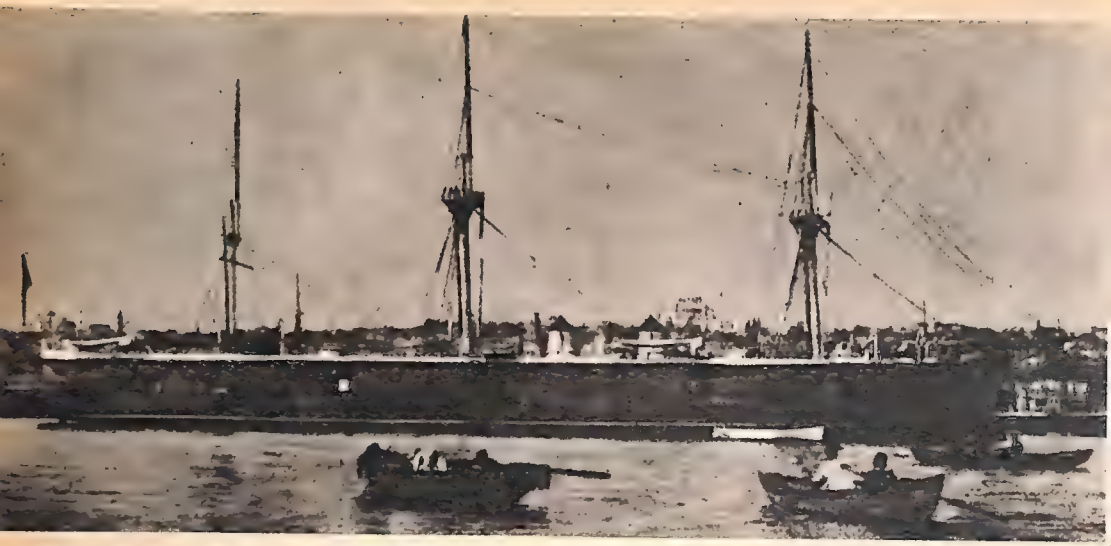

Mes'ûdiye zırhlı firkateyni.

devriâlem havası içinde cereyan eden donanmanın, Çanakkale Boğazı'ndan dışarı çıkması düşünülemezdi elbette. Bu sebeple hiç olmazsa boğaz içinde bazı tedbirlerin alınması gerekiyordu.

Yunan hükümetinin devletlerarası hukuk kaidelerine aykırı hareketlerde bulunması, öteden beri insanlık haklarını lekeleyerek ebediyen bir utanç addedilecek tecavüzlerde ve hareketlerde bulunması, teessür ve esefle hâtıralardan çıkmayacaktır. Yunanlılar'ın bu karakterleri aynen hüküm sürdüğünden, gece karanlığından istifade ile Çanakkale boğazına girmeleri ve gizlice saldırışlarda bulunmaları muhtemeldi. Bu sebeple ihtiyatlı ve her şeyin tedbirini dikkatle alarak davranmalı ve Osmanlı imparatorluğunun hükümet merkezi İstanbul'un kapısı demek olan bu deniz üssünü dış saldırılardan. korumalıydı. Çünkü, Çanakkale boğazının her iki sahilindeki kale ve istihkâmlarda projektörler bulunmadığından ve her iki sahil arasında bazı noktalarda mevkilendirilmiş olan sâbit torpito atış istasyonları dahî, ancak hedefi görüp ateş edebildiklerinden, karanlık basması ile Çanakkale boğazına giriş ve geçişe cür'et edecek düşman gemisini tespit ve tanımak imkân haricinde idi.

Bu maksatla torpitobotlardan birkaçı Çanakkale boğazı karakol hizmetine tahsis kılınmış ve mart ayının on dördüncü gecesi Fâtih istimbotu boğaz içinde Çiftehavuzlar mahalline ve Ejder istimbotu da Kepez Koyu içine tâyin edilmişlerdi.

Aynı şekilde donanmanın teknik kontrol heyetini hâmil olan Berkefşân torpitokeçeri ile Çanakkale boğazı dışına çıkılarak keşif ve boğaza hücum tecrübeleri icra edilmiştir ki, heyetin tertip ettiği tecrübe raporu ile mezkûr meseleye ait tarafımdan bahriye nezaretine takdim edilmiş olan yazı sureti aşağıda arzolunur:

«... Yüksek kumanda makamınız tarafından verilen talimata dayanarak 14 şubat günü akşamı saat 23 sularında Berkefşân torpitokeçeri ve Ejder ve Fâtih istimbotları ile Nâra limanından hareket olunmuş ve Ejder ile Fâtih, Kepezaltı ve Havuzlar tarafında demirletildikten sonra, Berkefşân ile Çanakkale boğazı haricine yol verilmiş olup, gece yarısından sonra Çanakkale boğazından çıkarak, Gelibolu yarımadasının batı sahil cihetini bordaya alarak kuzey batıya doğru yol verilmiş ve 9 mil seyir ve hareketten sonra Muârız körfezinin güney burnu uç noktasından itibaren boğazın garp sahillerini dış görünüşü ile teftiş ve tetkik ederek bir saat sonra Çanakkale boğazına girilmiştir.

«Kepez ile Havuzlar arasındaki mınta-

kayı projektörleri ile aydınlatmaları hakkında tâlimat verilmiş olan Ejder ve Fâtih istimbotlarından Ejder'in projektörü arıza yapıp sönmüş olduğundan, yalnız Havuzlar tarafını aydınlatmakla görevli olan Fâtih istimbotunun karşı sahile doğru muntazam bir surette ışık tevcih etmek ve bu mıntıkayı taramak suretiyle aydınlattığı ve ancak bir kısmını kontrol edebildiği görülmüştür.

«Çanakkale boğazı haricini keşif ve karakol için gönderilecek hafif gemiler, boğaz girişinin çok geniş olması sebebiyle birden fazla gemiden meydana gelmedikçe, bu önemli emrin müspet bir netice vermesi de beklenemez. Keyfiyet, yüksek kumandanlara duyurulmak üzere işbu rapor tarafımdan hazırlanmış olup, yüksek kumandanlarının huzuruna takdim kılınmıştır. Ol bâbda emir ve fermân, emir sahibi olan padişah hazretlerinindir.»

Çanakkale'ye gelen Türk donanması ile 3 adet torpitobotun meydana getirdiği gemiler grubu şunlardan ibaret idi:

Torpitokeçer sınıfı: Berkefşân, Ejder.

Birinci sınıf torpito istimbotları: Sihâm, Gülyum, Târık, Fâtih, Pervin ve Sîne-i Nusret, Tîr-i Zafer, Şihâb.

İkinci sınıf torpito istimbotları: Tevfik, Mecidiye, Burhaneddin, Eser-i Terakki.

Bu gemilerin hepsi bir hafif filo teşkil edeceğinden ve harp sırasında pek tabiî istifade olunacağından, içinde bulundukları vaziyeti iyi bir şekilde bilmek ve bir noksanlıkları olup olmadığını anlamak elzem idi. Bu gerekli madde, donanma teknik hey'etine havale edildi.

Nitekim teknik heyet, tahkikatının neticesince, bu gemilerin eksiklikleri dışında, torpito atış ve usullerini bilmesi gereken subay vesair efradın vazifelerinden habersiz olduklarını ve hattâ bu usullere ait bir tek kitabın bile basılı bulunmadığını bildirdi! Bu maksatla böyle bir talimatı tertip etmek ve bu talimat uyarınca talimler yaparak personel yetiştirmek üzere derhal Yüzbaşı Mehmed Enîsî Efendi'ye «Torpito istimbotları ve harp görevleri» başlığı altında bir talimat hazırlamasını emrettim.

Saniyen, teknik heyetin torpitobotlar hakkında yaptığı kontrolların sonucu olarak keşfettikleri ve verdikleri raporlardaki gayet güç ve dikkate muhtaç hususlar, istimbotlardan ümit ve istifadeyi iyiden iyiye zayıflattı. Teknik heyetin bu konuda tutmuş olduğu notlar, aşağıda kaydedilmiştir:

Ejder istimbotu: Kazan borularının yarısından fazlası akıyor. Gerekli olan bir sür'ati yapabilmesi ve hareketi mümkün değildir.

Sihâm istimbotu: Makinede şimdiki halde arızası yok.

Târık istimbotu: İstimi soğutmak için deniz suyunu devrettiren tulumbanın körüğü evvelce sokulmuş olduğundan hareketi mümkün değildir.

Fâtih istimbotu: Kazanları akıyor.

Pervin istimbotu: Kazan boruları ile ayakların çivi başları tamamen akıyor. 360 kazan borusu mevcut olup, hepsi akmaktadır. Hareket etmesi mümkün değildir.

Vesîle-i Nusret istimbotu: Teknesinin saç levhalarından bir hayli harap bir halde olduğu gibi, kazan borularından 35 adedi bağlanmış, fakat hareket etmesi için payandalanmaya ihtiyaç bulunduğu anlaşılmıştır.

Şihâb istimbotu: Servis valfını yüksek basınç kısmına alabilmek için civatası mevcut olmayıp, şimdilik eğreti bir civata ile duruyor. Makine telgrafı bozuk ve istim basıncını gösteren bir saat yok. Kazan için elzem olan hava tulumbası su almıyor. Kazanların ızgaraları dahî yoktur.

Tîr-i Zafer istimbotu: Şimdiki halde kazanlarında akan borusu olmayıp, hareket edebilir.

Tevfik istimbotu: Hava tulumbası kırılmış olup, İstanbul'a kadar gidebilir. İstanbul'dan gelirken de böyle arızalı gelmiştir. Torpito kovanlarına torpito sürebilmek için gerekli kepçeleri yoktur.

Burhaneddin, Mecidiye, Eser-i Terakki istimbotları: Tevfik istimbotu gibi arızalıdır.»

Peleng-i Deryâ ile **Berkefşân** torpitokeçerlerine dikkat edilip, tetkik ile vaziyetleri gözden geçirilirse, daha da üzüntüyü gerektiren ve keder verici halde oldukları ortaya çıkar. İhanet ve suiistimalin bu derecesine dayanmak ve ağlamamak elden gelmez. Şöyle ki, bu gemilerin 20 milden fazla sür'at yapabilmelerine, orta çaplı ve ayrıca küçük çaplı denilen muh-

telif cins seri ateşli toplarla ve elekt kli projektörlerle mücehhez bulunmasına kat'î ihtiyaç vardır. Bu durum, bütün bahriye camiasında inkâr edilemez bir husus iken, Peleng-i Deryâ torpitosu, hiçbir silâhı bulunmadığı hâlde 70.000 altın derecesinde fâhiş bir fiyat ile inşa ettirilerek ayrıca daha birçok savaş gücüne ait kısımlar eksik bir şekilde, devlete ancak sahte bir kıyafet ile mâl edilmiştir.

İşbu geminin Almanya'da Schleswig şehrinde bulunan Germanya gemi inşaat tezgâhlarında inşaası zamanında, görevl. olarak gönderilen bahriye âzâsından sâbık torpito komisyonu başkanının suiistimali, izah edilmeye ihtiyaç göstermeyecek kadar âşikârdır. Bu mevzuda pek utanç verici hakikatler ve deliller, zabıtlar, tarafımdan muhafaza edilmektedir.

Cerîde-i Bahrîye mecmuamızda, Peleng-i Deryâ büyüklüğünde ve fakat saatte 34 deniz mili sür'at yapabilen ve bir tanesi 87 mm.'lik ve 5 adedi 57 mm.'lik olmak üzere 6 adet serî ateşli topu ve sancak iskele alabandalarında ve bir tanesi de başta olmak üzere 3 adet torpito kovanı bulunan, ayrıca 10.000 beygir kuvvetinde çifte makinesi ile nikel çeliğinden teknesi olan İngiliz muhriplerinin 36 'bin altın fiyatla meydana geldiği ilân edildiği de bir hakikattir.

Yukarıda arzedilenlere mukabil, âzamî sür'ati 14 mil ve silâhları hiç yok ve teknesi zaten zayıf olduğu halde satın alınan Peleng-i Deryâ torpitosunun, bilâhare kazanı da patlamıştı. İşte kazanı infilâk ettiği zaman teknesi ziyadesiyle zedelenmiş olan bu çürük teknenin 70.000 altına devlete satın alındığı hatırlanırsa, bu mevzuda dönen rüşvet ve işlenen cinayetlerin ne derecelerde fazla olduğu anlaşılır.

Berkefşân torpitosu dahî Peleng-i Deryâ'ya yakın derecede bir durum göstermişti. Şöyle ki, Berkefşân, torpito filosu içinde en yenisi ve taksimat ve tertibat bakımından en muntazamı olduğundan, savaşa girebilecek ve keşif görevi gerektirdiği anda, yapabilecek diye bilinen bir gemi idi. Halbuki bu geminin sür'at ve mükemmeliyetine dair dolaşmakta olan haberlerin resmî bir şekilde tahakkuk etmesi elzem olduğundan, kumandanı Binbaşı Rüştü Efendi kaptana. resmen sual etmek lâzım gelmişti.

Binbaşı Rüştü Efendi, aşağıda bir sureti yazılı olan ve kendi mühürü ile tasdikli raporunu takdim etmiştir:

«... Süvarisi bulunduğum Berkefşân torpitosunun harp edebilmek için, güverte, makine ve silâhları bakımından bir noksanı bulunmadığını arzederim». İşbu rapora göre, zikredilen torpitonun her yönden hiç bir noksanı olmadığı anlaşılıyordu. Bu durumda Berkefşân harp görevlerini rahatlıkla alabilirdi. Fakat bir müddet sonra kumandanı tâyin oldu ve yerine yüzbaşı Hâfız Hüseyin kaptan tâyin edildi.

FOYA ORTAYA ÇIKIYOR

Yüzbaşı Hâfız Hüseyin kaptanın göreve başlaması ile bana verilen rapordan, geminin mezkûr savaş gücünden sarfınazar, tekne ve makine bakımından dahî emniyet ve selâmette bulunmadığı bildirildi. Geminin vaziyeti, iyiden iyiye dikkatimi çekti. Bu mevzuda Berkefşân kumandanı ile çarkçıbaşısı tarafından verilen rapor aşağıya nakledilmiştir:

«... Bu defa Berkefşân torpitosu ile Kumkale mevkiine intikal ve geri dönüşümüzde, silindirlere kazandan su hücumu ile yol verilemediği gibi, çalışması sırasında silindirlerde meydana gelen gürültü, Allah korusun mezkûr makinenin mahvına sebep olacağı şüphe götürmez bir hakikattir. Binaenaleyh, makinenin intizamsız bir şekilde çalışmasına sebebiyet veren hususlar, kazan içindeki istimi makineye nakleden bakır borunun su kısmındaki ek yerinin çatlak olmasından ve suyun bu mahalle hücum etmesinden ortaya çıkmıştır.

Durum, yüksek kumandanlarıma arz olunur.»

Neticede böyle bir ârızanın Çanakkale'de tamirinin asla mümkün olamayacağı sebebiyle tek kazan kullanılarak gemi topal aksak İstanbul'a gönderilmiştir.

Berkefşân torpitosunun güverte aksâmı da tam değildi. Böyle bir halde 50.000 Osmanlı altını karşılığı olarak, son derece yüksek bir fiyatla devlete mâl edilmiş olan işbu torpitonun dahî, bir harp gemisinde bulunması gereken pek çok kısım-

Türk bahriyelileri bir talim esnasında.

ları noksan bir surette İstanbul'a getirilmiş olduğu teessüfle kendini gösterir.

YUNANLILAR'IN VAZİYETİ

Harbin ilânından evvel, harb için gerekli olan planların tertibine lüzum hissedilerek, donanmayı meydana getiren büyük, küçük muhtelif gemilerin, sahillerin ve Osmanlı devleti sahil bölgelerinin keşif ve muhafazasına ve hem de tecavüzlere uğraması muhtemel noktalarına dağıtılmasına ve taksim edilmesine karar verildi. Aynı şekilde İzmir ve Selânik gibi ehemmiyet derecesi yüksek olan ve düşman sahillerine karşı bulunan limanları her türlü muhtemel taarruzdan muhafaza etmek üzere görevlendirilecek gemilerin, düşmana karşı takip edecekleri usuller, programlar dahilinde tertip olunmaya başlandı.

Yunan deniz kuvvetleri içinde bulunan gemilerin en önemlileri Hidra, Spiçya ve Psara isimli yeni sistem zırhlılardı. Bunların her birisinde üçer adet 27 cm.'lik, 5'er adet 15 cm.'lik ve 4'er adet 8 cm.'lik yeni sistem top ve daha birçok serî ateşli silâh vardı ki, bunlara mukabil Osmanlı donanmasında yeterli silâhlarla mücehhez bir gemi bile çıkartılamazdı. Hususiyle, Yunan harp gemilerinin yeni sistem seri ateşli toplarının menzil ve mesafelerine nazaran Osmanlı donanmasındaki gemilerin eski sistem Krupp toplarının menzil ve mesafeleri yarıdan daha aşağı bir derecede bulunmaktaydı.

TOP TALİMİ YASAKTI

Düşmanın topları, bu derece mükemmel ve üstün olan, ayrıca saatte 17 mil gibi yüksek sür'at yapan üç yeni gemisine mukabil, şimdiki halde elde bulunan Osmanlı harp gemilerinden harp gücünü haiz olanlarla, bu mükemmel zırhlılara karşı gayret ve sebat ile karşı koymak ve dikkatli bir savunma yoluyla galibiyet elde etmek için Osmanlı donanmasındaki gemilerin adetçe fazlalığından istifade etmekten başka bir çare yoktu. Bu maksatla şöyle bir yazı gönderilmiştir:

«... Çanakkale'ye intikal edişimizden

Mes'ûdiye zırhlı firkateyni Haliç'ten çıkıyor.

beri, personelin görevlere dağıtılması ve taksim ve top ve diğer silâhlar üzerinde talimleri ile filikalarla filo manevraları ve torpitoların ayarı ve atışları gibi tâlimlerle vakit geçirilmişti. Dünden itibaren Osmanlı donanması gemilerinin silâhlarını kullanmada ve mürettebatın vazifelerini yapmaktaki bilgi ve alışkanlık derecelerini teftiş ve muayeneye başlayarak, şimdi daha önemli noktaları dikkatle gözönüne almaya sıra gelmiştir.

«Donanma-i şâhâne'nin muharebe kuvvetine nazaran daha üstün bir kuvvete sahip bulunduğu kabûl edilen düşman donanması ile meydana gelmesi muhtemel bir muharebeden, başlıca muvaffakıyet ümidi ve zafere ulaşabilmek imkânı, düşman donanmasını Osmanlı sahillerinde ve çok sayıda harp gemisi ile ikinci bir deniz harbi yaparak, kendi top menzillerinin fazlalığından istifade edemeyecek derecede bir çenber içine düşürmeye çalışmakla kabildir.

«Bu düşünce şekli ile hareket edildiği halde, Osmanlı donanmasının her an Çanakkale'den hareketle, durmayıp deniz sevk ve manevra teşkilâtlarına dair tatbikat ve eğitimler yapmaları ve gemi kumandanlarının bu mevzuda teferruatına varıncaya kadar tam bir meleke kazanmaları ve hattâ atış talimlerine ve topların kullanma şeklini tatbika başlayarak, tatbikî bir tarzda silâhların nasıl kullanıldığını anlamaları zarurî hususlardandır.

«Bu gibi nâzik maddeler tatbik sahasına konulmadıkça, Osmanlı'lığın yüksek namus ve şerefini denizcilik bakımından muhafaza ve devletin şânını koruyabilmek imkânsız bir şekilde güç ve âşikâr olduğu, yüksek nazarlarınızda neticelenmiş ve belirmiş bir mühim hakikattir. Bu sebepler ışığı altında Muarız körfezinde silâhlarımızı tecrübe ve top atış talimleri ile mürettebatımızı yetiştirmeye, ayrıca teşkilât tâlimleri yapmaya şiddetle ihtiyaç vardır. Bu hususta müsaade buyrulması, yüksek emirlerinize arz edilir. Ol bâbda.

«Emir ve ferman, emir sahibi olan padişah hazretlerinindir.»

SAVUNMA TEDBİRLERİ

İşbu evrakı, bahriye nezaretine gönderdikten sonra, düşmana karşı çıkmak için alınacak olan tertipler incelendi ki, bu mevzua ait verilmiş kararların hülâsası aşağıdadır:

1 — Hükümet merkezinin kapısı demek olan Çanakkale boğazının muhafazası, her şeyden evvel ve vazife bulunması sebebiyle, düşmanın her türlü teşebbüs ve harekâtına karşı boğazın giriş kısmı denizden takviye edilerek emniyetle müdafaa edilebilmek üzere Bozcaada ve Midilli adaları arasındaki deniz sahaları açıklarına bir deniz kuvveti tahsis edilmesi.

2 — Düşmanın ticaret limanlarını tahrip ve deniz ticaret ulaştırmasını önlemek; millî çıkarlar ve askerî cihetten ikmal için büyük ehemmiyet taşımaları sebebiyle, ticaret limanları olan İzmir, Selânik, Edremit gibi mevkilerde gereken kuvvetlerle müdafaa tedbirlerinin alınması.

3 — Selânik limanının hem en önemli bir liman olması, hem de düşman sahiline karşı bulunması sebebiyle, bu mevkie en kuvvetli, gerek müdafaa ve gerekse tecavüzî harekâta muktedir gemilerden meydana gelen bir filotilla tâyin edilmesi. Ayrıca yüksek sür'atli gemiler ile düşmanın Selânik limanı civarındaki deniz ticaret ulaştırmasına engel olmaya çalışılması ve gereken torpitolar tarafından Selânik girişinin kontrol ve emniyet altında bulundurulması.

4 — Çanakkale boğazı, Osmanlı sahilleri ortasında ve başkente yakın bir noktada olması sebebiyle, gemilerin cephane ikmali için çok müsait bulunduğundan, stratejik bir deniz üssü olarak kabûl edilmesi.

5 — Özel idareden donanmaya katılan ticaret şilepleri, kruvazör hizmeti görmek üzere bahriye nezareti tarafından ayrılmışsa da, bunların bir harp gemisi gibi, hele bir kruvazör ayarında bir dev harp gemisi ayarında savaş görevi yapmaları için, ne harp güçleri, ne de inşa şekilleri ve sür'atleri kâfi değildir.

Bu faraziyelere nazaran, harp gemileri limanlara şu şekilde dağıtılmış ve taksim olunmuştur:

Birinci dinanma filosu: Mes'udiye fırkateyni, Hamidiye, Aziziye, Osmaniye fırkateynleri, Berkefşân, Ejder, Şihâb, Pervin, Târık, Tîr-i Zafer torpitobotları, Eser-i Terakki, Tevfik ikinci sınıf torpitobotları, İzmir, Mekke depo ve harp şilepleri.

İşbu birinci filo, Selânik sularına tâyin olunacak ve gerek savunma ve gerekse taarruz harekâtı yapacaktır. Düşman dahî pek tabiî kendi sahillerini muhafazayı her şeyden evvel bir görev addeceğinden, büyük kuvvetlerini Selânik tarafına yığması şüphelidir.

İkinci donanma filosu: Orhaniye fırkateyni, Necm-i Şevket korveti, Hıfz-ı Rahman, Peleng-i Deryâ torpitokeçeri, Seyr-i Nusret, Fâtih birinci sınıf torpitobotları, Burhaneddin, Mecidiye ikinci sınıf torpitobotları, Medîne ve Hudeyde depo ve harp şilepleri.

İşbu ikinci filo, İzmir'in ve bu sahildeki limanların bazılarının muhafazası ile görevli olacak, Akdeniz sularında bulunacaktır.

TOP ATIŞ TECRÜBESİ

Nisanın ikinci günü, bütün donanma ile top atış taliminin tatbikı maksadıyle Nâra limanından hareket edildi. Teşkil olunan hey'etin kararı gereğince şu rota üzerine tecrübe yapılacaktı: Mes'ûdiye fırkateyni ile Aziziye fırkateyni, Peleng-i Deryâ torpitokeçeri ile bunların maiyetinde Sihâm ve Şihâb torpitobotları bulunacaktır. Osmaniye, Hamidiye fırkateynleri, Necm-i Şevket korveti ve bu filonun maiyetinde Tîr-i Zafer ve Burhaneddin torpitobotu bulunacaktır.

Çanakkale'den geçilirken donanma bir hat üzerinde çıkacaktı. Böylece pruva hattı denilen bir hat üzerinde seyir şekli muhafaza olunarak, Mes'ûdiye'nin «Atış serbest» işaretiyle birlikte, her gemi açığa doğru iki boş ve biri hakikî gülle atmak üzere her top başına üçer atım yapacaktı. Bundan sonra aynı şekilde diğer borda topları dahî tecrübe için hazır edilerek, atış yapmak üzere aksi yöne rota değiştirilecekti. Tecrübe sırasında herhangi bir kazaya düçar kalınmadığı ahvalde, evvelki atış tâlimi sona erdiği zaman her topa en fazla yükseliş verilerek bir

gülle daha atılması karar altına alınmış oluyordu.

Çanakkale'den çıkıldıktan sonra, Kumkale hizalarında Aziziye fırkateyninin donanmayı takip edemeyerek hattan çıktığı ve durduğu görüldü. İşaret çekilerek komutan gemisinden sual olundukta, makinelerinin bozulduğunu cevaben bildirdi. Neyse ki, bir süre sonra arızasını giderdiğinden, Muâvız körfezi önlerinde donanmaya katıldı. Müteakiben atış talimine başlanıldı.

Bütün gemilerin toplanarak bir pruva hattı nizamı teşkil etmeleri hakkında kumanda verdim. Niyetim pruva hattından borda hattına, yani peşpeşe giderken, gemilerin yan yana gitmelerini sağlamaktı. Fakat gemilerin sür'atlerindeki noksanlıklar sebebiyle, ayrıca dümenleri de normal bir şekilde çalışmadığından ve daha buna benzer eksikler ve acemilikler yüzünden, ancak bir iki saat geçtikten sonra bir pruva hattı teşkil edilmiş ve bunda bile gemiler mevkilerini muhafaza edemeyip oraya buraya sarkmışlardır. Nitekim, teşkilât tâlimlerine ait talimname maddelerine göre, gemiler arasındaki aralıkların 400 metre olması icap ederken bu aralıklar 800 ilâ 1000, hattâ 3000 metreye kadar intizamsız bir surette yükselmiştir. Bu hâlde diğer talimlerin tatbikine imkân bulunmadığından, talimden vazgeçip, yarımyol ile boğaz girişine doğru yol verilmiştir.

TOPLAR, YERLERİNDEN FIRLIYOR

Seyir esnasında boğaz girişinden 10 mil kadar açıktaki bir mevkide donanma komuta hey'etlerine tahsisli olan Nusret vapurunun, filo üzerine doğru geldiği görülmüş ve çektiği işaretten gemide Alman von Hofe Paşa olduğu anlaşıldığından, beklenilerek von Hofe Paşa hazretleri Mes'ûdiye fırkateynine alındıktan sonra yine yol verilip boğaza girilmiştir.

Top atış tecrübeleri von Hofe Paşa'nın da müşâhit olarak bulunduğu aynı günde yapıldı, fakat meydana gelen hasarlar o derece ağırdı ki, bazı topların bir daha kullanılmaları bile imkânsız görülüyordu. Bu maksatla bahriye nezaretine yazılan 31 numaralı evrak ve raporda acı gerçekler şöyle açıklanmıştır:

«... Nâra limanına avdetten sonra von Hofe Paşa ile Hayri Paşa ve kumandan beyler ve komisyon hey'eti ile birlikte gezilerek, her gemi dikkatle muayeneden geçirilmiştir. Bu muayene sonunda Osmâniye fıkateyninin 18 topundan 16 adet tâmir ve tesviyesi buraca imkânsız bir şekilde hasar görmüştür. Tabyadaki 3.5 tonluk toplar kızaklarından fırlayıp, birkaçı dahî 2,5 metre mesafe uzağa düşmüştür.

Bataryadaki Krupp toplarının ekserisinin hidrolik piston kolları kırılmış ve kundak astarları tamamiyle parçalanmıştır. Bunlardan sancak tarafta bulunan üçüncü toptan bir civata fırlayıp, bir top mermisi gibi büyük bir sür'atle karşıdaki alabandaya kadar gitmiş ve civatanın isabetinden doğacak felâkete, Allah'ın mânevî koruyuculuğu sonucu olarak kimse hedef olmamıştır.

Sancak taraftaki 15 cm.'lik birinci top dahî bir metre kadar kızağından ayrılmıştır. Hamidiye fırkateyninin bataryasındaki 15 cm.'lik Krupp toplarının kızakları, Osmâniye fırkateynindekiler gibi parçalanmış ve hiç biri sağlam kalmamıştır.

Eski Armstrong toplarının tespit papuçları, normal günlerdeki talimlerde dahî zayıf görüldüğünden, bu topların kullanılmasından vazgeçilmiştir.

Diğer gemilerdeki hasarlara gelince:

Aziziye fırkateyninin kıçtaki 24 cm.'lik topunun silindir kapağı çatlamış, bataryasındaki Armstrong topları aynı şekilde hasara uğramıştır. Netice olarak üç geminin sahip bulundukları silâhlardaki perişanlık, tam bir harabe manzarasını almıştır.

Toplarda görülen hasar vak'alarından başka, gemilerin seyir kabiliyetleri ve denizcilik durumlarına ait birkaç mühim nokta daha dünkü seyir esnasındaki tecrübelerde meydana çıkmıştır. Şöyle ki, gemilerin en son derecede 8 milden fazla bir sür'at yapamadıkları anlaşılmıştır. Yunan harp gemilerinin sür'atleri saatte 17 mildir.

Dümen konusuna gelince; Mes'ûdiye fırkateyninden başka diğerlerinin dümenleri buharla çalışır durumda değildi. Bu sebeple gemiler arasında manevra ve teşkilât eğitimleri yapmak imkânsızlaşıyordu. Nitekim gemiler mevkilerini muhafaza edemeyerek millerce mesafe geride kalıyorlar ve makinelerinin ansızın

Hıfzurrahman zırhlı korveti Haliç'ten çıkarken.

stop etmesi gibi ârızalarla karşılaşıyorlardı. Bu hal ise, donanmayı ulaştırılmak istenilen seviye ile taban tabana zıt bir durum içinde bırakıyordu. Gemilerden bazılarını bu ârızalar pek müşkül duruma sokmuş ve hattâ avdet için Kumkale ile Seddülbahir arasındaki boğazdan geçerken Mes'ûdiye fırkateyni büyük bir tehlike ile karşılaşmıştı.

Mes'ûdiye, mezkûr mevkie vardığı zaman dümeni iyice bir tarafa basıldığında işlemesinden dolayı, sahile son derece yaklaşarak iyiden iyiye tehlike içinde kalmış ve Necm-i Şevket korvetinin sür'ati diğerlerinden farklı derecede az olduğu için, donanma gemilerinden 2.5 saat kadar sonra demir mahalline gelebilmişti.

Kızak ve arabaları hasar gören toplar, gemilerin top anbarlarında mecburen askıda kalmıştı. Silâhlarda olan bu büyük harabiyete ilâve olarak gemilerin atış tecrübesinde ortaya çıkan bin türlü eksiklikler ve büyük mânilerin hiç birine ehemmiyet verilmediği halde, bahriye nezareti tarafından mevcut durumla kifayet edilerek hareket yapılacağına dair devamlı olarak yazılar ve emirler alınıyordu. Pek tabiî bahriye nazırının evvelce büyük medihlerle takdir ve sitâyişte bulunduğu donanmanın hakikî durumunu açıkladığımdan dolayı, hususiyle hakkımda hakikatlerden uzak birtakım yalan mütalâalar ile padişah hazretlerine iftiralar ulaştırılacağını kuvvetli bir mülâhaza ile uzak tutmamaktaydım. Bu sebeple donanmanın hâlen içinde bulunduğu durum ve atış tecrübesinden sonra sahip olduğu muazzam zaaf hakkında, teknik vesikalar ve bahrîyeden şahitlere dayanarak, özel kâtibi vasıtasıyle takdimim hususunda padişah hazretlerinden müsaade istirham etmiştim. Müracaatımın yavere teslim olunarak padişah hazretlerine gönderilmesi hakkında müsaade çıktığı, cevap olarak Mehmed Kâmil Bey tarafından bildirildi. Bu sebeple 4 mayıs 1897 günü İstanbul'a gittim, fakat daha yolda iken Mehmed Kâmil Bey tarafından gönderilmiş ve bir sureti aşağıda kayıtlı telgrafı aldım:

«Donanmanın henüz seyir faaliyeti gösterememesi, bahriye nezaretini ve bilhassa ekmeğimizin sahibi efendimiz hazretlerini umuma karşı müşkül bir mevkide bırakmıştı. Görülen ihtiyaca bağlı olarak buradan gönderilen âlet vesairenin pek az müddet zarfında vücuda geleceği, teknik hey'etin varlığı ile aydınlığa vâsıl olmuştur. Fakat bu cihete ehemmiyet verilmediği için donanmayı teşkil eden üst rütbeli subaylar tarafından gösterilen hamiyet ve şevk ile harbe gidilmesi isteği boşta kalmış ve onlarla istişare yapılmamıştır.

«Donanmanın bir hareket faaliyeti göstermesi, bütün zabitan ve diğer mürettebatın sadakat ile şecaat etmelerine bağlı olduğu bahriye nezaretince belirtilmekte ve sizden ve Yüzbaşı Râsih Bey'den ise bilâkis donanmanın sahip olduğu topların teknik ölçülere uygun bir şekilde yapılıp

Mansüre zırhlı korveti.

yerleştirilmediği ve bu sebeple hareketin mümkün olamayacağı arz edilmektedir.

«Vaktiyle donanmanın randıman kazanabilmesi için her türlü malzemenin îmâl ve temini hususu, padişah hazretlerine gerek zırhlıların ve gerekse top vesairenin burada çok ucuz bir fiyatla sağlanabileceği ve devlet hazinesinin muazzam bir para iktisat etmiş olacağı beyanı ile bahriye nezaretince taahhüt olunmuştu. Bu mevzuda lâzım gelen büyük tahsisat için dahî emir verilmişti. Halbuki bundan müsbet bir netice hâsıl olmadığı maalesef görülmektedir.

«Gelecekte donanmanın bir üstün seviyeye çıkarılması için ne çare ki, şimdiki halde bundan fazla bir şey yapmak mümkün değildir.

«Düşmanın son sistem bir zırhlısı var ise de, donanmanın adetçe çok oluşu bizim için bir avantajdır. Ayrıca torpitolarımız da düşmanınkinden daha ziyade işe yarar vaziyettedir. Aradaki fark, yalnız toplarla, zırhlıların sür'atlerine münhasır kalmaktadır. Subay ve askerlerimizin omuz üzerinden top atışı yapmak ve karadan gemiler çektirmek gibi insan yaradılışı üzerinde denebilecek kadar fedakârlıkla çarpıştıkları tarih boyunca görülmüş hakikatlerdendir. Bu sebeple gemilerin bulundukları durumları rıza ile kabûl edip harekete ve denizde zafer kazanmak için bütün gücümüzle gayret göstermeye çalışmaktan başka çare yoktur.

«Bütün zâbitanı dâvet ederek, kendilerine ve umum askerlere padişah hazretlerinin selâmlarını ilân ile şevk ve gayretlerini kuvvetlendirecek şekilde nasihatte bulundum. Müteakıben şecaat ve sadakat ile hizmet edeceklerine dair yemin verdirdim.

«Bir iş göremeyecek durumda olan gemiler var ise, onları karakol görevi yapmak ve düşmanın hücumu halinde müdafaada bulunmak üzere Çanakkale boğazına sevk ederek, Allah'a inanarak ve Hazret-i Muhammed'in ruhâniyetine sığınarak diğer bütün donanma gemileri ile beraber vakit geçirmeksizin adalara doğru hareket olunmasını emrettim.

«Edhem Paşa hazretlerinin ebediyen nâmının anılacağı başarıları gibi, zâtınızın ekmeğimizin sahibi padişah efendimiz hazretlerine sadakat ve bağlılıkla hizmet edebilmesi için, bütün mürettebata yemin ettirilmiştir. Ayrıca padişah efendimizin selâmları tebliğ olunarak, nasihat verilmiş ve yemin edildiği üzere hangi saatte hareket edileceği kararlaştırılmıştır. Bu hususların padişah katına arz kılınması emrinize buyrulur.

4 Mayıs 1322»

Bu telgrafa aşağıda sureti verilen cevabım takdim kılınmıştır:

«Donanmamız, teessüf edecek bir halde kalmıştır. Kudretimizi Pire ve Şire limanlarında göstermek ve yeni şehrin kalelerinde, Çatalca tepelerinde dalgalanan şanlı sancağımızı, Yunan sahillerinde de göstermek ve bu uğurda şerefle övünmek isterdim. İnandığım maksadın meydana gelmesine donanmaca olan büyük noksanlar ile top tecrübesindeki müessif vak'alar engel olmuştur. Zırhlı gemilerimizin hiç biri düşman karşısına çıkabilecek derecede donatılmamış ve onarılmamıştır.

«Hamidiye fırkateyn-i hümâyûnu, fabrikalarda çalışanların büyük cehaletlerini ispat edecek bir haldedir. Lâpseki'den hareketle Çanakkale limanına gelinceye kadar mezkûr fırkateynin sintinelerine makinesinden ve konulması unutulmuş zırh civatalarından çok miktarda su girmiş ve bu suyu tahliye için gece, gündüz 400 askerimiz çalışmışsa da, tifo hastalığına yakalanmışlardır.

«Bundan başka, icra kılınan top atış eğitimi sırasında mezkûr geminin toplarında bazı harabiyet meydana gelmiş ve bataryasındaki eski sistem Armstrong toplarının namlularının iç kısımları, uzun zamandır bakımsız kalmış olduğundan topçu kaptanları bu toplarla atış yapmayı kabûl etmemişlerdir.

«Bahriye nezaretinin mes'uliyetten kurtulmak için mezkûr geminin saatte 14 mil sür'ate sahip bulunduğuna dair yayınladığı miktar, tamamiyle yanlış olup, ancak 6.5 mille seyredebilmektedir. Fırkateynin mâlik olduğu 6.5 millik sür'at dahî dikkat nazarına alındığı takdirde, bu geminin harp gücünün ne derecelerde düşük ve zayıf bir halde olduğu ortaya çıkar.

«Aziziye ve Osmaniye fırkateynlerinin evvelce de arz kılındığı üzere deniz fabrikaları personeli tarafından yapılmış olan top kızakları, denemeler esnasında parçalanmış olduğuna binaen topçuluk gücü yerinde kalmış ve işbu iki gemi top bakımından muattal ve sür'at ile elzem malzemeler yönünden de pek noksan bir hâlde bulunmuştur. Vâkıa, Aziziye fırkateyninin parçalanmış olan 15 adet top kızağından 8 adedi yine deniz fabrikaları personeli tarafından, eski Alman top kızakları tâdil edilmek suretiyle 15'lik toplara uydurulmaya çalışılmıştı. Bu kızaklar tabya olunmak üzere gönderilmişse yine kızak imalâtındaki fen ve san'atça edilen büyük hatalardan dolayı yerlerine monte etmek kabil olamamıştı. Bu kızaklar yeniden tâdilât dahî görmüş olsalar, bu defa mezkûr topları tabyalarına yerleştirebilmek için bu gemilerin lumbarlarını büyütmek zarureti âşikârdı. Bu işe teşebbüs ise, nâzik zaman sırasında yabancılar nazarında çok kötü bir tesir yaratacak ve bu gibi büyük tâdilâtların tamamlanması için çok uzun zamana ihtiyaç gösterecektir.

Zırhlı Mes'ûdiye fırkateyninde kısmen tadilât ve tamirat yapıldığı halde, dünya bahriyelerinin donanmaları içinde teknece bir harp gemisi olarak önem verilebilecek bir durumu vardır. Fakat bütün toplarının üç adet 15 cm.'lik Krupp topu ile eski Armstrong usulü toplardan ibaret oluşu, bir ümidi söndürmeye yeter şeylerdir. Bu geminin makine kızaklarından üç ilâ dört tanesinin harap bir halde olmasından dolayı, sür'ati 7 mile düşmüş vaziyettedir. Son zamanlarda gemiye ilâve edilmiş olan birkaç küçük Noredenfelt topunun hiç birisinde siperlik bulunmamaktadır. Bu sebepler dolayısıyle gemi, düşman karşısına çıkamayacak bir halde kalmıştır.

«Orhaniye fırkateyni ile Mansûre ahşap korvet-i hümâyûnunun atış tecrübesinde dahî bir başarı görülmemiştir. Bu atışlar sırasında gemilerin alabandalarındaki topların papuçları parçalanmıştır. Ağır toplar bile geminin her iki tarafına dirisa edilemeyecek bir haldedir. Topların bu perişanlıklarını gözle muayene ederek yeter bir kanaat hâsıl ettim.

«Necm-i Şevket ve Hıfzırrahman korvet-i hümâyûnlarının silâhları az ve çok eski olduğu gibi, sür'atleri dahi 4 ilâ 5 deniz mili civarındadır. Makineleri istenilen durumdan çok uzaktır. Böyle bir takım şartlar içinde bulunan bir donanmanın en kat'î ihtiyaçlarından olan kruvazör sınıfı harp gemilerinden, donanmamızda önemli bir gemi yoktur.

SAHTE KRUVAZÖRLER

«Bahriye nezâreti tarafından Mekke, Medîne, İzmir ve Hudeyde posta vapurla-

Orhaniye zırhlı firkateyninin Istanbul'dan hareketi.

rına 1 ilâ 2 kaval topu (1) konularak kruvazör nâmı ile Osmanlı donanmasına iltihak edilmesi, son derecede teessüf olunması gereken ve yabancılara karşı ağır mahcubiyete sebep olan büyük bir ihanettir.

«Şimdiki halde kruvazör namı ile donanmamızda Peleng-i Deryâ torpitokeçer-i hümâyûnu varsa da, işbu gemi dahî ihtikâr ve ihanet ile Almanya'da son derece fâhiş fiyatla yaptırılmıştır. Nitekim geminin üzerinde silâh namına hiç bir şey bulunmadığı halde devlete 70.000 altın karşılığında kuru bir tekne hâlinde satın alınmıştır.

«Romanya'nın 40.000 liraya inşa ettirdiği, harp cihazları ve silâhları mükemmel kruvazöre nisbetle bir hiç hükmünde olan işbu torpitokeçere sonradan biri baş ve diğeri kıç tarafında olmak üzere iki adet eski tip Krupp topu konulmuş ise de, istenilen vasıflara sahip değildi. Zira mezkûr topların silindirlerinden gliserinler sızdığı ve çalışmaz bir halde olduğu görülmüştür. Ayrıca geminin âzamî sür'atinin 19 mil olduğu haber verilmesine karşılık âzamî sür'atinin 14 mil olduğu, hattâ gemi Istanbul'a gidip geldikten sonra su etmeye başladığı, komutanı Râmiz Bey'in raporundan açık bir şekilde anlaşılmıştır.

«Torpito istimbotlarına gelince: İhanetten başka bir şeye hamledilemeyecek bir surette, bu nâzik gemilerin hiç birine bakılmamış ve bütün olarak Çanakkale'de bulunan 10 torpito istimbotunda işe yarayacak 3 ilâ 2 gemi kalmıştır. Bu gemiler de ancak 1 ilâ 2 saat kadar muntazam seyir yapabilecek kudrettedir. Hattâ bu defa Peleng-i Deryâ torpitokeçer-i hümâyûnu refaketinde Istanbul'dan Çanakkale'ye gelen üç istimbottan birinin makine aksamından biri kırılmış ve mezkûr gemi yedekte çekilerek yabancılara karşı limana böyle perişan bir halde girmiştir.

«Hâlihâzır donanmalarının zırhlı kruvazör ve torpito istimbotları namıyle üç sınıf harp gemisinden meydana geldiği malûmdur. Bir de donanmada torpitoistimbotlarının adedi, kruvazörlerden pek faz-

---

(1) Kaval topu: Ağızdan dolma, yuvarlak gülle atan eski devir topu.

Askerî nakliyatta kullanılan Medîne harp şilebi.

la ve kruvazörlerin miktarı dahi en azından zırhlıların iki misli bir seviyede bulunmaktadır. Bu husus âdeta genel bir kaide hâlinde kabûl edilmiştir.

«Bir devlet, deniz hudutları ve karasuları üzerindeki hükümranlığını dış taarruzlardan koruyabilmek için, ayrıca düşman sahillerine hücumlar yapabilmesi yönünden uzun seferlerin icrasına muktedir olabilmek gibi önemli hususlar ve esaslar karşısında bulunmaktadır. Şu halde, bu usulde bir donanma teşkiline ihtiyaç görüldüğü meydandadır.

«Yunan hükümetinde dahi 17 mil sür'at yapabilen 3 mükemmel zırhlı harp gemisi ile 4 kruvazör ve torpito istimbotları ve daha birkaç önemli gemi varken, bu topsuz, sür'atsiz ve sakat gemileri bin türlü göz boyama ile düşman karşısına çıkartmaya çalışmak, Osmanlı devletinin şânına ve namusuna ihanete cür'et ve cesaret etmek demektir.

«Donanmada harp edebilecek bir tek gemi bile yoktur. Zırhlılar, torpito istimbotları hep harap bir haldedir ve hiç birisinde işe yarar silâh yoktur. Bu gemilerin direkleri üzerinde şanlı ve mukaddes bir sancak sallanıyor. Bunlarla düşmana karşı çıkarak, bu namuslu sancağı düşmanların mermileri ve ezici, kahredici taarruzları karşısında bir deniz bozgunu içersine düşürmek, azametli kara zaferinin Avrupa devletleri nazarında lekelenmesine meydan vermek günahtır.

«Donanmanın şu hâli ve bahriyeli kullarının vatan mukaddesâtına hizmetteki azimleri âşikâr iken, görevlerde gevşeklik ve savaş emrini red gibi bir ihanet ile ithama kalkışılmaktadır. Bütün donanmada gemi komutanları ve subay kullarınıza tamimen yayinlanmak üzere tertip olunan beyannameler ve topluca vukua gelen hasarlardan dolayı gemilerin âciz durumlarına rağmen hâlihâzır şartlar içinde düşman üzerine hareket edilebileceğine dair kat'î telgraflar alınmıştır. Bu konuda gemi komutanlarına ve bazı subaylara techizat vesair hususların bu nâzik zamanda öğretilmesine kalkışılması tavsiyesi ise, harp gemilerimizin müspet bir şekilde kullanılmaları gayesini sağlamaktan tamamiyle uzak, gereksiz teşebbüslerdir. Kulunuz bu gibi durumları endişe ile karşılamaktadır.

«Boğaz Muhafız Vekili olan Sadık Pasa, padişah yâverlerinden bulunan paşalar ve kulunuz arasında cereyan eden müzakerelerde, harp gemilerimizi Çanakkale boğazının müsait mevkilerine tevzi ederek bir yüzer sâbit istihkâm hâline konulmasını temin ettim. Bu suretle boğaz ağzına yaklaşacak ve içeriye girip sair suretle muhtelif taktikler kullanarak hücum gösterecek herhangi bir düşman gemisinin başarısı kesin olarak önlenmiş olacaktır.

«İşte devlet ve milletimize bütün sadakatim ve mevcudiyetim ile ve hamiyetle ve fedakârca çalışarak yapabileceğim şey, şimdilik bahriyede genellikle yaygın olan aczi keşfetmek ve ihânetleri açığa koymaktan ibarettir.

«Ulu Tanrı'dan, kumandanımız Padişah Efendimiz Hazretleri'ne uzun ömürler, büyük zaferler ihsan buyurmasına dua ederim. Emir ve ferman ve ihsanlar buyurmak, Padişah Efendimiz Hazretlerinindir.

4 Mayıs 1313 Hasan Râmi»

DOSTLAR, İŞ BAŞINDA GÖRSÜN

Bu kargaşalıklar sırasında Çanakkale boğazının girişi karşısında ve Seddülbahir istihkâmının diğer yakasında bulunan ve kimse yaşamayan adaya, Yunan kayıkları ile siyah elbiseli birtakım kişilerin çıkarıldıkları, bu şahısların iskele yapmakla meşgul bulundukları boğaz muhafız vekili Mazhar ve Abdurrahman Paşalar tarafından mâbeyn-i hümâyûn'a haber verilmişti. Böyle bir durum hiç bir vakit câiz olamayacağı halde, bir torpitokeçer ile iki torpito istimbotunun hemen mezkûr ada civarına gönderilmesi, ayrıca bu meçhul şahısların oradan çıkarılarak gerekli cezanın verilmesi hakkında mâbeyn-i hümâyûn kitabeti vasıtasıyle emredildi.

Emir uyarınca Mehmed Paşa komutasında olarak Hıfzırrahman korvet-i hümâyûnu, Berkefşân torpitokeçer-i hümâyûnu ve Tayyar torpito istimbot-ı hümâyûnlarını keşif görevi için mezkûr adaya mütevecciben hareket ettirdim. Bu küçük keşif filotillası ada sahilinde 7 ilâ 8 kayığa tesadüf etmiş ve sahilde çalışan kayıkçılar üzerine Mehmed Paşa'nın emri üzerine ateş edilmişti. Müteakiben Mehmed Paşa, sandallarına kaçışan bu balıkçıları sandalları ile yedekte çekerek ve Yunan teknelerini yakaladım süsü vererek Kepez limanına getirmişti.

Refakatimde bulunan fen heyeti ile Kepez'e gidip Mehmed Paşa ile keyfiyeti tahkik maksadı ile görüştüm. Hıfzırrahman korvet-i hümâyûnunun kıç tarafına bağlanmış olan bütün kayıklara adam gönderip meseleyi tahkik ettim. Son derece zaruret içinde bulundukları daha ilk nazarda belli olan bu insanlar, inceleme sonunda küçük bir şüphe üzerine herhangi bir soruşturma dahi yapılmaksızın, kayıkları ile beraber tevkif edilerek Çanakkale'nin Kepez limanına getirilmişlerdir. Halbuki 36 kişi olan bu balıkçı tayfasının ellerinde Hamidiye kâğıtları ve balıkçılık için ruhsatlar mevcuttu. Zavallıların arasında çiçek hastası tayfalar bile varken, âşikâr bir şekilde yiyeceklerini temin için Osmanlı hükümetinin ruhsatı ile balık avına çıkmışlardı. Durum, bir derece daha tahkik edilerek, zavallılar serbest bırakıldılar ve Biga mutasarrıflığına teslim edildiler! Biga mutasarrıflığı da bu şahısların iffet sahibi ve Osmanlı devleti vatandaşları bulunduklarını ve zaten Çanakkale'de tanınmış balıkçılardan olduklarını tahkik ile tespit ettiğinden, derhal serbest bırakmıştır.

Gayet küçük sandallar içinde ve imkânsızlıklara göğüs gererek, pejmürde bir halde geçimlerini tedarike çalışan ve Osmanlı devleti vatandaşlarından olan bu insanların korunmaları, görevimiz olduğu halde, bu zavallı fakir balıkçılar hakkında Mehmed Paşa'nın revâ gördüğü muamele üzüntü vericidir. Acaba bu insanların usulen ve insaniyeten gerekli olan tahkikatı icra edilemez mi idi? Yoksa gemilerin arkasına bağlayıp Çanakkale'ye getirilmelerinden maksad ne idi? Hiç şüphe edilmez ki, sahtekârlıkla başarı elde etmek ve şöhret ve şahsî çıkarlarını temin için ihtirasla davranmak gibi bir fikre dayanmaktadır. Bu devlet tab'ası olan balıkçıların perişan kayıklar içinde oldukları halde gemilerin arkasına bağlanıp Çanakkale'ye getirilmesi, sahildeki ahaliyi hem güldürmüş ve hem de esef ettirmiştir!

TÜRK-YUNAN HARBİ SONA ERİYOR AMA...

5 mayıs, sene 1313'te ilân edilen Os-

manlı - Yunan muharebesi, Türkiye'nin zaferi ile neticelenerek 22 mayıs 1313 tarihinde mütareke imzalandı. Mütarekeden sonra donanmanın tensikatına dair bir rapor tertip ettim ve bir suretini Padişah Hazretleri'ne, diğer suretini bahriye nezaretine gönderdim. Bu raporda şu mühim noktaları tebarüz ettirdim:

Sahillerimizin genişliği ve ehemmiyeti, deniz ticareti ve siyaseti nokta-i nazarından yayılmış ve sayısız denilebilen bir takım adalara malik oluş hasebiyle, Osmanlı devletinin burada hükümranlığını koruyabilmesi için muntazam ve kuvvetli bir deniz kuvvetine her an ve zaman sahip bulunmasını elzem kılar.

Yunan muharebesinde Osmanlı donanmasının sahip bulunduğu gemilerin adedi, denizcilik ilminden habersiz olanları aldatacak derecede çok ise de, mecmuu ile 2-3 muntazam ve zamanın silâhları ile donatılmış harp gemisinin karşısına çıkamayacak derecede kudretsiz bir haldedir. Donanmanın bu durumu, tecrübe ile anlaşılmıştır. Şimdiki deniz kuvveti gücümüzün hiç mertebesinde olduğu cihetine, önemine rağmen küçük bir alâka bile sarfedilmemiş olduğu teessüf dolu nazarlarla meydandadır. Bu mevzuda hakikatin ortaya konulması için bu hususlar açıklanmalıdır:

Evvelâ 3 mükemmel ve modern silâhlarla donatılmış zırhlı harp gemileri ile birkaç modern kruvazör ve sair gemilerden meydana gelen Yunan donanmasına karşı çıkarılmak istenilmiş olan donanmamızın, müteşekkil bulunduğu muhtelif sınıf gemiler tahkik ve kontrol edilmelidir.

Donanmamız, iki kısma ayrılmıştır: Bunlardan birine «Ağır filo», diğerine «İnce filo» adı verilmiştir. Ağır filo, Hamidiye, Mes'ûdiye, Osmaniye, Aziziye ve Orhaniye zırhlı fırkateyn-i hümâyûnları ile, Necm-i Şevket ve Hıfzırrahman korvet-i hümâyûnlarından meydana gelmiştir. İnce filo ise: Peleng-i Deryâ, Berkefşân torpitokeçer-i hümâyûnları, Birinci ve ikinci sınıf torpito istimbotları, Mekke, Medine, Hudeyde ve Dolmabahçe kruvazör-i hümâyûnlarından ibaretti.

Yunan bahriyesinin filosunu teşkil eden zırhlı gemiler, 17 mil âzamî sür'ate sahip oldukları halde, bizim bahriyemizin ağır kısmını meydana getiren zırhlı gemilerin âzamî sür'atleri ancak 7 mildir! Necm-i Şevket ve Hıfzırrahman korvet-i hümâyûnları ise 5 mil sür'ate bile güçlükle ulaşabilmektedirler. Gemilerin sür'at yönünden içinde bulundukları zavallılıklarından sarfınazar edilse bile, deniz harp tekniğinin hiç bir yeniliğine ve modern cihaz ve silâh donanımlarına sahip bulunmamaları başlıca bir noksanlık mevzuu teşkil etmektedir.

Eski senelerden kalmış Armstrong topları ile yine aynı şekilde modası geçmiş kısa Krupp topları, donanmamızın en önemli silâhlarını meydana getirmektedir. Bu toplara top fabrikasında muhtelif onarımlar ve yenilenmeler tatbik edilmesine rağmen, yapılan atış tecrübesinde parçalanarak sarfedilen emekler hebâ olmuş, böylece son küçük bir ümit de kaybolmuştur. Binaenaleyh işbu ağır filo, düşman karşısında küçük bir hizmet ve mukabelede bulunamayacak mertebede âciz bir vaziyette kalmıştır.

Her ne kadar atış tecrübesi esnasında Hamidiye, Orhaniye, Aziziye fırkateyn-i hümâyûnlarının top kızaklarında vukua gelen bütün hasarların tâmiri cihetine gidilmişse de, ikinci defa olarak imâl ve düzeltilerek donanmaya gönderilen top kızakları vesair parçaları, yine bahriye fabrikaları personelinin câhil ellerinden çıkmış olduklarına binaen yerlerine uymamış ve başarısızlıklar birbirini takip etmiştir. Bahriye tersanelerince bu noksanlıkları ve önemli hasarları önleyici kifayetli bir çâre bulunması imkân haricine çıkmıştır.

POSTA VAPURUNDAN KRUVAZÖR...

Tümamiral Mehmed Paşa, kumandasındaki Orhaniye, Hıfzırrahman fırkateyn ve korvet-i hümâyûnları ve eski posta vapurlarından mürekkep yalancı kruvazörler olduğu halde Marmara'ya mütevecciben hareket etmişti. Bu gemilerin Marmara'da icra olunan atış çalışmaları esnasında, toplarında bir takım sakatlıklar ve ârızalar zuhur ettiği halde, bunun inkârına gidilerek tecrübe yapılmadan tâmiratı temin olunmuş ve muvaffak olunduğu hakkında da açıklama yapılmıştır! Bu husus, bahriye nezaretince, bahriye fabrikaları imalâtının giderilmesi imkân-

sız olan hatâ ve cehaletini örtmek için bir yalan perdesi gibi kabûl edilmiştir. Halbuki sonradan mezkûr gemilerin Çanakkale boğazında icra edilen atış tecrübesinde bahriye fabrikalarının imalâtı olan tekmil kızaklar daha birinci ve ikinci atışta sakatlanmıştır.

Vaziyetin aslı böyle olunca, şu nâzik zamanda bahriye dairesinin cür'et ve cesaret ettiği sahtekârlık, bu münasebetle de su üzerine çıkmış ve aydınlığa kavuşmuştur ki, bu ihanet ve ihtikârın bütün devletin menfaat ve şevketince ne derecelerde muzır ve muhataralı olduğu meydandadır. Bu hâlin anlaşılması, hamiyetli ve vatansever herkesi ağlatmıştır.

İnce filo diye kuvvetli ve ehemmiyetli bir unsur gibi gösterilmek istenilen hafif tonajlı filonun en önemlisi olan kruvazörlere gelince; bunlar idare-i mahsusanın nakliyat hizmetinde kullanılmak üzere yabancı denizcilik şirketleri elinde uzun bir müddet kullanıldıktan sonra bahriye nezareti tarafından satın alınmış ve görünüşte «İşte kruvazörlerimiz var» diyebilmek için de güvertelerine tunç kaval, yâni ağızdan dolma toplar konmak suretiyle kruvazör süsü verilmiş, köhne vapurlar ve şileplerden ibaretti.

Bu gemilere kruvazör nâmı vermek, bütün yabancı devletlere karşı son derece utandırıcı ve şerefsiz bir hal idi! Bu devletlerin sahip bulundukları donanmalardaki kruvazör sınıfı gemilerin önemli görevlerinin en küçüğünü bile yapmaya muktedir olamayacakları aşikârdır. Peleng-i Deryâ, Berkefşân torpitokeçer-i hümâyûnları ise büyük bir ihtikâr ile mantık ve vicdanî sorumluluk hisleriyle zerre kadar bağdaşamayacak bir surette, değerinden çok yüksek bir fiyat ile yaptırılmış ve hiç bir geminin üzerine top ve sair silâhları monte edilmemişti. Bu gemiler, makine ve kazanlarının gerekli olan mükemmeliyeti dahî dikkat nazarına alınmayacak, gözlere ihanet ve ihtikâr düzgünü sürülerek donanmaya iltihak edilmişlerdir. Hattâ bu gemiler, zayıf, silâhsız muntazam posta vapurlarına nazaran bile daha az sür'at yapan teknelerden ibaretti.

Torpito istimbotlarına gelince: Bunların ön mübayaasında son derecelerde ihtikâr vukua gelmiş olduğundan ve İstanbul'a intikallerinden beri tâmirlerine zerre kadar bakılmamış bulunduğundan daha beter bir durumda idiler. Hattâ bu gemilerin makine ve kazanlarında bir takım tahribat ve eksiklikler olduğundan, o halleri ile 2 saat olsun muntazam ve istenilen bir sür'at ile seyir ve hareket ve hususiyle yegâne silâhları olan seyyar torpitolarını kullanamaz bir halde idiler.»

İşte bahriye nezareti tarafından hâlâ kudret ve mükemmeliyeti iddia olunarak, toplarında vukua gelen hasar ve harabiyetten dolayı uzun müddetler tecrübe kazanmış gemi komutanları sürülmeye ve itham edilmeye uğraşılan donanmanın mevcut durumu budur. Hülâsa olarak verilen bilgilerden de ortaya çıkacağı üzere, ne hafif ve ne de ağır filolarımızın hiç biri en küçük ve zayıf devlet donanmasına bile dayanamayacak, harp edemeyecek bir esef verici haldedir.

Donanmanın gözler önüne serilen hâlihâzır durumundaki aciz ve beceriksizliği, Osmanlılığın şânı için ne kadar haysiyeti rencide edici ve mahcubiyeti mûcip olduğu aşikârdır. Devletimizin varlığı ve kahramanlığının kaynağı ve hamasetinden biri de deniz kuvvetleri olacağı tabiî bulunduğundan, bu önemli maksadın sağlanması için hükümdar hazretleri tarafından bir büyük inâyet ve ihsan buyrularak, elde mevcut gemilerden bazılarının olsun, fakat bilhassa yabancı devletler tersanelerinde onarım ve tâdil edilmek üzere gönderilmelerine emir lûtfetmelerinden başka âcil bir çare kalmadığı muhakkak görülmektedir.

Ben, 35 - 40 seneden beri deniz üzerinde ve mühim vazifelerde ettiğim gayretler ve edindiğim tecrübelere nazaran, bahriyede akla yakın bir azaltma hakkındaki mütalâamı rapor halinde takdimde acele ettim. Donanmanın bir mükemmel harp gücü evsafına ulaştırılması için gerekli olan tensikatı temin maksadıyle her şeyden evvel ekonomik davranmak icap eder. Bunun en büyük üstünlük sebebi, masrafları bir israf şekline sokmaktan kurtarıp, masrafı, ulaşılmak istenilen hedefe ve sadece ihtiyaca sarf ile gerekli maksadı temin etmektir. İşbu meselenin halli için bahriyemizde bir kurtarıcı idare teşkil ederek, şerefli ve bilgili şahısları seçmek ve kullanmak lâzımdır. An-

cak bu şekilde, bahriyeyi bir düzene sokmak ve her subayın kendi ihtisası dışına taşmasına meydan vermeyip, başarılması istenilen işler dahi ayrıca muhakkak ehline tevdi edilerek ciddî bir netice alınabilir ve her işte mes'uliyet denilen önemli bir madde gözönünde bulundurulabilir. Kaldı ki:

1 — Tersâne-i Âmire'de harp gemileri inşaatını ve top vesair silâh imâl ve tâmirini kat'î bir şekilde terketmek elzemdir. Çünkü bahriyenin tarihi boyunca hakikaten çok ileri gitmiş olan dünya donanmaları bile bahriyenin gemi inşaatını, top ve torpito ve tüfek gibi silâhlarını hususî fabrikalara ve gemi tezgâhlarına sipariş etmekte ve kendi beylik tersaneleri ise yalnız gemilerin icap ettikçe tâmir vesair bakım işlerini yapmaktadır.

Tersâne-i Âmire'de öyle top fabrikası ve tüfekhane ve daha bu gibi önemli sanayi tesisleri vardır ki, bunlar bahriyenin mevcut ihtiyaçlarına kâfi gelmediği gibi, beyhude zaman ve para sarfından başkaca bir işe yaramamaktadır. 8 - 10 sene önce kurulan ve türlü türlü övünmelerle ilân olunan ve hakkında uzun uzun basında makaleler yazılmış bulunan Tersâne-i Âmire'deki elektrik fabrikasından beklenebilecek fayda ne derece az ve kısır olmuştur! Harp gemilerimize bir projektör bile yapılamamış olduğu, donanmanın bu hususiaki eksiklikleri ile bilinen bir hakikattir. Sair fabrikalar da aynı şekilde bu fabrika gibidir. Binaenaleyh bu tarz mühim tesisleri idareye teşebbüs için yapılan her teklif ve ifade, devlet hazinesine karşı uydurulmuş bir nevi çıkarcılıktan başka bir şey olamaz.

2 — İcap eden harp gemilerini Avrupa'nın en iyi ve en uygun fiyatla siparişlerimizi kablû edecek olan tersanelerinden birine veya birkaçına vererek yaptırmak ve gerekli silâhlarının tâdil ve onarımı sağlamak, iktisat temin eder ve son derece uygundur. Bu hususta dikkat ve ehemmiyet verilmesi icap eden bir şey varsa o da, sipariş edilecek harp gemilerinin ne sistem ve ne cins ve ne tip silâhlarla donatılmış gemilerden ibaret olacağı hususudur. Bu maksat için, uzman personeli Avrupa donanmalarında tahsil görmüş ve geçirdiği kurslar sayesinde ilmî kifayeti yüksek ve bahriyedeki teknik gelişmeyi her an takip ile incelemelerde bulunmuş, gerekli yüksek rütbeli subaylardan meydana gelecek bir tetkik ve satın alma komisyonu teşkil edilmelidir.

Ayrıca Avrupa tersanelerindeki Osmanlı devleti gemilerinin inşaatına dikkatle nezaret etmek için dahî yine böyle yeterli bilgi sahibi, yüksek iffetli ve namuslu subaylar ve bahriye mütehassısları gönderilmelidir.

3 — Bahriye şûrâsını bütünüyle bir takım bilgisiz kimselerin elinden kurtarmak lâzımdır. Şimdiki halde maatteessüf Simaripa, Mişon, Artin ve daha bu gibi kontratçı simsarlara âdeta bir teneffüshâne olup kaldığı görülen bu yüksek makamın şerefini muhafaza ve bahriyenin önemli yerini samimiyetle iade için, bahriye şûrâsı başkanı doktor İbrahim Paşa'yı mesleği olan tıp ilminde kullanmak suretiyle muktedir ve mesleğinde başarı sağlamış bir amirali, bahriye şûrâsı başkanlığına tâyin etmek elzemdir. Hattâ bahriye şûrâsı âzâlarını dahi bu nispet üzerinden teşkil etmek, bahriyenin menfaati için kaçınılmaz mecburiyettir.

Özel olarak kaydedilen üç madde tatbik mevkiine konulunca, her hususta Velînimet Efendimiz Hazretleri'nin hayırlı işlerine uygun hareketle, görevlerin icrası ve istenilen istikamette başarı sağlanması için bir şükre değer başlangıç teşkil kılınmış olur.

Deniz kuvvetlerinde yapılması elzem tensikata ait mütalâadan sonra kurulacak yeni ve modern donanmaya sıra gelir ki, bu konuda en birinci tedbir, hâlen donanmayı teşkil eden gemilerden tâmir ve tâdili mümkün olanların Avrupa tersanelerinde tâdil ve tâmirlerini yaptırmaktır. İkinci tedbir ise, Tersâne-i Âmire tezgâhlarında inşa edilmiş ve uzun zamandan beri hâlâ donanımları ikmâl için bekletilerek ihmal edilmiş olan «Lutf-ı Hümâyûn» ve «Şâhin-i Deryâ» gibi harp gemilerinin Avrupa mamulâtı silâhlar ile modern bir şekilde techizleridir.

Üçüncü tedbir dahî bir devlet bahriyesinin içinde bulunduğu şartlar ile uygun bir kudret ve başarıda bulunması bakımından, her an ve her zaman şu üç maddeyi dikkat nazarına almaktır:

A) Her şeyden evvel kara sularını kap-

layan sahil hükümranlığının dış taarruzlardan korunması.

B) Düşman sahillerine hücum edebilmek.

C) Uzun seferler icrası.

İşbu üç maddenin birincisini ıslah ve yeniden tâmir görecek mevcut harp gemileri ile kısmen başarmak mümkündür. Fakat ikinci ve üçüncü maddelerin temini, yâni gerek Basra sularında, Trablus sahillerinde, Akdeniz ve gerekse Karadeniz'de ve Kızıldeniz'de, devletin hükümranlık haklarını bozmak ve tecavüz etmek isteyecek muhtemel düşmanlarına karşı ezici bir mukabele göstermesi, Osmanlılığın muazzam şevketini her hâle göre muvaffak kılması ve vaziyete göre düşman sahillerine hücum edebilmesi, ayrıca Osmanlı sahillerinden açıklara seyredebilmesi için ecnebî devletler tersanelerinden birkaç modern harp gemisi inşa ettirilmesine kat'î ihtiyaç vardır.

Binaenaleyh örnek resimleri takdim ve Velînimet Hazretleri'nin huzuruna sunulan yeni tip zırhlı harp gemilerinden 3 veya 4 adet ve 3 adedi ikinci sınıf olmak üzere 6 adet kruvazör ve birkaç adet dahî 28 mil âzamî sür'at yapabilecek torpito muhribi ve buna ilâveten 8 ilâ 10 adet torpito istimbotu satın alınmalıdır.

SAHTE POTEMKİN OLAYI

Yunan muharebesi, başarı ile neticelendi. Fakat bu muharebe münasebetiyle aldığım emirleri icra, hattâ bu konuda padişahın irâdesine dahî karşı koyarak, zaten o zaman varlığı şüpheli olan donanmayı bir muhakkak felâketten, Osmanlılığın şânını lekelemekten kurtardık. Harp gemilerimizin memleketimizde vuku bulan inşaatlarındaki yolsuzlukları, Avrupa'ya sipariş olunanların mübayaalarındaki kötülükleri öğrenerek, hiç bir şeye müsamaha etmediğimi gören bahriye nezâreti, Çanakkale'ye ikmal etmekliğimi teb-liğ etti. Şahsım hakkındaki garezkârlık hisleri neticesi olarak, donanmanın her türlü işi işgal olunuyor, en umulmayan yerlerden hiç tahmin olunmaz vesilelerle jurnal ediliyordum. Çanakkale'ye sürülmüş bir haldeydim. Bu hal on sene sürmüştür.

İşte ahval bu merkezde iken, bir gün şifreli bir telgraf aldım. Telgrafta isyan hâlinde olan Rus zırhlısı Potemkin'den bahsedilerek şöyle deniliyordu:

«Akdeniz Umum Filo Kumandanı Hasan Râmi Paşa'ya;

Yüksek Amirallik, şahsiyetinize Padişah Hazretleri'nin selâm ve selâmet dilekleri tebliğ edilir.

Rusya devletinin Potemkin zırhlısının geçenlerde isyan etmiş olduğu gibi, buna özenerek orada bulunan Hamidiye zırhlısının dahî isyanda olarak İstanbul'a hareket ettirileceği haber alınmıştır. Ekmeğimizin sahibi Efendimiz Hazretleri'nin, şahsınız için öteden beri esirgemediği samimî teveccühleri ve itimadı, su götürmez derecede âşikârsa da, bu maddenin aslı varsa, meydana geliş şekli ve cereyan tarzının doğru bir şekilde Padişaha açıklanması, Hılâfetpenâh Hazretleri'nin emirlerindendir. Ol bâbda».

O devre göre son derece önemli olan bu telgrafa o gün, o saat şu şekilde cevap verdim:

«Şifre Kâtibi Âsım Bey'e:

... Hamidiye fırkateyninde zuhuru haber verilen keyfiyet, tamamiyle asılsız ve esassızdır. Burada Potemkin zırhlısı gibi uygunsuz bir hareket yoktur ve olamaz. Zaten harp gemilerimizin hiç birinde birkaç saat hareket edecek kadar bile kömür olmadığı gibi, yemek pişirmek için mutbaklardaki ocaklara elzem olan kömürü getirecek olan Eser-i Cedîd vapuru da henüz varmadığından, yemek pişirmek dahî kabil değildir. Bu tezvirata her kim cesaret etmişse, soruşturmaya alınması.»

SON

Televizyonun Tarihçesi

YAZAN: ERMAN ŞENER

TÜRKİYE Radyo Televizyon Kurumu'nun, PTT İdaresi'nce kurulan radyo - link hattından yararlanarak önceleri sadece Ankara'ya inhisar eden televizyon yayınlarını sonra Istanbul, daha sonra İzmir, peşinden de Eskişehir, Edirne gibi illere yaymasıyle son bir yıldan beri televizyon, toplum hayatımıza girmiş, çatallı TV antenleri hergün sayıları artarak damlarda belirmeye başlamıştır.

Zamanlar ve devirler gibi elbette bir buluşun da tarihi, tarihçesi vardır. Şimdi gerilere gidip bu «yeni zamanlar icadının» nasıl doğduğunu hep birlikte inceleyeceğiz. Ne var ki, buna geçmeden önce, şu hususu belirtmekte fayda vardır: Televizyon «radyo» gibi değildir; yani sadece bir vakit geçirme yahut eğitim aracı değildir. Günümüzde teknik elemanlar kadar, sosyolog ve psikologların da bu konuyla ilgilenmeleri bir yandan TV'nin önemini ve ciddiyetini arttırırken, öte yandan sinema ile TV arasında ilk zamanlarda sessizce başlatılan savaş, giderek hızını arttırmış ve bugün doğrudan doğruya «amansız bir savaş» hüviyetine bürünmüştür. Amerikan federal mahkemelerinden tutun da, dünyanın çok yerinde sinema - TV çatışmaları yargıç önüne kadar çıkmıştır.

JOHN L. BAIRD ADLI BİR İSKOÇ

Bugün anladığımız mânâsıyle televizyonun tarihçesi henüz yarım yüzyıla bile ulaşmamıştır. 1926 yılında, yani bundan tam 46 yıl önce İskoçyalı John Loige Baird adlı bir mühendis, yıllarca süren çalışmalarını tamamlamış ve ekrana bir insan yüzünü nakletmeyi başarmıştır.

Bir Amerikan TV istasyonunda haberlerin yayınlanması...

Televizyonla ilgili ilk çalışmalar veya daha doğru bir deyimle televizyonun bulunuşuyla sonuçlanacak olan araştırmalar ise daha elektriğin bulunuşuyle birlikte başlamış, insanoğlu bu alanda epey gayret sarfetmiştir. Marconi'nin 1914'lerde radyo alanında yaptığı buluşlarla televizyon konusunda yeni ufuklar açıldı. Nihayet «buluş» şerefi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, John Logie Baird'e (1888 - 1946) nasip oldu. Onun naklettiği resimle (bir insan yüzü) televizyon fiilen başlamış oldu. Ne var ki, elde edilen bu ilk sonuç, sadece başarılı bir deney olmanın dışında, ciddî bir amaç taşımıyordu. Bu konudaki asıl çalışmalar daha sonraki yıllarda başladı. 1936 yılında ünlü BBC, ilk televizyon istasyonu denemelerine girişti... Çalışmalar hayli ilerlediği bir sırada çıkan dünya savaşı, bu çalışmaları engelledi. Bu alanda sarfedilen gayretlere bir süre için ara verildi. Savaşın kaderinin belli olduğu günlerde tekrar başlatılan çalışmalar, nihayet 1946 yılı sonlarında semeresini verdi ve BBC o tarihte dünyada ilk defa olarak düzenli TV yayınlarına başladı.

BİRAZ DA TEKNİK

Bundan bir süre önce, bu sayfalarda sinemanın tarihçesini verirken, sinemanın aslında gözün retina tabakasında rastlanan bir göz kusuruna dayandığını söyleyerek «saniyede göze 24 görüntü yollarsak göz bu 24 görüntüyü birleştirir» demiş ve bir «sigara» misâli vermiştik: «Karanlıkta sigarayı hızla elimizde sallarsak karşımızdaki, ateşten bir çizgi görür...» TV'da da görüntü esası aynıdır, sadece göze gönderilen resim sayısı sinemadaki gibi 24 değil, 25'dir. A.B.D. televizyonlarında ise 30 resim gönderilir.

Peki, resim nasıl nakledilir? Bunun cevabını da şu şekilde, basit olarak verebiliriz: Gazetelerde, mecmualarda basılan resimlerin klişelerinde pek dikkatli bakılmadığı zaman gözle görülmeyen noktalar vardır. Boya, klişeye sürüldüğü zaman bu noktalar boyanır, etrafındaki boşluklar temiz kalır. Baskı yapıldığı zaman da sadece o noktaların lekesi kâğıt üzerine çıkar. Noktalar bir resmi tamamlayacak şekilde olduğundan, biz kâğıt üzerinde birçok «tek» nokta yerine bir «resim» görürüz. Televizyondaki görüntü nakli de bunu andırır. Ekrana soldan sağa ve aşağıdan yukarıya olmak üzere iki çeşit tarama gelir, bunların açıklık, koyuluk dereceleri de farklıdır. Öyle ki, ekrana baktığımız zaman biz bu taramalar yerine, taramaların meydana getirdiği bir «şekil», bir «resim» görürüz. Bu taramalar konusunda başlıca dört sistem kullanılmaktadır:

a. İngiliz sistemi (405 satır)
b. Amerikan sistemi (525 satır)
c. Avrupa sistemi (625 satır)
d. Fransız sistemi (819 satır)

Günümüzde siyah - beyaz televizyon artık tamamen yerleşmiştir. Renkli televizyon denemelerinden ise müsbet sonuç alınmış, birçok ülkede renkli televizyon yayınlarına da başlanmıştır. Buna bakarak pek yakın olmayan bir gelecekte bile olsa, renkli televizyonun siyah - beyaz televizyonun yerini alacağını söylemek, sanırız kehânet değildir.

İlk zamanlarda televizyon, sinemadan bol bol yararlanmış, eğlence programlarında filmler gösterilmiştir. Ne var ki, yıllar geçip de televizyon «yerleşmeye» başlayınca filmciler kara kara düşüncelere dalmışlar, istikbal kaygısına düşmüşlerdir. Aslına bakarsanız bunda filmcileri haksız görmenin imkânı yoktur. Çünkü televizyon hangi ülkeye girmişse, o ülkede sinemayı gölgelemiştir. İngiltere'de televizyondan sonra açık olan sinema salonlarının üçte biri kapılarını kapayıp, faaliyetlerini tatil etmek zorunda kalmışlardır. Fransa'da durum çok daha kötüdür. Avrupa'da durum buyken, «drive-in»ler (arabayla girilip açık havada film seyredilen dev sinemalar) sayesinde TV'nun menfî etkilerini pek hissetmeyen Hollywood, bir süre sonra televizyon rekabetini hissetmiş, bu defa çıkar yol olarak şunu bulmuştur: Amerika'da sadece TV filmleri çevirmek, sinema filmlerini ise dünyanın öteki ülkelerinde ortak yapım olarak gerçekleştirmek... Ne var ki, Hollywood'un kısa vâdede olumlu sonuç verir gibi gözüken bu «uzlaşma teşebbüsü» de sonunda kendi aleyhine gelişmiş ve TV yeni dünyada da kesin zafere ulaşmıştır. Bugün birçok ünlü film şirketi, varını yoğunu satışa çıkarmış durumdadır.

SOSYOLOGLAR VE PSİKOLOGLAR

Son asrın belki de en popüler icadı olan televizyon, sadece teknik adamları, sinemacıları ve «temâşâ-perverânı» ilgilendirmemektedir elbet. Aynı konu sosyologlarla psikologların da üzerine eğildiği bir «alan» hâline gelmiştir. Birçok sosyolog «sosyal bir olay» olarak nitelendirdikleri televizyona eğilmişler, televizyonun fayda ve mahzurları hakkında çeşitli fikirleri ileri sürmüşlerdir. Televizyonun toplum şuurunun uyanması, teşekkülü ve moral yönlerden etkilerini eleştiren ve genellikle olumlu sonuçlara varan sosyologlara mukabil, psikologlar aynı «olaya» daha kuş-

Televizyonda kukla oynatan bir sanatkâr.

Bir ameliyatın televizyonla nakli.

kuyla yaklaşmaktadırlar. Bu konuda fikirlerini açıklayan psikologların bazılarına göre televizyon, birçok faydasının yanında, az da olsa mahzur da taşımaktadır. Psikologlar, saatlerce devam eden bu programları bir yere oturup seyretmenin özellikle küçük yaştaki çocuklar için bazı menfî tesirlerinin olabileceğini ileri sürmekte, bazı tıp otoriteleri de meseleyi «göz sağlığı» bakımından ele alıp, küçük çocukların televizyonu belli bir süreden fazla seyretmelerinin mahzurlu olacağını ileri sürmektedirler.

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON

Türkiye'de televizyonun 20 yıllık bir geçmişi vardır. Bizdeki ilk televizyon yayınları 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, aynı üniversitenin profesörlerinden Adnan Ataman'ın gayretleriyle başlamıştır. İlk zamanlarda «deneme yayınlarının deneyi» şeklinde sürdürülen İ.T.Ü. TV yayınları, zamanla olgunlaşmış; kadronun yetişmesi, teknik eksikliklerin tamamlanmasıyle haftada iki yayın şeklinde bir düzene girmiştir. Nihayet 1968 yılı ocak ayında TRT Ankara Televizyonu resmen yayına başlamıştır.

Geçen yıl eylül ayında TRT ile İstanbul Teknik Üniversitesi arasında varılan anlaşma gereğince İstanbul da televizyona kavuşmuş, TRT Ankara programlarını İ.T.Ü. vericisinden ve video bantlardan yararlanarak İstanbullular'a da seyrettirmek imkânını bulmuştur. O sıralarda inşasına devam edilen radyo-link hattının tamamlanması ile naklen yayın mümkün olmuş, seyirciler İzmir'de yapılan Akdeniz Oyunları'nı seyir imkânına kavuşmuşlardır.

Istanbul'a Dönüş ve Şam Yolculuğu

SADELESTIREN: ATSIZ

ERZURUM dönüşü, nihayet Geyve'ye vardık.

Aslında adı «Geğve» dir. Burası, İzmit Kalesi'ni yapan İskender'in akrabasından «Geğve» adlı kadın kıralın koyun çobanları için küçücük bir kaledir. O kıral kadının adıyla adlandırılmıştır. Sonra hafifletilerek «Geyve» demişlerdir. 712 tarihinde (=9 Mayıs 1312 - 27 Nisan 1313) Osman Gazi tarafından fethedilmiştir. 150 akçalık kazadır. Burada, Sakarya Irmağı üzerinde Sultan Bayazıd-ı Velî'nin garip ve büyük bir köprüsü vardır. Burası eski zamanda büyük bir şehirdi. Lâkin IV. Murad Han çağında Sakarya Irmağı taşarak şehri batırmış, sonra yine imar edilmiştir. 300 evli, 1 camili, 1 hamamlı, 3 hanlıdır. 7 tane sıbyan mektebi olup, evleri tahta ve kiremitle örtülüdür. Şehir, Sakarya Irmağı'ndan bir ok atımlıdır. Kiremitli büyük bir hanı olup 20 kadar dükkânı vardır. Bağı, bahçesi çok olduğundan üzüm turşusu ve Sakarya kavunu meşhurdur. İki kavunu bir ata yükletirler. Gayet iri ve lezzetli olur. Geyve köprüsünün kenarı hep bostandır. Köprünün altından akan Sakarya Irmağı, aşağı dağlardan çıkıp Beğpazarı Irmağı dibinden geçerek nice köy ve kasabaları sular. Sonra bu Kocaeli'nden geçer ve Razva (1) adlı kasabada denize dökülür.

Bu kasabada Sipah Kethudâ Yeri, Yeniçeri Serdarı, Evkaf Mütevellisi vardır.

Osmancık ile gelmiş olan «Burhan Hazretleri» nin ziyaretgâhı buradadır.

AĞAÇ DENİZİ

Oradan kuzeye doğru köprüyü geçerek Sakarya kıyısınca «Ağaç Denizi» adlı ormandan geçtik. Burası öyle bir ormandır ki, buranın yerlisi olmayan nice zavallılar kaybolarak vahşi canavarlara kısmet olmuştur. Defne, ardıç, çam, ıhlamur ağaçlarının çiçeklerinin kokusundan insanın beyni ıtırlanır. Ormanın içine güneş asla giremez. Bu geniş saha içinde nice bin tahta biçecek bıçkı değirmenleri olup gemi kerestesi keserler.

Bu dağlar dört sancak sınırları içinde olup cidden ağaç denizidir. Bir tarafı Bursa, bir tarafı İzmit, bir tarafı da Bolu ve Kocaeli Sancaklarıdır. Çevresi ancak bir ayda dolaşılabilir. Ama en iyi yerleri bu Geyve yolu üzerindeki bölümdür.

(1) Bugünkü «Karasu».

Geyve'den ayrılışımızın 3'üncü saatinde, Sakarya kıyısında, bir yalçın kaya üzerinde «Çoban Kalesi»ni gördük. Küçücük bir kaledir. İçinde insandan eser yoktur. Harap ve yıkık durur. Eskiden «Geğve» adlı kadın kıralın çobanları bu kalede oturup gelen gidenden baç alırlarmış. Aşağısı deniz gibi Sakarya olup arkasındaki yalçın dağda kale bulunup yol da çok dar ve sakar olduğu için halk ister istemez baç verirmiş.

Buradan geçip batıda güneşin tesir etmediği bir lâlelikte ve akarsu kıyısında kahvaltı, ibadet ve Yaradan'ın eserlerini temaşa ederek 4 saat daha gidip Sapanca kasabasında konakladık. Yine batıya giderek İzmit'e geldik. Buradan Hereke'ye geçip yine birkaç saat batıya yürüyerek Gebze kasabasına ulaştık. Orada «Kemikli Ali Baba»yı ziyaret ederek batıda «Pendik», «Kartal» köylerini, Bostancıbaşı Köprüsü'nü geçerek Kadıköyü'ne vardık. Sonra, Tanrı'ya hamdolsun sağlıcakla 1058 Cemaziyelâhırı sonunda (=21 Temmuz 1648) Üsküdar'a eriştik. Yer yüzünde eşi olmayan, Cennet bağı misilli, havası ve yapısı güzel olan bu şehirden bütün at ve katırlarımızı gemilere yükleyerek Tanrı'ya bel bağlayıp İstanbul Boğazı üzerinde akarak yüce Hilâfet'in merkezi olan eşsiz İstanbul şehrine vardık.

Tanrı'ya hamdolsun bütün adamlarımız ve hademelerimizle evimize gidip önce şefkatli annemizin ellerini, sonra kızkardeşlerimin gözlerinden öptük. Yine atıma binip anda vefa ederek Ebâ Eyyûb-ı Ensârî Hazretleri'ni ziyaret edip orada bir kurban adağımızı Allah rızası için kesip istihkak sahiplerine dağıttık. Eyyûb'un ruhu için bir hatme başlayarak evimize geldik. O gece yattığım rahat yatağımda, merhum babamı rüyamda gördüm. Bana: «Seyahat, ticaret ve ziyaretin mubarek ola. Tanrı Resûlü'nün şefaati dahi nasip ola. Safa geldin. Hoş geldin. Tanrı'ya hamdolsun boş gelmedin. Er Sultan tarikında er köçeği (2) olmuşsun. Bizi hayırduadan unutma» diyip bana Bismillâh ile «el-Hâkimü't-Tekâsür» sûresini üç defa okuttu. Sabahleyin uykudan kalkınca bütün akrabalarımızla Un Kapanı'ndan bir kayığa binerek Tersane ardındaki mezaristanlara vardık. Önce aziz babamızı ziyaret edip üç defa o sûreyi okuduk ve bir hatme de başladık. Sonra ta Fâtih zamanından beri gömülü olan atalarımızı ziyaret edip ağlayarak, inleyerek evimize geldik. Merhum babamızdan kalan malımızı alıp bütün dost ve ahbaplarımızla buluşarak can sohbetleri etmeye koyulduk.

Bu Erzurum yolculuğundan sonra gördüm ki, Civankapıcıbaşı Sarayı'na havaleli büyük bir saray yapılmış. Ben bu güzel sarayı temaşa ederken bir kapıcı peyda olup: «Buyurun! Sizi Efendi Hazretleri istiyor» dedi. Ben: «Efendiniz kimdir?» dedim. «Hünkâr Hocası ve bu sarayın sahibi» dedi. Merdivenden çıkıp Dîvânhâneye girdim. Ne göreyim? Yetmiş, seksen kadar samur kürklü hademeler, seçme gençler hazır bir halde duruyorlar. Gördüm ki, en yüksek sedirde küçücük bir ulemâ sarığı ile kara sakallı bir çelebî oturuyor. Ama ev sahibinin hangisi olduğunu bilemedim. Hemen bütün oradakilere hitaben levendcesine: «Esselâmü aleyküm ey âşıklar» dedim. Sedirdeki hemen: «Ve aleykümesselâm! Hâmid Efendi Medresesi'nde Şeyhoğlu'nun şeriki kardeşim, canım» diye ayağa kalkıp elimi eline aldı. Öpüşüp konuştuk. Ama Tanrı bilir, tanıyamadım. «A benim canım! Dağ adamı olup levend olmuşsun. Ne bu bize karşı olan yabancılık» diyince hemen boynuna sarılıp: «Sultanım! Eski dostum! Canım, şerîkim, Şeyhoğlu azizim» dedim.

«Safa geldin. Kahve, şerbet getirin. Nedir, bu sarayı temaşa ediyordun» dedi. Ben: «Sultanım! Defterdaroğlu Mehmed Paşa ile bu şehirden gideli iki buçuk yıl oldu. Bu güzel binayı görmemiştim. Tanrı'ya hamdolsun, güzel yapı olmuş. Tanrı mubarek eyleye» dedim.

Hunkâr Hocası: «Evliyâ Çelebî! Sizinle medrese köşesinde ilimle uğraştığımız için Ulu Tanrı, ilim berekâtıyla bu sarayı, Üsküdar'da, vilâyetimizde ve nice yerlerde çiftlikleri ihsan etti» diyerek hamdetti. Ben de: «Sultanım! İlim okumada şerîk idim. Devletiniz sayesinde dünyalık ile dahi şerîk oluruz» diyince: «Vallahi, teklifsiz oluşunuz hoşuma gitti. Bre Ha-

(2) «Köçek» veya «köşek» deve yavrusu demekse de burada «derviş» mânâsınadır. Büyük bir tarikat pirinin dervişlerine umumiyetle o tarikatin köçekleri denir.

Allom'un Topkapı Sarayı'nın girişini gösteren bir gravürü.

zinedar, gel» diyerek gelen hazinedarının kulağına bir şeyler söyledi. Biraz sonra bir kese kuruş, bir yeşil çukaya kaplı samur kürk ve bir bol kadı kaftanı, elhâsıl baştan ayağa bir kat esvap getirip ihsan etti. Yemek yedikten sonra izin isteyip giderken aşağıya inince, binek taşında Mahmûdî Fil gibi, gümüş eyerli, vezir koşumlu küheylân at gördüm. Uşak: «Efendi bunu da size ihsan etti» diyince hemen yine Efendi huzuruna çıkıp: «Sultanım! Bizi yerden kaldırıp yaya iken atlandırdınız. Tanrı sizden razı ola» diyerek temenna edip ata binerek evime geldim (3).

Biraz dinlendikten sonra, ikindiden sonra gördüm ki, bir gürültü ile 50 tane hamal yükü pirinç, kahve, şeker, balmumu, yağ, velhâsıl türlü türlü yiyecek ve içecek geldi. Çok sevindim. Gelen adamına bir şerbet verdim, gitti. Tanrı'nın hikmeti, Hünkâr Hocası'na ancak iki kere gitmek kısmet oldu.

Nihayet Girit adasından feryatçılık ile Kul Kethudâsı Kara Murad Ağa geldi. Murad Ağa'dan 1000 kese, bu kadar anber, 70 samur kürk, 2 haseki câriye istediler. Murad Ağa hemen Yeniçeri ve Sipah Odaları'na haber verince Kul'da ayaklanma eserleri görüldü. Koca Mevlevî Vezir Derviş Mehmed Paşa büyükvezir olup Kara Murad Paşa da Yeniçeri Ağası oldu.

Tezkereci Vezir Ahmed Paşa ise saklandı.

DEFTERDAROĞLU MEHMED PAŞA EFENDİMİZİN MEVLEVÎ VEZİRLE TARTIŞMALARI

Ben, Defterdaroğlu Mehmed Paşa'dan ayrı düştükten sonra kendisi İstanbul ile-

(3) Evliyâ Çelebi'nin bahsettiği bu Hunkâr Hocası, meşhur Cinci Hoca'dır.

rigelenlerinin mektuplarıyla çiftliğine geldi. Orada Dördüncü Mehmed Han'ın tahta çıktığını duyunca hemen Yalova kasabasında bir kayığa binip doğru Şehzâde Camisi yakınında Koca Vezir'e varıp el öptü. Ben de orada idim. Koca Vezir hemen şöylece azarlamaya başladı:

— Çelebî Paşa! İzinsiz neye geldin? Yoksa mühre mi geldin?

Defterdaroğlu hemen:

— «Hâşâ sultanım! Ben mühüre lâyık değilim. Ancak, siz efendimin sadrâzam olduğunuzu işitip Tanrı'ya hamdettim. Babamın eski dostu ve benim babam yerinde olan, Dördüncü Sultan Murad çağında beni yetiştirip yüksek mevkilere nâil eden siz aziz pederim sadrâzam oldu diye ayağınız toprağına yüz sürmeye geldim» diyerek paşaya temenna etti.

Koca Vezir:

— «İbrahim Han sana Kars mansıbını ihsan etti. Niçin gitmedin?» dedi.

Defterdaroğlu:

— «Ya sultanım, o emirlerle öldürülmem için de fermanlar vardı. Göz göre Kars gibi hâsılatsız bir yere gidip nasıl başımı vereydim» diyince Koca Mevlevî Vezir karakuş gibi haykırıp:

— «Bre git! Yoksa seni şimdi öldürürüm» dedi.

Defterdaroğlu Efendimiz:

— «Sultanım! Tanrı ve Peygamberi için hâlime merhamet eyle! Çoluk çocuk sahibiyim. Bir yıldır Anadolu'da 18 sancakta bu kadar Sekban ve Sarıca haşaratıyla konup göçerek serseriyâne geziyorum» dedi.

Vezir daha da kızıp:

— «Bre çık diyorum» diyince Defterdaroğlu:

— «Bre canın çıksın» diye hançere el ettikte Vezir asla söz söylemeyip bir hayli düşündü. Sonra:

— «Paşa! Eğer doğru hareket edersen seni bir hizmette kullanırız. Hele şimdiki halde kapı halkını dağıt. Saadetli Padişah sana adalet üzre arpalık olmak üzere Malatya Sancağı'nı ihsan eyledi» diyince Paşa:

— «Âkıbetin hayır olsun! Kabûl ettim. Avârız (4) haraç ve muhassıllığını dahi ihsan buyursanız geçimimize medar olurdu» dedi.

Koca Vezir:

— «Öyle olsun. Sabah, emirlerini al» dedi.

Defterdaroğlu Paşa birçok dua edip elini öperek dışarı çıktı. Doğru, Süleymaniye'deki sarayına gitti. Sonra Hisar'daki yalısına gidip yanına anasını ve evlâtlarını da alıp götürdü. Bütün adamları çevrede gözcülük ettiler.

Ertesi gün Malatya Sancağı Muhassıllığı emri geldi. Malatya'ya gidecek oldu. Ben araya birçok kimseleri ricacı olarak koyup güç hal ile hacca gitmek üzere izin koparabildim. Azil halinde olduğu için 100 Venedik altını, 1 çuka ve 1 atlas ihsan etti. Hayırduasıyla vedalaştık. Onlar kayıklarıyla Yalova kasabasına gittiler. Ben İstanbul'da kalıp hacca gitmek için Silâhdar Murtaza Paşa'nın müezzinbaşısı oldum. Ayrıca Koca Mevlevî Vezir, «Mahmil-i Şerîf» (5) imamlığını da vererek 100 altın ihsan etti. Bütün tanışlarımız ve dostlarımızla veda ederek Üsküdar'a geçtik.

ŞABAN AYI BAŞINDA (=21 AĞUSTOS 1648) SİLÂHDAR MURTAZA PAŞA İLE ŞAM'A GİDİŞ

Önce Üsküdar'da çadırlarımızla durup levazımımızı düzerken boyuna Murtaza Paşa Efendimiz'le samimî konuşmalar yapardık. Çok defa imamlığını ederdim. Çünkü asıl imamı Şam Arabı olmakla ondan hoşlanmazdı. Dışarı otak imamlığını ona ettirir, iç imam ve müezzinliğini de bana yaptırırdı. Sabah, akşam beni yanından bir an ayırmazdı. Bir Gürcü kölesi, koşumlu bir küheylân at, 100 altın, 2 katır, 40 ekmek verip her gün kendi güzel yemeklerinden yedirirdi. Gayet güzel huylu bir zattı.

Murtaza Paşa, Gürcistan'da Çobanoğulları'ndan Bağdad Hatun'un yaptırdığı Gürcistan Bağdadı adlı şehirde dünyaya gelmişti. Gürcistan hâkimi Mavrul Han bunu Tabanıyassı Mehmed Paşa'ya hediye göndermiş, oradan saraya gelerek Harem'de yetişmiştir. Erginlik çağına gelince Dışarı İç Oğlanları'ndan olup Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın sadrâzamlığından Haleb

(4) Bir nevi vergi.

(5) Padişahlar tarafından her yıl Mekke ve Medine'ye yollanan hediyeler.

Sultan İbrahim'in büyük oğlu IV. Sultan Mehmed.

kışlağında ve Revan savaşında bulunmuştu. Sonra Paşa'nın Silistire kaymakamlığında da bulunup kendisine «Sarıkçıbaşı Murtaza Ağa» denilmişti. Hattâ, Tabanıyassı Mehmed Paşa, Eflâk ve Boğdan meselesi yüzünden öldürülüp bütün köleleri Harem-i Hümâyûn'a alındıkta bu da beraber alındı ki, adına «Sarıkçı Murtaza Paşa» denilirdi. Sultan İbrahim zamanında Has Oda'ya girip 23 yılda ilerleyerek Padişah Müsahibi ve Silâhdar olup Dördüncü Mehmed Han'ın cülûsunda silâhdarlıktan Şam valiliği ile Saray'dan çırak edildi. Yüzü ve biçimi şöyle idi: Boyu tam, rengi esmer, alnı yassı, kaşı ve kirpiği kara, gözleri elâ idi. Sözü karışıktı. Alt çenesinde dört dişi eksik olduğundan bazı harfleri iyi söyleyemezdi.

Yeni sakal koyuvermiş ve bu kendisine pek yakışmıştı. Geniş göğüslü, ince belli idi. Pazıları sağlam, tabanı, efendisi gibi yassı idi. İyi huylu, uysal, cana yakındı. İyi kılıç kullanan zorlu bir yiğitti. Daima sırma ile dokunmuş Hatay alacaları giyerdi. Çünkü kadınlara son derecede düşkündü. İç Ağaları genç olmayıp hep otuzar yaşında dinç yiğitlerdi. Bu Üsküdar Ovası'nda İç Oğlanları'na 100 kuruş, Silâhdar ve Çukadar'ına da bir kese ihsan eyledi.

YOL KESİCİ KARA HAYDAROĞLU'NUN HASAN AĞA ELİYLE TUTULUP ISTANBUL'A GÖTÜRÜLMESİ

Kara Haydar adlı haydut, önce bir kadıyı öldürüp İbrahim Han'ın tahta çıktığı sırada isyan ederek nice yıllar Sakaltutan, Gir, Felâket, Direkli, Çengelli, Sarmaşıklı, Domalıç, Sabuncu (İzmir yöresinde) Belleri ile daha bu gibi bellerde binlerce kervan basıp haramilik ederdi. Sonunda Kara Mustafa Paşa fermanıyla Anadolu Eyaletleri'nde herkes askere alınarak üzerine yüründü. Kara Haydar, «Işıklı» adlı kasaba civarında bir eve kapandı. Eve ateş verilip yanarken Kara Haydar can havliyle dışarı çıkıp öldürüldü. Hayırsız kellesi Devlet Kapısı'na geldi. Bütün umumî yollar emniyet buldu.

Ama «Kara Haydaroğlu» adlı bir piçi ortaya çıkıp mel'un babasının kanını dava ederek Anadolu'da 20 sancaklık yerde yüz binlerce Tanrı kulunu rahatsız etti. Dördüncü Mehmed Han'ın cülûsunun başlangıcına kadar 3 eyaletlik yeri harap edip yıkmakta idi. Bir türlü ele ge-

IV. Mehmed'in babası, Sultan İbrahim.

çirilemdi. Hattâ ben bunlarla Ankara civarında «Balıkhisar» adlı köyde beş ay önce ansızın karşılaşmıştım.

Nihayet, Sultan İbrahim Han çağının sonlarında, Melek Ahmed Paşa Efendimiz'in ağalarından sâbık Türkmen Ağası Abaza Kara Hasan Ağa'ya Padişah emirleri gidip «ya Kara Haydar'ın başı, ya başın» diye vaitlerde bulunuldu. Bu işi başarırsa Türkmen Ağalığı verileceği bildirildi. Hasan Ağa dahi 1.000 kadar kahraman ve ünlü iş erleri topladı. Bir gün «Söğüt Dağı» adlı yerde «Katırcıoğlu», «Akyakalıoğlu», «Oynağanlıoğlu», «Yeğen Hüseyin», «Kara Memi» adlı haramilerle Isparta dağlarında, Söğüt ve Aydın Dağlarıyle Saruhan Elleri'nde gezip tüccar ve ahaliyi incittiği İbrahim Han tarafından duyulunca Anadolu Eyaleti Valisi Küçük Çavuş Paşa'nın bütün Anadolu askeriyle varması ferman olundu.

Paşa 10.000 askerle bu haramilerin üzerine varıp Karahisar altında iki taraf çarpıştı. Kara Haydaroğlu 700 adamı ile bu 10.000'lik derme çatma Anadolu askeri içine aç kurt, koyuna saldırır gibi saldırıp Anadolu Valisi koca bir veziri tutsak edip bağlayarak Haydaroğlu'nun önüne getirdiler.

«Devletin namusu, şerefi vardır» diye «Kara Haydaroğlu», Küçük Çavuş Paşa'yı atıyla, giyimiyle, birkaç yakın hademesiyle «bir daha devletin sancağı askeriyle üzerime gelme» diye yemin verdirerek bırakır. Bu sırada Paşa'nın ve bütün Anadolu askerinin çadırları ve malları «Katırcıoğlu» adlı hayduda kalmıştı. Katırcıoğlu ise Haydaroğlu'nun yanına gelip Paşa'nın salıverildiğini duyunca ağzına gelen sözleri söyleyip hemen Paşa'nın ardınca yetişerek yalnızca avlar. Yapılan çarpışmada kellesini gövdesinden ayırır. Sonra Haydaroğlu'nun yanına gelir. Birbirleriyle iyice danışıp o günden başlayarak ciddî surette asker yazmaya ve başlarının çaresini görmeye karar verirler. Nice yüz ipsiz takımını başlarına toplayıp Kırşehir, Beğşehri, Akşehir, Seydişehri, Eskişehir, Alaşehir ve başka şehirler halkının evini barkını harap, ciğerini kebap ederler. Kadınlara, çoluk çocuğa etmedikleri fenalık kalmaz.

İşte bundan dolayı Dördüncü Mehmed Han'ın cülûsunun hemen ertesi günü A-

baza Kara Hasan Ağa, Padişah emriyle Haydaroğlu'nun öldürülmesine memur edildi. Evvelce Türkmen Ağası olan Koca Hasan Ağa, 2000 kadar bahadır, yarar iş erlerini başına biriktirip Kara Haydaroğlu'nun bir yerde gizlenmiş bulunduğunu haber alarak bütün vilâyet halkına haber vermek suretiyle haramiler üzerine gider, Kendisi Abaza tayfasının en bahadırı olup gayretli, mağrur bir er oğlu erdi. Bütün askeri çifte atlı olduğu halde, çevrede kimse yokken haydudun gizlendiği köye varıp kuşatır. Kara Haydaroğlu, atına binip 200 kadar mel'ûn yiğitlerle İslâm askerini yararak köyden dışarı çıkıp ister istemez savaşa girişerek kahramanca hücumlarla üç saat kadar vuruşurlar. Hasan Ağa'dan 43 adam şehit olup onlardan da 7 mel'un kara toprağa düşer. İkindiye kadar süren savaşta nihayet Kara Haydaroğlu'nun atı halsiz kalıp Kara Memi adlı haydut arkadaşının getirdiği ata binerken Hasan Ağa tarafından atılan bir kurşun Kara Haydaroğlu'nun oyluğuna isabet eder. Böyle yaralı olduğu halde yine 9 yiğiti şehit edip en sonunda gücü kalmayarak güneş batarken kaçıp görünmez olur. Hasan Ağa'nın askeri dahi dermansız kalıp Kara Haydaroğlu'nu ele geçiremeyerek başarısız halde orada kalır.

Ertesi sabah etrafa herkesin duyup uyması için emirler gönderilir: Kara Haydaroğlu'nu haber verene 5 at ve 5 kese verileceği, yanında olup da haber vermeyenin evi başına yıkılacağı yeminlerle anlatılır.

Üçüncü günü bir yörük gelip: «Müjde sultanım! Kara Haydaroğlu, kurşun yarasından köyde kalıp bütün haşaratları dağılarak kendisi üç adamı ile bir damda kapanmıştır» diyince hemen Hasan Ağa bütün askeriyle atlanıp müjde getiren herifi de bir ata bindirerek o gün ve o gece ılgar ederler. O köyde ateş başında otururken Haydaroğlu'nu basarlar. Girenlerden 7 kişiyi yattığı yerde tüfeklerle şehit edip nihayet âletleri işlemeyince esir ederler. Bağlamazlar. Zira ilk savaş yerinde oyluğuna kurşun gelince akılsız mel'un herif bir kamışa barut doldurarak yarasının ağzına dayayıp ateş vermiş, oyluğu parça parça olup tiftik gibi atılmış, bu sebepten dermansız kaldığından Hasan Ağa kendisine cerrahlar tayin etmişti (6).

Kara Haydaroğlu, İstanbul'a götürüldüğü gün biz de Şam'a gitmek üzere Üsküdar'da idik. İstanbul ve Üsküdar'dan 100 bin asker gidiyordu. Alay bizim ordugâhtan geçerken benim çadırıma karşı olan «Ağa Tekkesi» ne Hasan Ağa indi. Kara Haydaroğlu'nu iki beygirli sal bir taht üzerinde götürüyorlardı. Başına sarı ipekten basma sarınmıştı. Sırtında yeşil bir kürk vardı. Gayet zayıflamıştı. İki yanına selâm veriyordu. Onu da Ağa Tekkesi'ne bir odaya indirdiler.

Türkmen Ağası, tedbirli Hasan Ağa hemen Sadrâzama adam gönderip: «Kara Haydaroğlu hainini sayenizde yakaladık. Bağlayarak Devlet Kapısı'na getirdik. Sabahleyin huzurunuza nasıl getirelim ve Padişah Divanı'na ne suretle gelelim?» diye sordu. Kendisi de gelip Murtaza Paşa Efendimiz'le buluştu. Murtaza Paşa, kendisine hitaben: «Koca adam! Gazan kutlu olsun. Kılıcını göğe asıp elinin yüksekliğini belli ettin. Hattâ Padişahım bana Şam Eyaleti'ni ihsan ettiği zaman, göreyim seni, yolun üzerinde bana Kara Haydaroğlu'nu ele geçirip İslâm hacılarının yolunu emniyete alasın diye ferman etmişti. Allah'a hamdolsun, o öldürülmesi gereğin yakalanmasını Tanrı sana kısmet eyledi» dedi. Bunun üzerine Kara Hasan Ağa, Haydaroğlu ile olan savaşlarını bir bir anlatınca dinleyenler Kara Haydaroğlu, Katırcıoğlu ve Akyakalıoğlu'nun yiğitlik ve sertliklerine hayran oldular.

Sonra ben Kara Hasan Ağa ile buluştum: «Sultanım! Bizim Kara Haydaroğlu Beğ efendimizi Tanrı'ya hamdolsun yakalamışsınız» dedim. Çok hamdedip: «Evliyâ! Eğer Haydaroğlu ile tanışıklığın varsa yürü, gidelim. Kendisiyle konuşup teselli et. Onu öldürtmeyip Girit Adası'ndaki Deli Hüseyin Paşa'ya göndertilmesini taahhüt edip kurtulacağını kendisine bildir» dedi. Daha başka bazı talimatlar da verdi.

Hasan Ağa ile ikimiz birlikte Kara Haydaroğlu'na gittik. Ben:

— «Esselâmü aleyküm Beğim! Hoş geldin. Safa geldin» dediğimde Kara Hay-

---

(6) Kara Haydaroğlu'nun bu hareketi yarasını barutla dağlamak için yapılmıştır. Eski Türkler'in kızgın demirle yara dağlayıp iyileştirdikleri malûmdur.

daroğlu hemen:

— «Bre hay cankurtaran Evliyâ Çelebîm! Sen de hoş geldin ve safa geldin ama ben hoş gelmeyip işte siyaset meydanına getirildim» dedi.

Sonra ben ve Hasan Ağa, Kara Haydaroğlu'nun yanına oturup konuşma sırasında kendisine teselliler verip sohbetler ettik. Haydaroğlu bana:

— «Evliyâm! Bilir misin? Ankara Vilâyeti yanında, Balıkhisar köyünde o kış günü bizi bastığın zaman senden nasıl can kurtardık? Nasıl gafildik? Kadınlar gibi ateş başında oturuyorduk. O zaman senden gerçi can kurtarabildik ama şimdi bu Hasan Ağa'nın sayesinde can kuşu uçacak gibi görünüyor, Evliyâ Efendi» dedi.

Hasan Ağa kendisine:

— «Ya beğim, Evliyâ Çelebî'yi bilir misin?» diyince Haydaroğlu :

— «Ankara Vilâyeti'nde bir gün 12 atlı ile bir köyde ateş başında oturuyorduk. Bunlar 50 atlı ile bizi bastılar. Hele Allah'a şükür el kaldırmadılar. Aklımız başımızdan gidip bir gece bunlarla can sohbetleri ettik. Evliyâ Çelebî'ye bir çakmaklı tüfek ile 300 altın verip o gece zevk ve safalar ettik» dedi ve ağlamaya başladı. Ben üzülüp:

— «Ne ağlıyorsun beğim? Padişah huzuruna vardıkta, Padişahım, kuşça canıma kıyma. Beni Girid'e Deli Hüseyin Paşa'ya gönder. Din uğruna orada Kâfir'e kılıç vurarak şehit olayım de» dedim.

Kara Haydaroğlu:

— «Behey Evliyâm! Ölüm olduktan sonra sızlamak ne boyuna borç ola? Ben bir can için minnet mi ederim?» dedi. Ben:

— «Ne? Hele beğim Girit fethinde bulunup orada bir Sancak Beği ol. Bir zaman da orada, hem de din düşmanlarına kılıç çal. Benim istediğim budur. Eğer sen böyle dersen Saadetli Padişah hazzedip seni Girid'e gönderirler» dedim.

Kara Haydaroğlu:

— «Gel Evliyâm, senin ağzını öpeyim. Sen iyi diyorsun ama, Evliyâ Efendim, ben bana ettim, ben bana» diye oyluğunu açtı. Ne göreyim? Parmak kalınlığında kurtlar! Yara çürüyüp oyluğu parça parça olmuş. Kokusundan adam yanına varamaz. Yine Haydaroğlu sözüne devamla:

— «Evliyâm! Gönlümü avundurdun. Allah senden razı olsun» diyip hemen koynundan bir altın, mine zarflı saat çıkarıp:

— «Şu kendi bağının koruğu helvasıdır. Yine sana nasip oldu» diye ihsan etti. Allah bilir kî, yıllarca önce «İshaklı» adlı kasabada Kara Haydar'ın kendisi bizi vurup kırıp benim bunca malımı almıştı. Yetmiş yedi kere kendileriyle beraber dağlarda yatıp kalkmıştım. Sonra bu saat oğluna geçmişti. Kaya Sultan'ın ihsanı fevkalâde bir saatti. Ben tanıyıp:

— «Bre beğim! Bu saat vaktiyle benimdi» dedim. Haydaroğlu:

— «Doğrudur! Babam merhum senin malından bana vermişti. Yine sana nasib oldu. İşte Hasan Ağa'ya sor. Şimdi yollarda gelirken bu saat dolayısıyla her zaman seni anıp Melek Ahmed Paşalı Evliyâ Çelebî'nin saatidir diye seninle dağlarda ve bellerde gezdiğimizi zikrederdim» dedi.

Akşama kadar nice şeyler konuşup sözlerimin özeti kendisini teselliden ibaretti.

Ertesi günü sabahleyin Üsküdar'dan usta bir cerrah gelip yarasını seksen yıllık saf şarapla yıkayarak bütün çürük etlerini çıkardı. Meğer oyluk kemiği parçalanmış. Cerrah: «Bu iyileşmez» diye yarasına merhemler sürüp sararak büyük alayla Üsküdar'dan Istanbul'a Koca Sadrâzam'a götürdüler. Ben dahi görmek için birlikte gittim.

Sadrâzamın oğlu Süleyman Beğ Efendi'nin yanında idim. Koca Mevlevî Sadrâzam Mehmed Paşa, huzurundaki Haydaroğlu'nu söyletmeye başladı:

— «Niçin bu kadar zamandır haramilik edip Tanrı kullarını öldürdün?» dedi.

Kara Haydaroğlu, Büyükvezîri Mevlevî külâhıyla görünce:

— «Dede Efendi! Kurt oğlu kurt idim. Kişi aldığına göre satar. Baba ve atasından gördüğünü işler. Hüküm Tanrı'nındır» dedi.

Büyükvezir, cerraha yarasını sordu. Cerrah: «Tedavi edilmez» dedi. Hasan Ağa aradan:

— «Sultanım! Girid'e gönderin» diyince Büyükvezir: «Nola? Şimdi gönderelim» dedi.

Hasan Ağa ve 40 kadar adamına fâhir hıl'atler ihsan olunduktan sonra Büyükvezir yine söze başladı:

baza Kara Hasan Ağa, Padişah emriyle Haydaroğlu'nun öldürülmesine memur edildi. Evvelce Türkmen Ağası olan Koca Hasan Ağa, 2000 kadar bahadır, yarar iş erlerini başına biriktirip Kara Haydaroğlu'nun bir yerde gizlenmiş bulunduğunu haber alarak bütün vilâyet halkına haber vermek suretiyle haramiler üzerine gider, Kendisi Abaza tayfasının en bahadırı olup gayretli, mağrur bir er oğlu erdi. Bütün askeri çifte atlı olduğu halde, çevrede kimse yokken haydudun gizlendiği köye varıp kuşatır. Kara Haydaroğlu, atına binip 200 kadar mel'un yiğitlerle İslâm askerini yararak köyden dışarı çıkıp ister istemez savaşa girişerek kahramanca hücumlarla üç saat kadar vuruşurlar. Hasan Ağa'dan 43 adam şehit olup onlardan da 7 mel'un kara toprağa düşer. İkindiye kadar süren savaşta nihayet Kara Haydaroğlu'nun atı halsiz kalıp Kara Memi adlı haydut arkadaşının getirdiği ata binerken Hasan Ağa tarafından atılan bir kurşun Kara Haydaroğlu'nun oyluğuna isabet eder. Böyle yaralı olduğu halde yine 9 yiğiti şehit edip en sonunda gücü kalmayarak güneş batarken kaçıp görünmez olur. Hasan Ağa'nın askeri dahi dermansız kalıp Kara Haydaroğlu'nu ele geçiremeyerek başarısız halde orada kalır.

Ertesi sabah etrafa herkesin duyup uyması için emirler gönderilir: Kara Haydaroğlu'nu haber verene 5 at ve 5 kese verileceği, yanında olup da haber vermeyenin evi başına yıkılacağı yeminlerle anlatılır.

Üçüncü günü bir yörük gelip: «Müjde sultanım! Kara Haydaroğlu, kurşun yarasından köyde kalıp bütün haşaratları dağılarak kendisi üç adamı ile bir damda kapanmıştır» diyince hemen Hasan Ağa bütün askeriyle atlanıp müjde getiren herifi de bir ata bindirerek o gün ve o gece ılgar ederler. O köyde ateş başında otururken Haydaroğlu'nu basarlar. Girenlerden 7 kişiyi yattığı yerde tüfeklerle şehit edip nihayet âletleri işlemeyince esir ederler. Bağlamazlar. Zira ilk savaş yerinde oyluğuna kurşun gelince akılsız mel'un herif bir kamışa barut doldurarak yarasının ağzına dayayıp ateş vermiş, oyluğu parça parça olup tiftik gibi atılmış, bu sebepten dermansız kaldığından Hasan Ağa kendisine cerrahlar tayin etmişti (6).

Kara Haydaroğlu, İstanbul'a götürüldüğü gün biz de Şam'a gitmek üzere Üsküdar'da idik. İstanbul ve Üsküdar'dan 100 bin asker gidiyordu. Alay bizim ordugâhtan geçerken benim çadırıma karşı olan «Ağa Tekkesi»ne Hasan Ağa indi. Kara Haydaroğlu'nu iki beygirli sal bir taht üzerinde götürüyorlardı. Başına sarı ipekten basma sarınmıştı. Sırtında yeşil bir kürk vardı. Gayet zayıflamıştı. İki yanına selâm veriyordu. Onu da Ağa Tekkesi'ne bir odaya indirdiler.

Türkmen Ağası, tedbirli Hasan Ağa hemen Sadrâzama adam gönderip: «Kara Haydaroğlu hainini sayenizde yakaladık. Bağlayarak Devlet Kapısı'na getirdik. Sabahleyin huzurunuza nasıl getirelim ve Padişah Divanı'na ne suretle gelelim?» diye sordu. Kendisi de gelip Murtaza Paşa Efendimiz'le buluştu. Murtaza Paşa, kendisine hitaben: «Koca adam! Gazan kutlu olsun. Kılıcını göğe asıp elinin yüksekliğini belli ettin. Hattâ Padişahım bana Şam Eyaleti'ni ihsan ettiği zaman, göreyim seni, yolun üzerinde bana Kara Haydaroğlu'nu ele geçirip İslâm hacılarının yolunu emniyete alasın diye ferman etmişti. Allah'a hamdolsun, o öldürülmesi gereğin yakalanmasını Tanrı sana kısmet eyledi» dedi. Bunun üzerine Kara Hasan Ağa, Haydaroğlu ile olan savaşlarını bir bir anlatınca dinleyenler Kara Haydaroğlu, Katırcıoğlu ve Akyakalıoğlu'nun yiğitlik ve sertliklerine hayran oldular.

Sonra ben Kara Hasan Ağa ile buluştum: «Sultanım! Bizim Kara Haydaroğlu Beğ efendimizi Tanrı'ya hamdolsun yakalamışsınız» dedim. Çok hamdedip: «Evliyâ! Eğer Haydaroğlu ile tanışıklığın varsa yürü, gidelim. Kendisiyle konuşup teselli et. Onu öldürtmeyip Girit Adası'ndaki Deli Hüseyin Paşa'ya göndertilmesini taahhüt edip kurtulacağını kendisine bildir» dedi. Daha başka bazı talimatlar da verdi.

Hasan Ağa ile ikimiz birlikte Kara Haydaroğlu'na gittik. Ben:

— «Esselâmü aleyküm Beğim! Hoş geldin. Safa geldin» dediğimde Kara Hay-

(6) Kara Haydaroğlu'nun bu hareketi yarasını barutla dağlamak için yapılmıştır. Eski Türkler'in kızgın demirle yara dağlayıp iyileştirdikleri malûmdur.

Yazıda bahsi geçen İzmit'te tarihî Lefke kapısından bir görünüş.

— «Bre Kara Haydaroğlu! Niçin Kütahya Veziri Küçük Çavuş Paşa gibi bir veziri boğup öldürdünüz?» dedi. Kara Haydaroğlu:

— «Savaş hâlidir. Öyle olur. Benim yanıma bağlı getirdiklerinde Tanrı resûlünün bayrağını taşır bir Osmanlı vezirinin ırzı, haysiyeti vardır diye malını kendisine verip serbest bıraktımdı. Sonra Katırcıoğlu arayıp bularak şehit etmiş. Benim haberim yoktur» dedi. Paşa:

— «Ya şehit ettinizse tuğ, davul, sancak gibi hazine malları ne oldu? Bu kadar yıl baban haramî idi. Onun elde ettiği mal ve senin bunca zamandır ondan, bundan aldığın mal hangi dağlarda gömülü ve hangi şehirlerin bataklarında saklı?» diyince Haydaroğlu:

— «Sultanım! Bunun sorgusu mahşerde olacaktır. Çıkası bir canım için bu kadar Tanrı kulunu ele verip ateşe yakarak onlarda olan ve bellerde gömülü bulunan malları asla söyleyemem. Koca Vezîr! Gün akşamladı. Dün doğdum. Bugün ölürüm. Hemen işini gör» dedi.

Sadrâzam: «Nola? Baş üstüne» dedi ve Asesbaşı'ya:

— «Varın, Parmakkapı'da asın» diye ferman ett.

Haydaroğlu'nu bir hamal beygiri üzerine bindirdiler. Büyük bir alayla beygir üzerinde iki yanına arslan gibi alayla bakarak Parmakkapı'ya giderken ben de atıma binip ağlayaraktan beraber gittim. Oraya vardığımda boğazına ip geçirip sağlam urganın ucunu bağladıktan sonra altından hamal beygirini çektiler. Beygir onun yükünden kurtuldu. Haydaroğlu ruhunu teslim etti. Her şeyi kendi ile Tanrı arasında olarak gitti. Nice ikram ve ihsanlarını görüp birçok zaman birlikte yemek yemiştik. Benim tarafımdan Tanrı'nın esirgenliği üzerine olsun.

Fakat bütün Anadolu halkı şerrinden kurtuldu. Tanrı'nın hikmeti, Dördüncü Sultan Mehmed'in cülûsu başındaki ilk gazası bu Haydaroğlu'nun öldürülmesidir.

Tarihte İnsan Hayvan İlişkileri

YAZAN: Dr. SEDAT KUMBARACILAR

Roma imparatorlarından Karen devrinde ayı modası çıkmış, herkes evinde ayı beslemeye başlamıştı. I. Valantin'in iki ayısı vardı ki, bunlar insan eti yerdi.

EVLERİMİZDEKİ bir kedi veya köpeği çok defa aile efradından sayarız. Tarihin her çağında insanların, hayvanlarla ilişkileri olmuştur.

Türkler, uçamayan leyleklere bakılması için vakıflar yapmıştır. Eyüp camisi avlusunda Fâtih zamanında dikilmiş çınarların birinin gövdesinde onlara barınak yapılmıştır. Fareleri bile koruyanlar bulunmuştur. Merkezefendi tekkesi şeyhi Muslihiddin Efendi, «komşumuz olan fareler bizden incinmesinler» diye evinde kedi bulundurmazdı.

İnsana en yakın hayvanlardan biri olan köpek, tarihin her devrinde insanlara arkadaşlık etmiştir. Zekâ ve hassaslığına hayran olan Homer, şiirlerinin bir çoğunda ondan bahsetmektedir. Eski eserler arasında köpek heykellerine rastlanmaktadır. Köpeklerin savaşlara katılması da çok eskidir. Sayı ve isimleri defterlere yazılırdı. Romalılar, kaçak esirleri yakalamak için köpek kullanırlardı. Eski Yunanlılar'ın âdetlerinden biri ölüme mahkûm edilenlerin cesetlerini köpeklere parçalatmaktı. Bir veba salgınında köpeklerin insan eti yememeleri üzerine bu âdetten vazgeçildi.

Bazı hayvanların üstün zekâ sahibi olduğunu belirtenler arasında Büyük Fre-

M.Ö. 2500 yılında bir Sumer ailesi, köpekleriyle beraber.

derik vardır. Onlara hayran olur, tavırlarını inceleyerek bir sonuç çıkarmak isterdi. Yanan bir beldenin ahalisine yapılacak yardım konuşuluyordu. Frederik yüz düka yardımda bulunacağını bir kâğıda yazarak masasına bırakmıştı. Bir köşede kemik yalayan tazısının, kemiği alarak yazmış olduğu yazının üzerine bırakması onu şaşırtmış, yardımı çoğaltmıştı. Ölmeden evvel köpeğinin de yanına gömülmesini vasiyet etmişti.

Eski çağlarda kedi ve köpekler için geniş ve muntazam mezarlıklar yapılmıştır. Istanbul, eski eserler müzesinde Romalılar devrine ait (Parsenope) isminde bir köpeğe ait kabartma resimli ve kitâbeli bir mezar taşı vardır.

Türkler çeşmelere bir de yalak koyarlardı. Onları korumak için yeminlerin kefareti olmak üzere köpeklere ekmek atılmasını şart koşmuşlardı. Meşrutiyetin başlarında Istanbul'da sokaklarda başı boş gezen köpeklerin imhası da kolay olmamıştı. Öldürülmeleri için fetva çıkarılamayınca, köpekler toplattırılarak Yassıada'ya atılmıştı.

Bir zamanlar omuzlarındaki sırığa kediler için dizdikleri ciğerlerle gezen ciğerciler, Istanbul'a gelen turistler için bir temaşâ vesilesi olurdu.

Eski insanlarda at sevgisi pek fazlaydı. Savaşlarda fedakârlığı görülen at, merasimle gömülürdü. Makedonya Kralı Büyük İskender, sevdiği atına muhteşem bir mezar yaptırmış, etrafında bir de şehir inşa ettirmişti. Sezar da sevdiği atının heykelini diktirmişti. Louvre Müzesi'ndeki bir kabartmada bir ata iki ayağı üzerinde durmanın öğretildiği görülmektedir.

Romalılar'ın ilâhlaştırdıkları İmparator Kaligula, hayvanları insanlarla bir tutar, onlara tıpkı tab'asına yaptığı muameleyi yapardı. Verdiği ziyafetlerde atını da bulundurur, ona içtiği tastan su verir, arpasını altın kaplarda yedirirdi. Sezar, sevdiği atının heykelini yaptırarak Roma'nın büyük meydanlarından birine diktirmiştir.

PADİŞAHLARIN AT SEVGİSİ

Dördüncü Murad'ın, savaşta bindiği üç atının tersine eğerlenip tabutunun önünde götürüldüğü Naîmâ tarihinde yazılıdır. Şair Nef'î «Der ta'rif-i esbân-ı şahsuvar-ı zemane Hazret-i Sultan Murad Han ba ferman-ı âlîşân» diye yazdığı medhiyede, Dördüncü Murad'ın Bâdısabâ, Tayyâr, Ören, Saçlı Doru, Mercan, Celâlî Yağızı, Kapıağası Dorusu, Arslan Dorusu, Kayışoğlu Dorusu, Ağa Alacası, Şam Alacası, Dağlar Yadlısı, diye adlandırılan atları bulunduğunu yazmaktadır. Bunlardan Ağaalacası için de medhiye yazmıştır.

Sultan Genç Osman, atı çok severdi. Evliyâ Çelebî'nin yazdığına göre, Dolmabahçe'nin yerinde bir köy varken doldurtmuş ve Dolmabahçe kasrını yaptırmıştır. Kasrın önündeki meydanda Enderunlular'la cirit oynamasını çok severdi. Sisli diye adlandırdığı atının ölümüne çok üzülmüş, Üsküdar'daki sarayın bahçesine gömdürmüştü. Zamanın ozanlarından biri:

Zıll-ı Hak Hazret-i Osman Han'ın
Sisli Kır nâmı atı anılmıştır
Emr-i Yezdân ile mevt erişicek
Bu makam içre o gömülmüştür.

diye bir de mersiye yazmış, bu mersiye, atının mezar taşına yazılmıştır. Mezar taşı şimdi Çinilikköşk müzesindedir. Bir zamanlar bu mezarın etrafında sancılı atlar şifa bulsun diye gezdirilirdi.

Eski çağlarda insanların, hayvanlara karşı aşırı derecede sevgileri vardı. Hayvanlara insandan ziyade sevgi gösterirlerdi. Bilhassa mâbudlara tapıldığı zamanlarda hayvan mefhumu çok şey ifade ederdi.

HAYVANLARIN EHLİLEŞMESİ

Eski insanlar, vahşî hayvanları ehlîleştirmek için çok gayret sarfetmişlerdir. Atina'da birçok kişiler vahşî hayvanları ehlileştirmekte tecrübe sahibiydiler. Pars, ayı, arslan gibi hayvanlar, evlerde bulundurulurdu. Hattâ vahşî hayvanlara sokaklarda da rastlanırdı. Bu hayvanlardan bazılarının, insanları ısırdıkları da olurdu. Çıkarılan bir emirnâmede, insanların geçtiği yerlerde ayı, arslan, pars, köpek, kurt gibi hayvanların tasmasız dolaşmaları yasak edilmişti.

Yunanlılar, arslanı ilk defa kendilerinin ehlîleştirdiğini iddia ederlerse de bu doğru değildir. Hintliler'in, arslanlarla ava gittikleri bazı Hind minyatürlerinde görülmektedir. İran mâbetlerinde de arslanlara raslanırdı. Bunlar, gelenlere bir şey yapmazlardı. Kırallar eski çağlarda savaştan sonra şehre arslanların çektiği arabaya binerek girerlerdi. Romalılar, kaplanı dahî ehlîleştirmişlerdir. Roma imparatorlarından Karakalla'nın bir çok pars ve arslanları vardı. Bunlardan birini yanında bulundurur, beraber yemek yerdi. Yanında bulunanlar, onun cesaretine hayran olurlarsa da, bunların dişlerinin çıkarılmış, tırnaklarının kesilmiş olduğunu bilmezlerdi. İmparator Gordiyon'un sarayında iki yüzden fazla aslan, kaplan, sırtlan vardı.

Roma imparatorlarından Karen devrinde ayı modası çıkmış, herkes evinde ayı beslemeye başlamıştı. Birinci Valantin'in iki ayısı vardı ki, bunlar insan eti yerlerdi. Kafesleri imparatorun yatak odasında bulunur, bir kaç sâdık adamı her gece nöbet beklerlerdi.

Vahşî hayvanlar içinde en kolay ehlîleşen hayvan fil olmuştur. İnsanlar, çok eski çağlardan beri filin zekâ ve kabiliyetinden yararlanmışlar, bilhassa savaşlarda onlardan istifade etmişlerdir. Roma'daki gösterilerde prenslerin önlerine geldikleri zaman diz çökmeleri ve onlara hortumları ile çiçek atmaları çok beğenilirdi. Masa başına otururak yiyip içtikleri de olurdu. Romalı tarih yazarlarından biri, bir filin hortumu ile yazı yazdığını yazmaktadır. Bu iddia, Müverrih

Mağara çağında bir mamutu avlamaya çalışan ilkel insanlar.

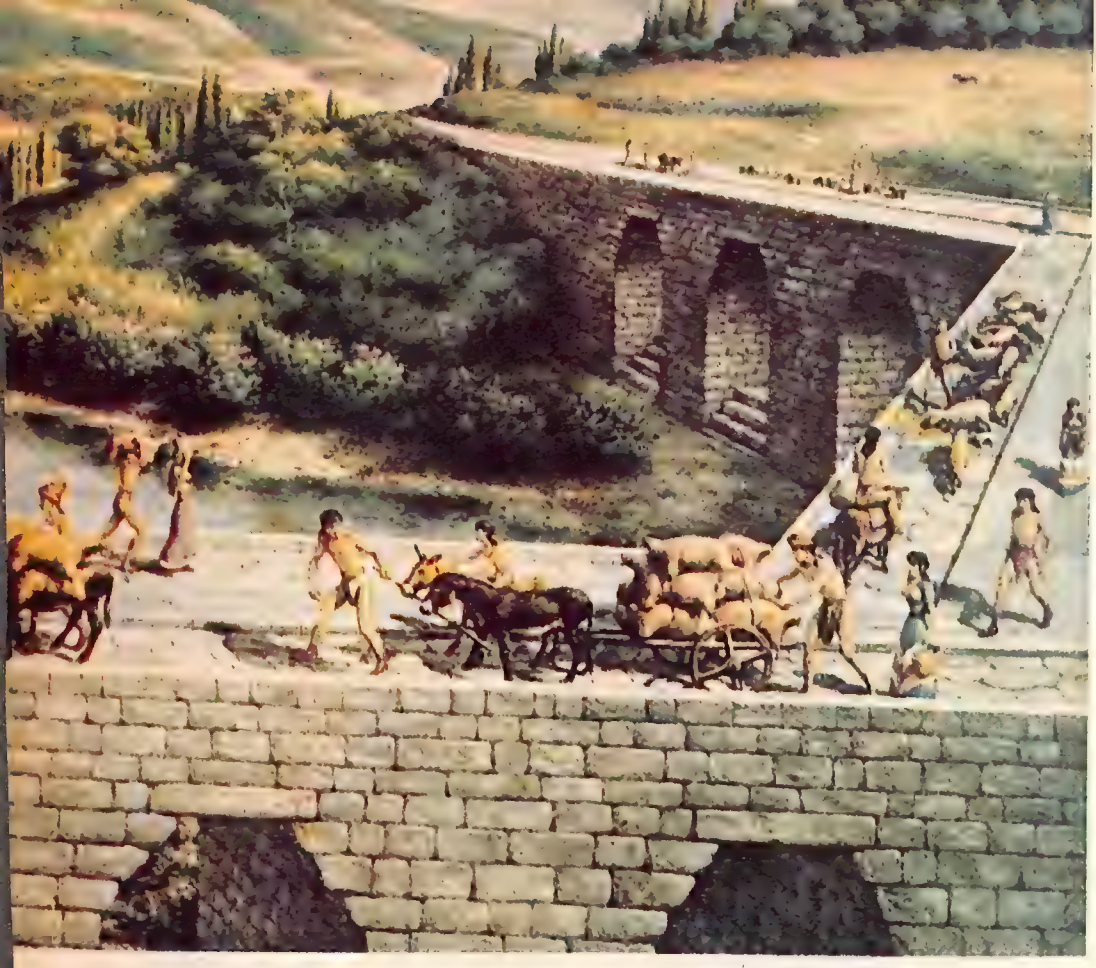

Eski Girit'te arabaya koşulan ve yük taşıyan hayvanlar.

Pelin tarafından da yazılmıştır.

Bir zamanlar, ehlîleştirilen boğanın boynuzları üstünde dans dahi edenler olmuştur.

Yabanî domuz da insanlara yaklaştırılmış, bunların birçok canbazhânelerde araba çektikleri görülmüştür. Luksorius, sevdiği yaban domuzu için şiir de yazmıştır. Şair, domuzunu çok sever ve onu odasında beslerdi. Birçok yazarlar domuzların canbazlık dahi yaptıklarını yazmışlardır.

Geyik de çok zaman evvel insanların arasına karışmıştır. Bunlardan bazıları ormanda gezerler, akşam olunca yerlerine dönerlerdi.

Koyun ve keçinin, çocukların arabasını çektiklerine dair eski eserler arasındaki resimlerde bir çok misaller vardır.

Eski çağlarda çirkinliğin ve riyânın senbolü kabûl edilen maymunun da insana yaklaşması oldukça eskidir. Maymun bir zamanlar evlerde beslenirdi. Yavrularını ellerinden tutarak gezdirmeleri ve gelene, geçene tanıtmak istemeleri herkesin hoşuna giderdi.

Tavşan, aşkın senbolü olarak bilinirdi. Etini yiyenlerin, yedi gün içinde güzelleşeceğine inananlar vardı.

Eski çağlarda birçok kadınlar, yılan beslerlerdi. Onlara süt verirler, çocukları gibi bakarlardı. Hattâ Roma'da bir zamanlar her evde yılan beslenirken tehlikeli olmaları üzerine yok edilmeleri için bir çok yerlerin yaktırılmasına lüzum görülmüştü. İmparator Tiberius'un, yılanını kendi eliyle beslediği tarihte meşhurdur.

Bizde III. Sultan Ahmed zamanında

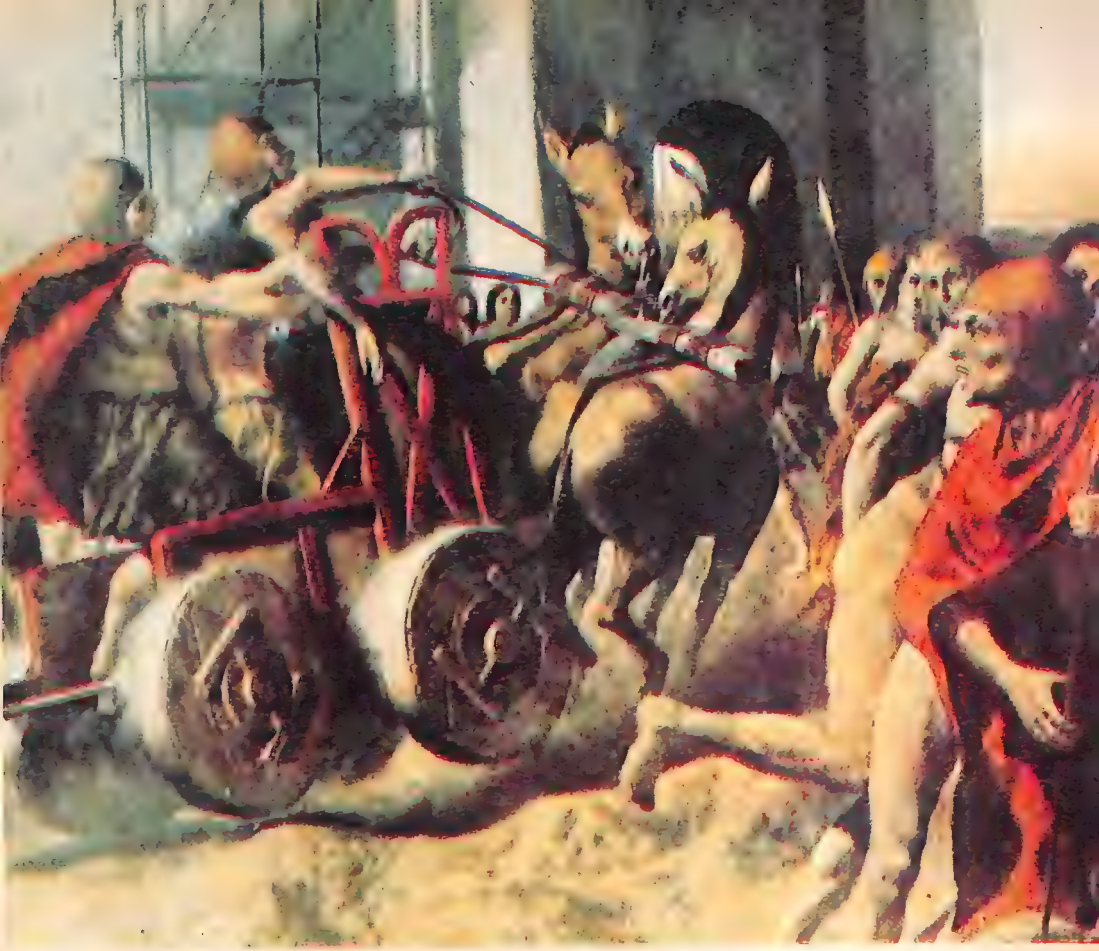

Sumerliler'de bir savaş arabasını çeken hayvanlar.

kaplumbağalar şehrâyin için kullanılırdı. Üzerlerine mum dikerler, şimşirliklerde lâle bahçelerinde gezdirirlerdi.

İnsanların kuşları sevmesi ilk çağlardan başlamaktadır. Neron'un kartalı, sahibinin kendisini okşamasından ziyadesiyle hoşlanırdı. Bir çok eski toprak eserlerde vahşî kuşların yer aldığı görülmektedir. Eski çağlarda kanarya, bülbül, saka gibi minik kuşlar ön planda sevilirdi.

Kıbrıs hükümdarlarından biri yemek yediği zaman kuşları bıraktırır, uçmaları ile hâsıl olan serinlikten faydalanırdı.

Güvercin her zaman sevilmiş, mâbetlerin yanlarında yaşamaları, onlara olan sevgiyi bir kat daha arttırmıştır. Güvercinler bir zamanlar âşıklar arasında postacılık da yapardı. Eski çağlardan kalma birçok lâhitlerdeki kabartmalarda güvercinler bulunmaktadır.

İnsanlar, bıldırcın ve kekliği de aralarına almayı başarmıştır. Bu kuşlar da horozlar gibi dövüştürülürdü. Hind horozlarının dövüşlerini seyreden pek çok meraklı vardı. Uzun ötmeleriyle tanınan Denizli, küçük ve çok sevimli olmalarından Gerede horozları memleketimizde çok sevilmekte ve aranmaktadır. Denizli'de horozun bir de heykeli dikilmiştir.

Eski çağlarda horoz dövüşlerinden zevklenenler, galip horozları alkışlarlardı. O devirde en kıymetli hediye horozdu. Poliark isminde bir Atinalı, ölen horoz ve köpekleri için cenaze törenleri düzenler, onlara mezarla yaptırırdı.

Neron, çocukluğunda kuşlarla eğlenmekten zevk alırdı. Bir baba da ölen çocuğunun kuşlarını yaktırmıştı.

Türkiye'deki Macar Hâtıraları

MACAR tarihine göz attığımız zaman on beşinci yüzyıldan — hattâ ülkenin Macarlar tarafından fethedilmesinden dört beş yüzyıl öncesinden başlayarak — ender aralar dışında Macar milletinin Türkler'le sıkı bir münasebet içinde olduğunu görürüz.

Fethi takip eden ilk yüzyıllarda Türk ırkından birçok kavimlerin — Peçenekler, Kumanlar, Uzlar — Macar halkına karışıp eridiklerini de unutmamalıyız. XIII. yüzyılda tamamlanan bu hâl, ülkenin doğu bölgelerinde Türkler'le Macarlar arasında sürekli bir ilişkinin kurulmasına yol açmıştır.

Daha sonraları Osmanlılar'ın yayılmasıyle ilişkiler daha da gelişmiş ve özellikle Transilvanya'da Türk İmparatorluğuyle samimî ve verimli münasebetler kurulmuştur.

XVII. yüzyılın sonunda Türkler, Karpatlar havzasından çekildikleri zaman münasebetler seyrekleşmiş, bununla beraber iki millet arasındaki manevî ve hissî yakınlık artmaktan geri kalmamış ve hayatî alanlarda kendini göstermiştir.

Macarlar'la Türkler arasındaki coğrafî mesafenin üzerine bir köprü atan bu karşılıklı hissî yakınlığın yarattığı kardeşlik XVIII. yüzyılda ve daha sonra özellikle büyük millî hareketlerde yeni bir şekle bürünmüş, bu hareketlerin şeflerinden birçoğu Türk İmparatorluğuna sığınmış ve misaferperverlikle karşılaşmışlardır. Gönüllü veya mecburî sürgün hayatları sırasında bu önderlerin hayatı iki kardeş ülkenin hayatında bir bağ meydana getirmiştir.

Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bu Macar büyüklerinin hâtıraları hâlâ durmaktadır. Sürgünde ölen bu Macar büyüklerinin mezarları uzun zamanlar Türk topraklarında kalmıştır. Macarlar bu kişilere karşı duydukları saygı sebebiyle bunlardan birçoklarının nâşını vatana getirtmiş, bazılarınınki ise bu dost milletin topraklarında kalmıştır.

Türk milletinin tarihinde birçok Macar saygıyle anılmaktadır. Tâlihin cilveleri sonucu birçok Macar, Türk topraklarına göçmüş ve Türkiye'ye sürekli ve hatırı sayılır hizmetlerde bulunmuşlardır. Aralarından birçokları adlarını silinmez bir şekilde Türk tarihine yazmışlardır. Ünlü Türkler arasında Macar asıllı olanlar bile vardır.

Bunlardan bazıları Türk'lüğü kabûl etmiştir, öyle ki kurdukları ailelerin atalarını bugün bulmaya bile imkân yoktur. Bazıları ise Macar geleneklerini saklamışlardır ve bugün bunlarla iftihar etmektedirler. Bu kişilerin kıvanç duydukları bu hâtıralar gerçekten Rakoczi veya Kossuth yahut sürgünde ölen Macarlar'ın mezarlarıdır. Ancak biz burada canlı hâtıralardan, iki milletin dostça ilişkilerinde aktif unsurlar olarak etkisini gösteren akrabalık münasebetlerinden söz edeceğiz.

Macar hâtıralarını taşıyan Türk şehirlerinden birincisi İzmit'tir. Milliyetçilerin

Macarlar'la Türkler arasındaki hissî yakınlığın yarattığı kardeşlik tarihte birçok Macar'ın Türkiye'ye sığınmasına sebep olmuştur...

YAZAN:
ANTAL ULLEIN - REVICZKY

ÇEVİREN:
AYDA DÜZ

Prens Rakoczi'nin Tekirdağ'daki evi; bugün bu durumdadır.

Rakoczi'nin evinin otuz yıl önceki hâli (aşağıda).

önderi Emeric Tököly, Zenta savaşından sonra karısıyla birlikte buraya gidip yerleşmişti. Deniz kıyısındaki evi hâlâ durmaktadır. Padişah ona ayrıca, denizden iki saat uzaklıkta, Aladağ eteklerinde; Çiçek Meydanı diye anılan araziyi de bağışlamıştı. Sâdık sekreteri Komarony'nin not defterinden öğrendiğimize göre Emeric Tököly, güzel çiçeklerle kaplı tarlaları ve civar dağlardan inen, alabalıklarla dolu akarsuları... Zengin meyva ağaçları, gölgelikleri, türlü elverişlilikleriyle ve güzel sularıyle bu topraklar Prenses Hélène Zrinyi'nin mutlu yaşadığı bir malikâne olmuştu. Emeric Tököly de sürgünde kaldığı yılların çoğunu Çiçek meydanında geçirmiştir. İzmit'te öldü ve Ermeni mezarlığına gömüldü. Coloman Taly'nin 1888'deki ziyaretinden önce mezarı, aynı kabristanda akrabaları bulunan Protestan İn-

gilizler'in bakımı altındaydı. Prenses Hélène Zrinyi'nin nâşı ise Istanbul'a götürülmüş ve Fransızlar'ın muhafazasındaki Saint - Benoit kabristanına defnedilmiştir.

Ancak Macar hâtıraları bakımından en önemli yer şüphesiz, yine Marmara kıyılarında bulunan Tekirdağ'dır. II. François Rakoczi ve mezara kadar ona sadık kalan arkadaşları oraya yerleşmiş ve orada ölmüşlerdir. Türkiye'ye sığınan bu prens 1920 ilkbaharına kadar saraylılarıyle birlikte Boğaziçi'nde, Yeniköy'de yaşamıştır. Kont Nicolas Bercsényi ise onun yakınına, Tarabya'ya yerleşmişti. 7 mart 1720'de sadrâzam, prensin Bâbıâlî'deki temsilcisine «Bâbıâlî'nin Macarlar'a, Yeniköy'den daha iyi ve elverişli bir yer tahsis ettiğini» bildirdi. Burası Tekirdağ'dı. Prens oraya 24 nisan 1720'de taşındı. Rakoczi'nin yakınlarından biri olan ünlü bir epistolier (mektuplarıyle ün yapmış yazar) artık kesin olarak yerleştikleri bu yer hakkında yazılar yazmıştır (Prens'e hiç bir yerde daha iyi bir ikametgâh sunulamayacağı kesindir.)

III. Sultan Ahmed, sürgündeki Macarlar'la Türkler'in an'anevî misafirperverliğiyle ilgilenmiştir. Tekirdağ'daki Ermeni mahallesinde bir sokağın bütün evlerini satın almış, içindekileri uzaklaştırmış ve bu evleri Macarlar'a dağıtmıştır. Burası hâlâ Macar Sokağı diye anılır. Sokağın bir yanındaki evler prense tahsis edilmişti ve en güzeli de yemekhanesiydi. Bu-

Emeric Tököly'nin İzmit Hıristiyan mezarlığındaki mezarı.

II. Rakoczi'nin Galata St. Benoît kilisesindeki mezar taşı.

nun pencereleri sarmaşıklar sarılı, alçıdan parmaklıklarla süslüydü. Tavanı yalancı mermerdendi ve resimlerle süslüydü. Yemek salonunun mobilyalarından geriye bugün sadece şahane bir büfe ve bir pipoluk kalmıştır. Bu eşyalar Macar hükümeti tarafından Kassa'ya götürülmüştür ve millî hâtıralar olarak saklanmaktadır.

Macar sokağının ötesinde, Tekirdağ'ın tepelerinden birinin yamacında Macar Çeşmesi vardı. Bu çeşmenin suyu şehrin en iyi suyuydu ve Macarlar'ın evini bu besliyordu. Rakoczi bu kuyunun etrafında mermerden kapak taşı yaptırmıştı ki, bugün hâlâ durmaktadır.

III. Ahmed'in misafirperverliği daha da ileri gitmişti. Sürgünlere evler tahsis etmekle yetinmemiş 1720'de çıkardığı bir fermanla, Tekirdağ'ın en verimli topraklarını ve otlaklarını François Rakoczi ve adamlarına hibe etmişti. Bu hibe hiç bir zaman geri alınmamıştır ve nazarî olarak hâlâ muteberdir. Rakoczi bir vasiyetnâmeyle bu toprakların bir kısmını Tekirdağ'daki Katolik kilisesine bıraktı. Kalanı oradaki adamları tarafından ekildi. Bunlardan sonuncusu olan Etienne Horvath 1799'da 120 yaşında öldükten sonra bu topraklar tam bir bırakılmışlık içinde kaldı.

Rakoczi ve adamları Tekirdağ'a yerleşmelerini geçici saymışlardı. Fakat, bir ordunun başına geçip yeniden Macaristan'a dönme ümitleri yavaş yavaş söndü. Rakoczi dindarca bir boyun eğmişlikle Tanrının buyruğudur diyerek hayatının kalan yıllarını Tekirdağ'da, sâdık bendelerinin arasında geçirdi. O ve ötekiler bu şehirde sırayla teker teker göçtüler.

KOSSUTH VE ARKADAŞLARI

Macar istiklâl savaşının bir başka ünlü kişisi de Louis Kossuth'dur. Arkadaşlarıyle Macaristan'dan çıktıktan sonra Türkiye'den iltica hakkı istediler.

Kossuth ve arkadaşlarının hâtıralarını en canlı olarak yaşadığı şehir Kütahya' dır. Bâbıâlî onları 1849 Vilagos bozgunundan sonra oraya yerleştirmişti. Kütahya' da yaşamış olan Macarlar'ın sayısı 255'ti. Kossuth'un etrafında şu önemli kişiler de bulunmaktaydı: General Maurice Perczel, 1848'deki ilk parlamento hükümetinin Savunma bakanı Lazare Meszaros, eski dışişleri bakanı Kont Casimir Battyany, General Georges Kmety, Branyiszko kahramanı Richard Guyon, General Baron Maximilien Stein. Başlangıçta Kossuth ve arkadaşları Kütahya kışlasında kalıyorlardı, zira onların barınmasını Türk hükümeti üstüne almıştı. Daha sonra Kossuth şehre gelebildi ve daha yakışık alır bir biçimde güzelce bir eve yerleşebildi. Bu ev hâlâ iyi durumda ve fazlaca bir değişikliğe uğramadan durmaktadır. Macar kamu oyu Kossuth ve arkadaşlarının Kütahya' daki ikametine fazla ilgi göstermemiştir,

hattâ pek çokları bilmemektedir. Macaristan'da kimse bu eve bakım göstermeyi ve tarihî bir eser saymayı aklından geçirmemiştir. Hattâ evin üstünde, 1848-9 arasında devam eden Macar ihtilâl savaşının büyük kahramanının o evde ikamet etmiş olduğuna dair yazılı bir levha bile yoktur. İlgi gösteren yine Türkiye olmuş ve anıtların korunması hakkındaki kanuna dayanarak kurulan bir komisyon, bu evi, birinci derecede korunması gerekli anıtlar arasına almıştır.

1849 savaşından sonra, Türkiye'ye sığınanlardan çoğu orada ölmüşlerdir. Birkaç yıl önce General Bem'in (daha sonra Murad Paşa) külleri Macaristan'a taşınmıştır. Richard Guyon'un mezarı Istanbul'da, Haydarpaşa'daki Hıristiyan mezarlığında bulunmaktadır. Öteki arkadaşlarının mezarları ise şurada buradadır ve dikkati çeken bir yazı da taşımamaktadır.

MACAR EŞYALARI

Türkiye'deki Macar hâtırası sayabileceğimiz eşyalara gelince, sanat tarihinin en fazla önem verdiği Ayasofya'daki iki tunç şamdandır. Bunlar vaktiyle Kral Mathias Corvin'in, Buda'daki sarayını süslemekteydi. Bu saraydaki ünlü sanat eşyaları, kütüphanesindeki birkaç el yazması kitabın dışında hepsi savaşlarda yok olmuşlardır. Kraliyet salonlarının hazinelerinden sadece bu Rönesans stilindeki iki şamdan kalmıştır. Fatihler, zamanının dinî inançlarına uygun olarak bunları Ayasofya Camii'ne yerleştirmişlerdir. Sanat tarihi açısından özel bir incelemeye değer parçalardır.

Türkiye'deki Macar hâtıralarının başka bir kategorisi de kaderin Türk topraklarına attığı ve değerleri sayesinde parlak durumlara yükselen Macarlar'dır. Bunların başında, adı Istanbul'un fethine karışan (1453) ünlü top dökümcüsü Urban gelir. Türk imparatorluğunun başkenti o zamanlar Edirne'ydi. Muazzam surları ve derin hendekleriyle bir savunma kordonu içinde bulunan Bizans, fethedilmez bir kale olarak bilinmekteydi. Fâtih'in balistik hesaplarına dayanan Urban, büyük bir top döktü. Bu top 300 kental ağırlığında, yaklaşık olarak 4 metre uzunluğunda ve 75 cm. genişliğindeydi.

Türk milleti, Istanbul'un 500'üncü fetih yılını kutlamaya hazırlanmaktadır (Bu yazı 1943'te yazılmıştır). Parlak olacağı anlaşılan bu kutlama töreninde Macar Urban'ın hâtırasının saygıyle anılacağına şüphe yoktur.

Türk imparatorluğu için hayatî önemi olan kalelerden birini, Çanakkale'yi tamir eden de bir Macardır: Baron Francois Toth. Ailesi Waas'lıydı. Bir subay olan babası André Toth, Rakoczi'nin sürgündeki

Kossuth'un Kütahya'daki evinde bir salon.

Rakoczi'nin evinin içinden bir görünüş.

silâh arkadaşlarından olup onunla birlikte Tekirdağ'a yerleşmişti; ve orada öldü. Mühendis ve Fransız generali olan François 1755'te bir Fransız diplomatının hizmetinde olarak İstanbul'a geldi. Türkçe'yi öğrendi ve 1770'te kendisine, Çanakkale'yi tahkim etme görevi verildi. Bu görev, III. Mustafa tarafından verilmişti. Bilgisi ve cesareti sayesinde üstesinden geldi. Bunun üzerine padişah ona Çanakkale'deki surları inşa etme görevini de verdi.

François Toth, cüretli projelerini tatbik hevesiyle İstanbul'da kaldı ve Türk hükümetinden destek gördü. Süveyş kanalının açılması için III. Mustafa, ondan da faydalanmayı düşünmüştü.

İBRAHİM MÜTEFERRİKA

XVIII. yüzyılda Arap harfleriyle ilk matbaayı kuran İbrahim Müteferrika, Türkiye'nin entelektüel hayatında birinci planda bir rol oynamıştır.

İbrahim Müteferrika aslen Macar'dı. Asıl adı bilinmemektedir; bilinen şey, Koloszvar'da teoloji tahsil ettiği, savaşta esir düştüğü ve İstanbul'a satıldığıdır. Müslüman olmak ve bir Türk adı almak suretiyle esaretten kurtulmuştur. Asıl aile adı ise tamamıyle unutulmuştur. İstanbul'daki matbaasında Türk entelektüel hayatına hız veren ilmî kitaplar basmıştır.

Türk milleti ona minnettarlığını, mezarını İstanbul'un ücra köşesinden alıp İbrahim Müteferrika gibi bir kimseye daha yaraşır bir kabristana, Galata'daki Mevlevî dergâhının kabristanına nakletmek suretiyle göstermiş ve çağdaş bir şairin bir şiiri sarıklı mermer mezar taşının üzerine yazılmıştır.

Türk topraklarında dolaşan Macarlar böyle bir kardeş milletin topraklarında oldukları duygusu içindedirler. En samimî geleneklerden doğan bu intıba, Türk entelektüel hayatının Macaristan'la alâkalı her şeye ilgi göstermesiyle de kuvvetlenmektedir. Türk kamu oyu, Macarlar'ın meselelerine şenpati dolu bir ilgi göstermektedir, zira Türkler, Macar topraklarını iyi tanırlar.

Son Ziyaretler

YAZAN: PROF. Dr. BEDI N. ŞEHSUVAROĞLU

YOL boyunca bütün gemiler misafirleri gördükçe grandi direklerine Alman bandırası çekerek ve alkış tutarak hürmet vazifelerini yerine getirmişlerdi.

Konvoy Haliç'te Bahriye Divanhanesi önünden geçerken bir bölük silâhendâz havaya ateş ederek kendilerini selâmlamışlar ve bahriye bandosu Alman marşını çalmıştı.

İmparatoru Eyüp'te donanma, askerler ve öğrenciler resmî bir törenle karşılarken, Haliç kıyılarını dolduran halk, sevgi gösterilerinde bulunmuşlardı. Her taraf Türk ve Alman bayraklarıyle donanmıştı.

İmparator Türbe'de de askerî merasimle karşılandı. Dönüşte sur dışından ve kara yolu ile Edirnekapı'ya gelen II. Wilhelm'in altına cins bir Arap atı çekilmişti. Sırma işlemeli takımlarla süslü beygirin eğeri som altın ve gümüştendi.

Böylece surları da seyreden imparator, Edirnekapı'da tekrar arabasına binmiş ve Fatih, Divanyolu ve Bâbıâlî yolu ile Sirkeci'ye inmişti. Oradan istimbot ile Dolmabahçe rıhtımına çıkan misafir ve maiyeti, arabalarla Yıldız'a dönmüştü.

İmparatoriçe ise o gün gene aynı ihtişam içinde Beylerbeyi Sarayı'nı, Çamlıca'yı, Üsküdar'ı ve Boğaz'ın Anadolu kıyılarını gezdi.

Cuma namazından ve selâmlık resminden sonra imparator şerefine büyük bir geçit resmi tertiplenmişti. Piyadeler, bahriye silâhendâzları, süvariler, topçular saatlerce geçmiş ve padişah ile muhteşem misafirleri bu geçidi Talimhane Köşkü'nden seyretmişlerdi. Misafir Alman bahriyelileri için ise aynı köşk önünde muazzam bir çadır kurulmuştu. Tabiî bu esnada nüfusu yüz binleri bulan İstanbul halkı da sokaklara dökülmüştü. Beşiktaş semti insandan geçilmez olmuştu.

İmparatorun emriyle özel fotoğrafçısı bu resmigeçidi fotoğraflarla tespit etmişti.

Bu vesile ile imparator da bir çok Türk komutan ve subaylarına nişan vermişti.

İstanbul'daki bu ikameti esnasında pa-

Türkiye'yi Ziyaretleri: 2

Almanya imparatorunun ikinci gelişinde karşılanışı.

dişahla Kayser, müteaddit kereler buluşmuş, dünya siyasetinden, Türk - Alman dostluğundan, Türk ordusunun, Türk sanayiinin kuvvetlenmesinden söz etmişlerdir. İşte bu sohbetlerin birinde, padişah Bağdad demiryolu yapımını bir Alman şirketine vermeyi vaad etmiştir.

İmparator, eşi ve maiyetindekiler, cumartesi günü akşamı arabalarla ve yine büyük bir merasim ve binbir sevgi gösterisi arasında Dolmabahçe'ye inmişlerdir. O gece Dolmabahçe'de mükellef bir veda ziyafeti verilmiş ve misafirler gece yarısı gemilerine geçmişlerdir. Veda merasiminde şehzâdeler de bulunmuş ve imparator, Abdülkadir, Ahmed ve Burhaneddin Efendiler'le görüşmüştür.

Hükümdarlar, gemiye binerken atılan toplarla liman inlemiş ve bütün gemiler rengârenk Türk, Alman bayraklarıyle donanmıştır. Osmanlı donanması, uzun bir süre misafir donanmaya refakat etmiştir.

Böylece imparatorun yurdumuzdaki ziyaretinin ikinci bölümü, yâni Suriye seyahati başlamış oluyordu. Bu seyahat için padişahın özel kurmay başkanı Müşir Şâkir Paşa, imparatorun emrine mihmandar olarak verilmiştir ki, bilâhare 1919'da Dâmad Ferid Paşa kabinesinde Bahriye Nâzırı olan bu Şâkir Paşa, Atatürk'ün Samsun'a çıkmasını sağlamıştır.

Böylece misafir donanma, Hayfa lima-

Almanya imparatorunun şerefine yapılan askerî geçit resminde I. Zuhaf Alayı.

nına varmış, sonra imparator ve maiyetindekiler Kudüs, Yafa, Beyrut ve Şam'ı ziyaret etmiş ve her şehirde büyük merasimle karşılanmışlardır.

Hıristiyanlığın bu mukaddes ülkelerini ziyaret eden imparator, bu arada Kudüs'te yeniden yaptırılan Alman kilisesinin açılış törenini yapmıştır.

Bütün bu gezintilerden son derece memnun kalan Imparator, binbir sevgi gösterileri arasında yurdumuzdan ayrılmıştır.

Hâlen Sultanahmed Meydanı'nı süsleyen o güzel Alman Çeşmesi'ni imparator bu seyahat hatırasını ebedîleştirmek için yaptırmıştır.

Sultanahmed'deki Şecer-i Vakvak denen meşhur tarihî Kanlı Çınar yerinde yapılan bu çeşme, XIX. yüzyıl Alman mimarîsinin bir şaheseridir. Mozayiklerle süslü kubbesinde Sultan Abdülhamid'in tuğrası ile «II. W.» şeklinde Kayser'in isminin baş harfleri kazıldığı gibi, kubbenin eteğinde de Hattat İzzet'in o nefis nesih hattı ile şu tarih kitâbesi okunmaktadır:

Hazret-i Abdülhamid Hân'ın muhibb-i hâlisi
Zîver-î iklîl-i haşmet Kayser-î âlî-tebâr
Ya'ni Alman imparâtôrû hükümdâr-î güzîn
Hazret-î Wilhelm-i sânî kâmrân-ı rûzgâr
Pâdişâh-î Âl-i Osmânî ziyâret kasdedip
Makdemiylê eyledî Istanbul'û pîrâyedâr
Bû mülâkaat-î mahabbet-perverî tezkâr içün
Eyledî bû çeşmesârî sâha-pîrây-î karâr
Sû-be-sû cârî olan âb-î safâ teşkîl eder
Âh-i sâfî-i musâfâtâ misâl-i âbdâr
Vakfagîr-i hayret êder çeşme ehl-î dikkati
Tarz-ı inşâsındaki hüsn-î bedî-î zernigâr
Rükn-i kuvvây-î hayât oldukça âb-î canfezâ
Pâyidâr olsun bu te'sîs-î mahabbet-istivâr
Bî-bedel târîhi cârî lisân-î lûleden
Oldu bû çeşmê mülâkatâ ne dilcû yâdigâr
(1316)

Hükümetimizce de bu vesile ile bir madalya basılmıştır ki, üstünde Almanca olarak şu satırlar vardır:

«Majeste Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in teşrînievvel 1892 tarihinde Istanbul'da Osmanlı Padişahı II. Sultan Abdülhamid Han'ı ikinci defa ziyaretlerinin hâtırası için...»

İmparator II. Wilhelm, bu seyahat esnasında her vesile ile yaptığı konuşmalarda ve verdiği nutuklarda Türkler ve

Bir cuma namazından ve selâmlık resminden sonra yurdumuzu ikinci ziyareti vesilesiyle imparator II. Wilhelm şerefine Yıldız'da yapılan askerî geçit resmi.

Müslümanlar hakkındaki iyi hislerini ve kendisine gösterilen sıcak kabulden dolayı memnuniyetini bildirdiği gibi, memleketine döndükten sonra da sık sık saraya yolladığı telgraflarla da bu duygularını tekrarlamıştır.

II. WİLHELM'IN SON ZİYARETİ

Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in memleketimize üçüncü ve son ziyareti I. Dünya Harbi'nin karanlık günlerine, 20 ekim 1917 cumartesiye rastlar. Harp dolayısıyle kara yolunu tercih eden imparator ve maiyetindekileri, Sultan Reşad'ın büyük oğlu Şehzâde Ziyaeddin Efendi riyasetinde eski sadrâzam ve Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa ile Başkumandan vekili Enver Paşa'dan mürekkep bir heyet tâ Küçükçekmece'de karşılamıştı.

Sultan Reşad ise maiyetinde küçük oğlu Şehzâde Ömer Hilmi Efendi, Seryâver Sâlih Paşa, başmâbeyinci Fuad Bey, Başesvabcı Sâlih Bey ve diğer saray erkânı olduğu halde Söğütlü Yatı ile Dolmabahçe'den Sirkeci'ye geçmişti.

Garda kendisini Veliahd Vahîdeddin Efendi ile diğer şehzâdeler bilhassa Almanya'da tahsilde bulunan Abdülhalim ve Osman Fuad Efendiler, Sadrâzam Tal'at Paşa, Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, Şeyhulislâm Musâ Kâzım Efendi, âyân ve meb'usan meclisleri reisleri Rif'at ve Hacı Âdil Beyler, bakanlar, meb'uslardan ve yabancı elçilerden mürekkep bir hey'et karşıladı. Gar ve çevresi baştan başa Türk ve Alman bayraklarıyle donanmıştı.

Merasim kıt'asını «Merhaba Asker» diye selâmlayan padişah, karşılayıcıların da ellerini sıktıktan sonra gara girmişti.

İmparatorun treni saat 11.30'da gara girerken mızıka çalmaya başladı.

Vagonun merdivenlerinden inen imparatorun arkasında spor bir elbise, ayaklarında sarı çizmeler, başında da bir kask vardı. Göğsünü süsleyen nişanlar arasında 1889'da kendisine sunulan Osmanlı İmtiyaz nişanı da parlıyordu.

İki hükümdar samimî bir şekilde kucaklaştıktan sonra beraberce merasim kıt'asını teftiş ettiler. Bizzat imparator «Merhaba Asker» diyerek kıt'ayı selâmladı ve sonra hükümdarlar, Enver Paşa'nın tercümanlığı ile birbirlerine maiyetlerini takdim ettiler.

İmparator, bu sefer Harbiye Nâzırı Von Stein, Hariciye Nâzırı Von Golmann ile

saray erkânından bazıları ve diğer generallerle birlikte gelmişti. Takdim merasiminden sonra Sultan Reşad, sağında imparator, karşısında Enver Paşa olduğu halde saltanat arabasına binerken, toplar atılmıştı. Böylece önde hükümdarları taşıyan 4 atlı araba, arkada maiyet erkânının bindiği 2 atlı arabalar olduğu halde Yıldız Sarayı'na gelindi.

İmparator bu sefer de Şale Köşkü Merasim Dairesi'nde kalacaktı.

Misafirler şerefine şehir baştan başa donanmış, yer yer taklar kurulmuş, yol boylarını asker ve öğrenciler tutmuştu. Halkımız Almanya imparatoruna bir kere daha candan bir yakınlık göstermişti. «Yaşa» sesleri gökleri tutmuştu. Padişah Şale Köşkü'nde kısa bir müddet kalmış ve sonra misafirini istirahate terk etmişti. İmparatorun mihmandarlığına I. Ordu komutanı Es'ad Paşa ile eski Belgrad elçisi Cevad Bey, Miralay Naci Bey ile yine kurmay albaylardan Rif'at ve İsmail Hakkı Beyler memur edilmişlerdi.

İmparator, öğle yemeğini yalnız yemiş, öğleden sonra Söğütlü yatı ile Tarabya'ya yazlık Alman sefaretine gitmişti. Akşama doğru otomobille karadan Yıldız'a dönen imparatoru sırasıyle Velîahd Vahîdeddin Efendi, Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, âyan ve meb'usan meclisleri reisleriyle, nâzırlar ziyaret etmiş ve harb durumu hakkında görüşülmüştür.

Akşam 7.30'da Dolmabahçe Sarayı'nda imparator şerefine özel bir ziyafet vardı. Masa fevkalâde donanmıştı.

Hunkârın sağında imparator, karşısında Veliahd Vahîdeddin Efendi, Şehzâde Abdülmecid, Ziyaeddin, Ömer Hilmi, Abdülhalim ve Osman Fuad Efendiler vardı.

Ziyafetten sonra evvelâ Somaki salona ve sonra Zülvecheyn salonuna geçilmiş ve imparator, devlet erkânıyle görüşmüştür. Misafir hükümdar bilhassa Şeyhulislâm ile çok ilgilenmiştir.

Bu vesile ile Veliahd Vahîdeddin Efendi'ye misafir hükümdar Kara Kartal, Şeyhulislâm Mûsâ Kâzım Efendi ile Hariciye Nâzırı Ahmed Nesîmî ve Başkâtip Ali Fuad Beyler'e de Kırmızı Kartal nişanını sunmuştu.

Ertesi pazar günü imparator, mihmandarı Es'ad Paşa'nın refakatinde otomobille Sultanahmet'e gitmiş ve 1898'de yaptırdığı çeşmeyi görmüş ve oradan Türbe'ye çıkarak II. Sultan Mahmud türbesi karşısındaki arsada yapılacak olan Türk-Alman Dostluk Yurdu hakkında mimar Yek'ten bilgi almıştır. Bilâhare Evkaf Müzesi'ni ve Fâtih Türbesi'ni ziyaret eden imparator, Edirnekapı'dan sur dışına çıkarak biraz dolaşmış ve sonra Topkapı'dan tekrar şehre girerek Aksaray - Divanyolu - Bâbıâlî - Köprü - Galata yolu ile Beyoğlu'na geçmiş ve Âbide-i Hürriyet'e kadar giderek Mahmud Şevket Paşa'nın kabrini ziyaret etmiştir. Oradan Nişantaşı yolu ile dönen imparator, Veliahd Vahîdeddin Efendi'nin ziyaretini iade etmek üzere Ihlamur Kasrı'na uğramış ve büyük merasimle karşılanmıştır.

Nihayet Yıldız'a dönen misafir hükümdar, bazı devlet büyüklerine bir ziyafet vermiştir. Ziyafette Sadrâzam Tal'at Paşa, Hariciye Nâzırı Ahmed Nesîmî Bey, İttihad ve Terakki erkânından Dr. Nâzım Bey, İstanbul meb'usu İsmet Bey, Belediye Reis Vekili Sezâi Bey ve diğer zevat bulunmuştur.

Pazartesi günü 15 sularında padişah, arkasında müşir üniforması ve elinde mareşallik asâsı bulunduğu halde maiyetiyle birlikte ve arabalarla Dolmabahçe'den Yıldız'a gelerek Şale köşkü merasim dairesinde imparatoru ziyaret etmiştir. Bizzat imparator tarafından karşılanan padişah, Şale köşkündeki Kırmızı Salon'da misafirleriyle bir müddet görüştükten sonra Başkâtip Ali Fuad Bey'le Başyâver Sâlih Paşa arkalarında resmî üniformaları olduğu halde huzura girmişlerdir.

Başkâtip, elindeki kıymetli bir muhafaza içinde bulunan müşirlik menşûrunu (fermanın) hünkâra vermiş, o da kabûlü ricasıyle imparatora sunmuştur. İmparator, son derece memnun olmuş, bunun üzerine Sultan Reşad başyâverin elindeki müşirlik kılıcını alarak onu da misafirine takdim etmiştir.

İmparator daha sonra saltanat kayığı ile bir gezinti yapmış, Çırağan sarayı ve Topkapı Sarayı Harem Dairesi'ni gezmiş, hattâ Harem'de arzusu üzerine kendisine sunulan bir çubukla Türk tütünü içmiştir.

O akşam saat on sularında arkasında Osmanlı müşir üniforması olduğu halde Çırağan sarayı Mecidiye İskelesi'ne inen misafir hükümdar, oradan da kendisini

Almanya İmparatoru II. Wilhelm ve İmparatoriçe, Türkiye'yi ikinci ziyaretlerinde Suriye'de Vali Nâzım Paşa ile.

İmparator ve imparatoriçenin, Kudüs'te Hz. Dâvûd'un türbesini ziyaretleri.

bekleyen Yavuz Zırhlısı'na geçti. Mızıkalar Alman marşını çalarken, kendisini güvertede başkumandan vekili ve harbiye nâzırı Enver Paşa karşıladı.

Böylece Yavuz ve onu takip eden torpidolar ve Ertuğrul yatı, 10.30 raddelerinde Çanakkale'ye doğru yola çıktılar.

Ertesi sabah saat 9'da donanma, Çanakkale iskelesine yanaşırken imparatorun arkasında gene Osmanlı müşir üniforması vardı.

Mutad merasimden sonra otomobillerle Hamidiye tabyasına gidildi ve burada misafir hükümdar, bir saat kadar Çanakkale deniz muharebeleri hakkında bilgi aldı.

Sonra Rumeli yakasına geçen imparator, Akbaş'ta yine merasimle karşılandı. Otomobillerle Anafartalar, Arıburnu ve diğer harp sahaları gezildi. Öğle yemeği çadırlı bir ordugâhta yendi ve akşam 17 sularında yeniden Yavuz'a avdet edildi. Saray mutbağında evvelden hazırlanan akşam yemeğini erkenden yiyen imparator, istirahate çekildi.

Ertesi perşembe sabahı Yavuz ve refakat gemileri, Haydarpaşa açıklarına geldikleri zaman, Kayser yine güvertedeydi. Burada askerlerle ateşli bir konuşma yapan ve subaylara Demirhaç nişanları sunan misafir hükümdar, arkasında Enver Paşa ve mihmandarları olduğu halde, Haydarpaşa'ya çıktılar. Rıhtımda kendisini itfaiye erleriyle Erenköy Kız Lisesi öğrencileri karşıladı.

Oradan otomobille hareket eden imparator, Haydarpaşa'da Tıbbiye karşısındaki çadırlı ordugâhtaki Alman askerlerini de ziyaret ettikten sonra, deniz yolu ile Dolmabahçe sarayına geçmiştir. Sarayda kısa bir istirahatten sonra Ayasofya'yı ve Askerî Müze'yi gezen misafir hükümdar, öğleyin Yıldız'a dönmüştür.

Öğle yemeğini dairesinde Türk devlet adamlarıyle yiyen Kayser şerefine Sultan Reşad, akşam Dolmabahçe Sarayı'nda 120 kişilik bir ziyafet vermiştir.

Misafir hükümdar, o akşam yurdumuzdan ayrılacağı için yemekten ve veda merasiminden sonra arabalarla Sirkeci'ye hareket edilmiş ve imparator, gelişlerindeki gibi, büyük bir törenle uğurlanmıştır. Özel tren 10.30'da gardan hareket etmiş, Şehzâde Ziyâeddin Efendi ile Enver Paşa, imparatoru Sultan Reşad adına Küçükçekmece'ye kadar uğurlamışlardır.

Çeyrek asırdan fazla süren bu Türk - Alman yakınlaşması, II. Abdülhamid'in eseridir. Ne yazık ki, onun tahttan indirilmesinden sonra Avrupa'da politik denge bozulmuş, bu arada Balkan devletlerine, küçücük Karadağ'a kadar birçok devletler bize cephe almışlardı. Büyük Avrupa devletleri de İtilâf ve İttifak Devletleri olarak iki hizbe ayrılınca, bir tarafı tutmayı zarurî zanneden genç İttihad ve Terakki erkânı, hattâ hükümeti bile haberdar etmeden büyük dostumuz Almanlar'ın yanında yer aldılar.

Büyük fedakârlıklar, kan, can ve mal kaybı birbirini kovaladı ve neticede ancak Sevr'e gelebildik. Almanlar'ın durumu da bizimkinden parlak değildi.

İşte bu felâketli günlerin gölgesi, eski parlak dostluk günlerine de gölge verdi ve sonra II. Dünya Harbi'nin kritik günlerinde Alman - Türk dostluğu bir kere daha söz konusu oldu ve nihayet günümüzde Ortak Pazar, Avrupa Birliği, NATO gibi topluluklar, milletlerin ufkuna yeni bir dostluk anlayışı getirdi. Son söz tarihin ve zamanındır.

Almanya imparatorunun Şam'da kaldığı otel.

Pek genç bir ülke olan Bengaldeş'teki ilkel kabileler ve

MURUNGLAR

The Illustrated London News'dan çeviren: O. DENİZCİ

MURUNG kabilesi, bugün artık ayrı bir devlet olan Bengaldeş'in (eski Doğu Pakistan) Chittagong tepesi civarında yaşayan ilkel kabilelerden biridir. Marma, Chakma, Mao, Doignah ve Khami bölgesindeki kabileler hep aynı ilkel seviyedeki topluluklardır.

Hayat tarzları hakkında pek az bilgi sahibi olduğumuz bu kabilelerin arasına katılarak incelemeler yapan A. B. Rajput'un görgü notlarını ilk defa 1964 yılında yayınladı.

ESKİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE

Bengaldeş, Muson rüzgârlarına mâruz ve pek çok nehirle bölünmüş bir ülkedir. Bu topraklarda, dünyaca meşhur «jüt»ten başka, çay, pirinç, şekerkamışı yetiştirilir. Zengin ormanlardan iyi cins kereste elde edilir. Balta girmemiş ormanların pek yaygın olduğu ülke, genellikle düz ise de, kuzey, doğu ve güneye doğru alçak dağlar görülür. Bengaldeş, Hindistan ile Burma arasına sıkışmış zengin bir ülkedir.

İNSANLAR, HEMEN HEMEN ÇIPLAKTIRLAR

Chittagong deltasında yaşayan on iki ilkel kabilenin nüfus toplamı 300.000 civarında tahmin edilmiştir. Maamafih, A. B. Rajput bu kabileler arasında gayet ilginç araştırmalar yaparken, Murung kabilesinin şaşılacak derecede, diğerlerinden de ilkel durumda olduklarını görmüştür.

Murunglar, daha ziyade Bandarban orman bölgesinde yaşarlar. Nisbeten daha gelişmiş olan Chakma kabilesi 125.000 civarında olup, Budist'tirler ve Kuzey Bengal'de iskân olmuşlardır. Diğer bir önemli topluluk, 66.000 civarındaki Budist Mogh kabilesidir. Bir başka Tippera kabilesinin 37.000 kadarı Hindu, geri kalan 16.000'i dinsizdir. En az bilgi edinilebilen Ban Jognis ve Pankus kabileleri, engebeler gerisinde yaşamaktadırlar ki, kabile mevcutları 500 civarındadır.

Murunglar, vahşî ormanlar dışındaki insanlarla pek nâdir temasa gelmişlerdir. Bu yüzden sosyal yaşama seviyeleri ve

Murunglu bir genç kız yemek yiyor.

kültürleri pek basit gelişme göstermiştir. Bugün dahi, en ilkel elbiseler içindedirler ve çok defa çırılçıplak dolaşırlar. Erkekler, bacak aralarından geçirdikleri bir bezi bellerine dolarlar ki, tek elbiseleri budur. Kadınların göğüsleri çıplaktır. Pek ufak olan etekleri, tek elbiseleri olup, bunun altına bir şey giymedikleri gibi, erkekten sakınma endişeleri yoktur. Çocuklar, kız olsun, erkek olsun, 8 - 9 yaşlarına kadar çırılçıplak dolaşırlar

Kadınların bellerine sarındıkları kumaş parçasına Wanklai denir. Wanklai, beli ancak kaplayacak uzunlukta 22 cm. enindedir. Bu kumaş, oldukça kalın dokuludur ve koyu mavi renkteki zemin üzerine, yine ilkel ev tezgâhlarında cazip kırmızı ve sarı işlemeler ilâve edilerek örülmektedir. Wanklai'nin ebatları daima aynıdır ve iki ucuna doğru örgü sırası büyütülerek, gevşeklik sağlanmıştır. Bu tarz etek, hiçbir zaman tam örtünme sağlamaz ve âdet veya alışkanlık uyarınca sol kalça açıkta bırakılır. Bu şekilde, oturup kalkışta, yürürken rahatlıkla hareket sağlanmaktadır.

Erkeklerin giydiklerine elbise denemez ama, beyaz pamuklu ev dokusu bir bezdir ve bahsedildiği üzere bacak arasında bolca bir kısım bırakılarak geçirilir ve bele dolanarak bağlanır.

Kabile başkanı veya Karbaris, pek nâdiren Bandarban şehrine inerek devlet ilgilileriyle kabilesini ilgilendiren işleri görüşür. Karbaris bugünlerde çok daha iyi dokunmuş Lungi giyer veya bol muslin kumaşı peştemal gibi beline sarar ki, lungi, belden ayak bileklerine kadar uzanır. Hâliyle, Murung başkanı bile, bu kadar çok örtünmeye, kabileye dönünceye kadar zor dayanır ve köyüne varır varmaz, soyunarak an'anevî şekline bürünür.

Bütün Murung kabilesi, Bandarban ormanlarının vâdilerine yayılmış şekilde yaşar. Her köyde 5 ilâ 15 aile barınır ve evlerini dik tepelerin vâdi kesimlerine kurmuşlardır. Murung'a ulaşmak, muson rüzgârlarının şiddet bulduğu mevsimlerde, dar ve yapışkan çamurlu patikalar

ve kesif ormanlar yüzünden imkânsızlaşır. Böylece Murunglar zaten ilgi duymadıkları dış âlemle bütün bağları kesilmiş olarak birkaç mevsim yaşarlar. Diğer taraftan Murunglar'ın kabile yöresinden ayrılıp, uzaklaşmaktan korku derecesinde çekindikleri, büyük bir mecburiyet olmadıkça, en yakın köye bile gitmedikleri, hayret verici bir gerçektir. Sadece takas usulü ile mal alış verişi yaptıkları yakın köylere giderler. Bu şekilde birbirlerine birkaç saatlik ziyarete gelen Murunglar, daha gelişmiş ova kabilelerine mensup satıcıların getirdikleri pamuk ipliği, boncuk kolyeler, yalancı mücevherler gibi şeyleri, kendi ürünleriyle takas ederek alışveriş yaparlar.

Tipik bir Murung evinin kapısı.

Bir Murung ailesi yemek sırasında.

Her kabilenin ev yapımındaki usulleri tipik bir ayrılık gösterdiği gibi, elbiseleri, yiyecek ve âdetleri, hattâ davranışları bir ayrılık gösterir. Konuştukları dil, Tibetçe ve Birmanca'ya benzemektedir. Pek ilkel hayatı olan Murunglar'ın kendilerine has musiki ve çalgıları vardır. Dansa oldukları kadar, şarkılarının temalarından anlaşılacağı üzere, aşka düşkünlükleri fazladır.

Pek tuhaf bir ziraatçilik sistemleri mevcuttur. Jhooming dedikleri bu usule göre, her aile sadece kendine yetecek kadar ekim yapar ve aile ihtiyacından fazla olan mahsulü, tuz, yağ, madenî eşyalar, tabak, çanak, boz gaz tenekesi gibi acayip nesnelerle bile takas eder. Kabile hayatında ortak sanatkârlar veya esnaf, duvarcı veya marangoz, demirci, veya çömlekçi vesair benzer zanaat koluna merak yoktur.

Murunglar, tarlanın taş ve köklerden temizlenmesinin peşinden ilkel kürek ve bellerle toprağı karıştırmayı bilirler. Pamuk, kabak, karpuz, tütün ve pirinç gibi şeyler yetiştirirler.

Ziraat seviyeleri tohumculuktan öteye geçmemiş olan kabilelerde, tohumlar alından sırta bir kuşakla asılan sepetler içinde taşınır ve tarlaya ekim esnasında, Dao dedikleri uzun bir tahta çubukla toprakta bir delik açılarak, tohumlar ikişer, üçer gömülür.

Başlıca gıdaları pirinçtir. Bu sebeple, daha fazla pirinç ekmek istediklerini söylemişlerdir. İçgüdüler, yahut edindikleri tecrübeler, tarla açmak için yaktıkları ağaç küllerinin faydasını ortaya çıkartmıştır. Şöyle ki, ağaç küllerini tabiî gübre olarak kullanmaktadırlar. Mevsimler devamlı yağışlı geçtiğinden, Murunglar'ın bir sulama derdi yoktur. Mısır mahsulünü ağustos ayı ortalarında, sebze ve diğer hububat hasadını eylülde, tütün ve çeltik mahsulünü kasım ve aralık aylarında tamamlamış olurlar.

Hayatları, evleri çevresinde gayet sakin geçmekle beraber, hayatiyetleri için elzem gıdaların elde edilmesinde pek ağır mücadeleleri vardır. Zira, ekili sahaların, vahşî hayvanların ve kuşların tahribatına karşı korunması icab etmektedir. Tropikal iklim icaplarından olan, sağanak hâlindeki yağmurlar, çok defa seller meydana getirdiğinden, zaman zaman Murunglar'ın bütün emeklerini silip götürebiliyor. Maamafih, bir senelik ekim, bir ailenin yıllık ihtiyacının üç, dört mislini verdiğinden, sel âfetlerinden mahsulleri zarar görse de, Murunglar'ı bekleyen bir açlık tehlikesi bulunmamaktadır.

Ayrı cinslerin sakınma denen şeyi bilmemelerine, çırılçıplak denecek şekilde dolaşmalarına karşılık, evli çiftlerin odalarına ailenin diğer fertleri bile girememektedir. İş bölümünde ise kadın, erkeğe nazaran daha ağır şartlar altındadır. Meselâ, sosyal hayatta erkekler, ziraat işlerinin sorumlusudurlar ve bambu kesmek, evlerin çevresine çit örmek, sepetçilik yapmak erkeklerin işidir. Hasır örmek, ev inşa etmek, pamuğu çırçırlamak, ineklerin sütünü sağmak, nehirde balık tutmak ve basit ağaç işleri dışında, bambu gövdesinden birtakım müzik âletleri meydana getirmek ve aşk şarkıları bestelemek, hep erkeklerin görevidir. Kadınlar ise genel ev işlerinden başka, dereden su taşımak, yakacak odun getirmek, günde iki kere pirinç ayıklamak, yemek pişirmek, Wanklai dedikleri bir cins çaput için pamuk iğmek ve örmek, çocuklara bakmak, akşamları erkeklerinin aşk şarkılarına münasip cevaplar vermek kadınların işidir. Yalnız, mahsul fazlasını komşu pazarlarda satmak, yerine ev eşyası almak da kadınlara verilmiş bir haktır. Murung erkekleri, kadınların alışverişte çok gürültü ettiklerini söylemişlerdir. Onlara göre kadınlar daha iyi iş yapmaktadırlar.

DÂMAD, GELİNDEN 5 - 6 YAŞ KÜÇÜKTÜR

Cihanşümul bir an'ane, Murunglar'da tersine çalışmaktadır. Zira, dâmad gelinden büyük olacağı yerde, gelin dâmaddan 5 - 6 yaş büyük olmaktadır. Kabilenin başkanı, bu âdeti, kadınlarla başedebilmesi için erkeğin daha genç olmasının gerektiği şeklinde izahlamıştır. Genç kızlar, bekârken evde annesinin yardımcısı iken, evlendikten sonra koca evinden maada, ana evine de hizmetle mükelleftir.

Evler, tamamıyle bambu kamışından yapılır ve asıl yaşama bölümü ağaç gövdeleri üzerine oturtulur. Binanın çatısını meydana getiren bambu kamışlarının ara-

Murung kadınları yazarla görüşüyor.

sı palmiye benzeri, tropikal ağaç kabuklarıyle örülerek su geçmez hâle getirilir.

Vahşî hayvanlara karşı korunma mecburiyeti, ağaç gövdeler üzerine inşaat yapmayı gerektirmiştir. Bu şekilde evlere giriş, sağlam ağaç gövdelerinin bir yüzü oyularak yapılmış dik ve dar merdivenlerle sağlanır.

Büyük hol, ailenin oturma ve yatak odaları görevini yapar. Ancak, evli çiftlerin yatak odaları ayrıdır. Buraya başkalarının girmesine izin verilmez. Kadın erkek, büyük küçük, herkes şaraba düşkündür. Her evde bol miktarda şarap imal edilir. Evlerde içme suyu için müstakil bir oda vardır. Bu odada, su kabağından yapılmış 30 ilâ 40 adet sürahi, bambudan yapılmış raflarda muhafaza ediliyor ve boşalanlar, kadınlar tarafından dolduruluyor.

Açık avlu, aynı zamanda tütün yapraklarının, hububatın kurutulmasında, yahut güneşten muhafaza edilmesinde, çırçırlama ameliyesinde, en önemlisi sıcak gecelerde rahat bir uyku çekmeye yarar.

Mahsulün depo edilmesi maksadıyle, her odaya bitişik bir ayrı kiler ilâve edilmiştir. Ölçüleri, her ailenin ihtiyacına yetecek derecededir. Kilerlerde muz hevenkleri olgunlaştırmak üzere tavana asılır; muhelif cins balıklar sazlara dizilerek kurumaya terkedilir. Murunglar yedikleri eti pek çeşitli hayvanlardan sağlar. Yabanî domuz, tilki, maymun, piton yılanı, köpek, inek, keçi, tavuk, hindi ve yabanî tavşan gibi hayvanlar başta gelir. Ancak bu satırları okurken pek alışamıyacağımız hayvan cinslerinden maada, fare ve ölmüş hayvanların leşlerini çok lezzetli bulduklarını söylemeleri, tahammül edilir bir alışkanlık değildir. Allah'tan, kedi etini tatsız bulduklarından, kedi kesmezlermiş!

Kadın erkek, büyük küçük hemen her yaştaki Murunglar, aşırı denecek kadar şaraba düşkündür demiştik. Her aile, içtiği şarabı pirinçten yapar. Aynı şekilde yaş ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin herkes tütün çiğnemeyi veya sigara içmeyi sever.

Tabiat şartlarına bu derece yakın yaşayış, bu insanları dayanıklı ve çalışkan hâle getirmiş. İklim şartlarının sertliğine, şiddetli yağışlara ve senenin büyük bir kısmında rutubet yüzdesinin yüksekliğine rağmen, sıhhatli ve uzun ömürlü oldukları bir gerçek. Yaş ortalaması 70 olarak tahmin edilen bu kabilelerde, bir asra ulaşmış olanlara rastlanmıştır.

Hastalıkların çoğu için, çeşitli yabanî otları kullanıyor, bazan da domuz, tavuk, hindi gibi kümes hayvanlarını keserek, menhus ruhları öldürmeye teşebbüs etmekteler. Hastalıkların tedavi usulleri bunlardan ibaret.

Kültür kitaplığınızın büyük bir eksiğini karşılayan kitaplar... bir roman gibi merakla okunacak hikâyelerle dolu, baştan başa renkli resimlerle süslü albüm şeklinde hayat hikâyeleri...

ÇAĞLAR BOYUNCA
BÜYÜK ADAMLAR

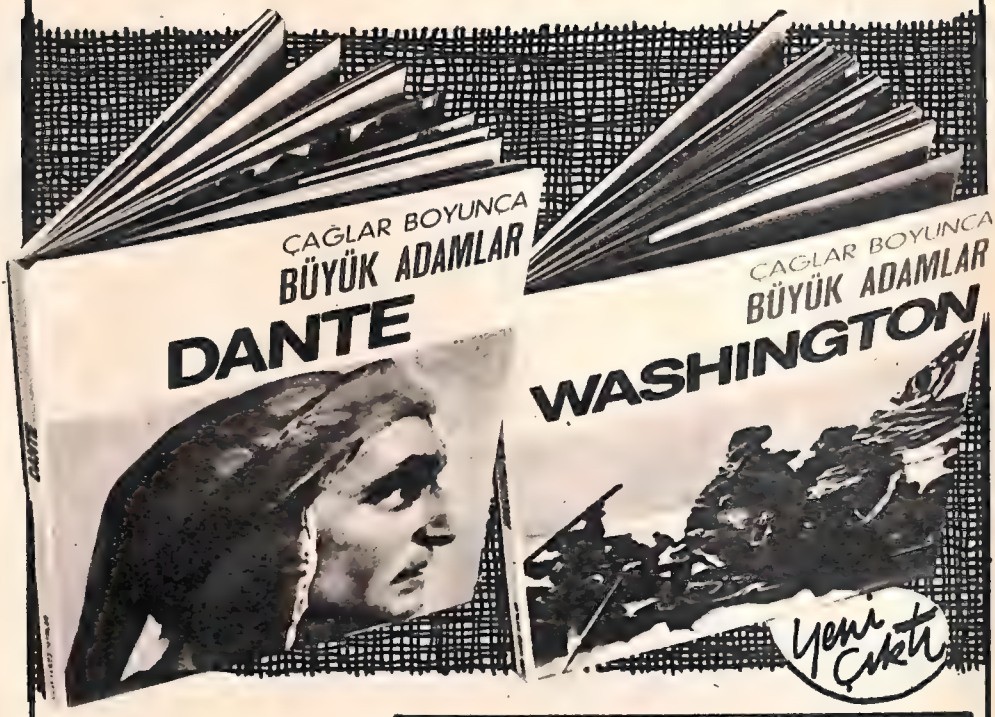

Renkli resimlerle süslü nefis albümler

35 LİRA

DOĞAN KARDEŞ YAYINLARI

Genel dağıtım: BATEŞ

BEETHOVEN
NAPOLEON
V. HUGO
K. KOLOMB
CHOPIN
SEZAR
GOETHE
GALILE
WASHINGTON
DANTE

100 Yıl Önceki

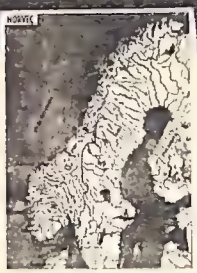

NORVEÇ

Norveç, bundan yüz yıl önce İsveç'in hâkimiyetindeydi. 1905'te bağımsızlığını kazandı. Ülke, bugün dört milyon nüfuslu bir krallıktır.

Norvec'te köylü kıyafetleri.

Eski Norveç'te bir liman ve bir kale.

Eski Norveç'in dağ yollarındaki trafik durumunu temsil eden bir gravür.

Norveç'te bir köy kilisesi.

Bergen şehrindeki balıkpazarı.

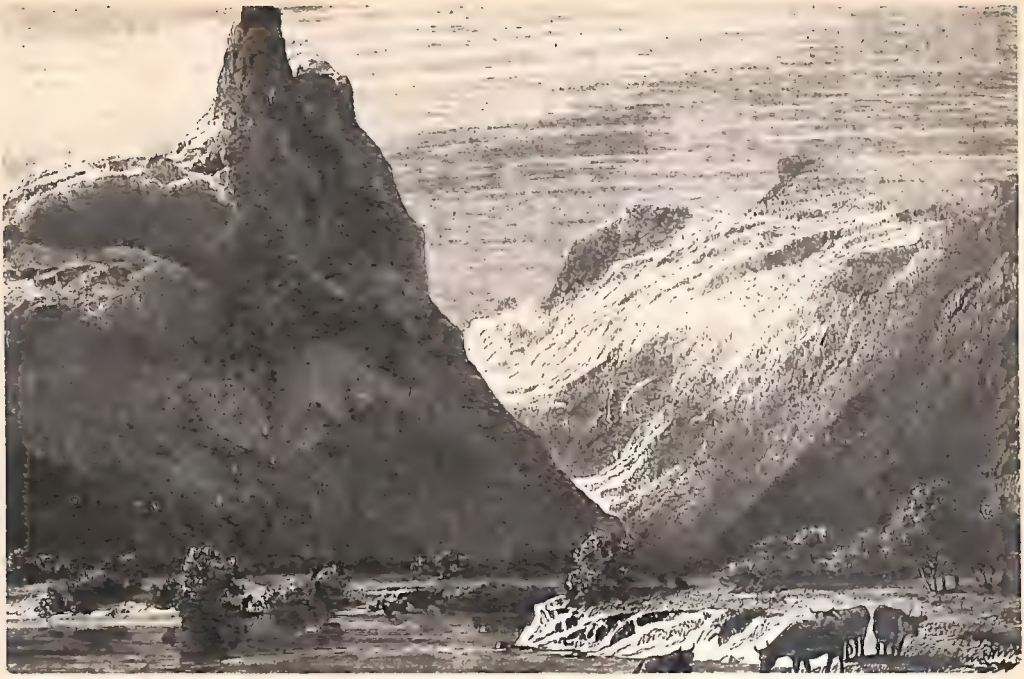

Romsdal fiyorundan bir görünüş.

Bir askerî kampta eğlenen askerler.

KARİKATÜR

Çocuklarına bayram hediyesi olarak marangoz takımı alan ailede, misafir odasının resmidir. (1859)

K a s a p: «Günaydın Avukat bey. Bir şey öğrenmek istiyorum. Bir kimsenin köpeği etimi çalsa ne yapmam gerek?»
Avukat: «Etin bedelini istersiniz.»
Kasap: «O halde bana otuz lira borçlusunuz. Eti kapan köpeğinizdi.»
Avukat: «Hımm... O halde siz bana yirmi lira borçlusunuz. Çünkü danışma ücretim elli liradır.»

(1879)

Orta Çağ'da bir trafik kazası.

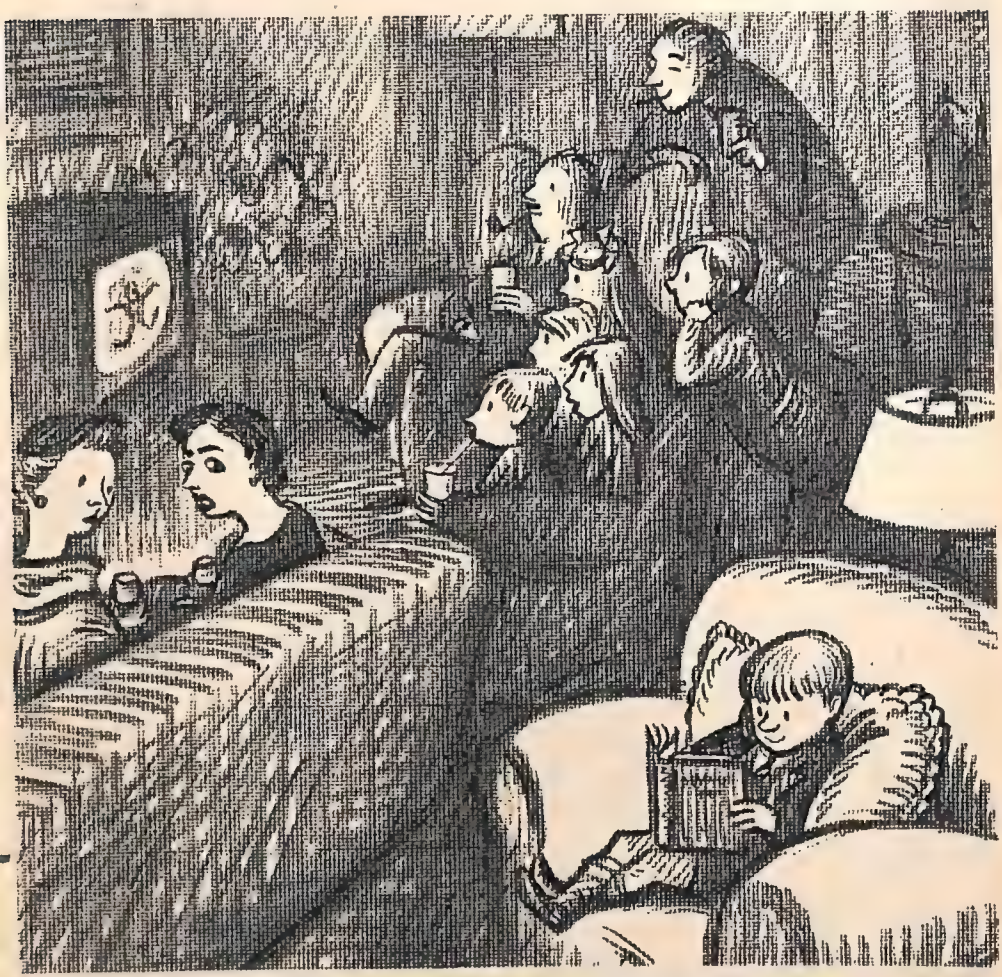

— «Yahu bu çocuğun hâli beni bayağı düşündürmeye başladı.»

TARİHE AKAN BİR AY

Haziran 1972

1 HAZİRAN

Hükümet programı Meclis'te görüşüldü.

● Ankara'da dokuz anarşist daha tevkif edildi.

4 HAZİRAN

Sosyal Sigortalar Kurumu'nun 600 yataklı Göztepe Hastanesi hizmeti girdi.

5 HAZİRAN

Melen hükümeti 4 menfî ve 24 çekimser oya karşı 262 oyla itimat aldı.

● Mareşal Tito resmî bir ziyarette bulunmak üzere Moskova'ya gitti.

● 204 yerde yapılan belediye seçimlerinden 98'ini Adalet Partisi, 48'ini müstakiller, 26'sını da C. H.P. kazandı.

14 HAZİRAN

Yeni Delhi yakınlarında düşen bir Japon uçağında 83 kişi öldü. Boğaziçi Üniversitesi'nden Bânû Ergüder adlı bir genç kız, bir sandık içinde taşıdığı bir cesetle birlikte yakalandı.

15 HAZİRAN

Bânû Ergüder'in oda arkadaşı Zuhal Aksoy, ifadesi alınmak üzere getirildiği Emniyet Müdürlüğü'nün üst katından sokağa atlayarak intihara teşebbüs ettiyse de, ağır yaralı olarak kurtarıldı.

● Uşak büyük bir sel felâketine uğradı.

● Ünye'deki bir trafik kazasında 11 kişi can verdi.

19 HAZİRAN

65 ülkenin pilotları, uçak kaçırma olaylarını protesto etmek maksadıyle sefere çıkmadılar. Türkiye dahil bütün dünyada uçak seferleri felce uğradı.

18 HAZİRAN

İngiliz BEA havayollarına ait bir yolcu uçağı, Heathrow'dan havalandıktan bir süre sonra düştü. 118 yolcu ve mürettebattan hiçbiri kurtulamadı. Bu kazanın, havacılık tarihinin en büyük kazası olduğu bildiriliyor.

19 HAZİRAN

Narkotik büro detektifleri bir ton esrar ele geçirdi.

● Ereğli'deki kömür ocaklarında grizu patlaması sonucunda 1 ölü, 26 yaralı var.

21 HAZİRAN

Haliç köprüsü kazıklarının çakılmasına başlandı.

22 HAZİRAN

Şiddetli yağışlardan, Sakarya ovası göl hâline geldi.

● Mersin'de yapılan Refah şehitleri anıtı törenle açıldı.

25 HAZİRAN

Büyükada'da ağaca asılı iki ceset bulundu.

● İsmet İnönü, Malatya'ya giderek, genel başkanlıktan düşmesinden sonraki ilk siyasî konuşmasını yaptı.

26 HAZİRAN

Beyoğlu'nda, Balo Sokağı'nda bütan gazı tüpü patlaması sonucu 4 kişi öldü, 21 kişi yaralandı.

27 HAZİRAN

Sterlinin değeri % 3,5 oranında düştü.

28 HAZİRAN

Tamir için Haliç tersanesinde kuru havuzda bulunan Eminönü araba vapuru, geceleyin havuz kapağının şiddetli bir patlamayla yerinden fırlaması üzerine battı. Olayın sabotaj olması ihtimali üzerinde duruluyor.

Hun Sanatı

Nejat Diyarbekirli

Nejat Diyarbekirli, **Hun San'atı,** Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1972, 10.000 tiraj, 254 büyük sayfa, 25 TL.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın meşhur **1000 Temel Eser** serisinin adı 12 Mart'tan sonra **Kültür Yayınları** oldu. Yalnız bugüne kadar bu «Kültür Yayınları»ndan çıkan kitapların hepsi, 1000 Temel Eser Komisyonu tarafından baskıya verilen eserlerdir. Hattâ bir çoğunun 12 Mart'ta baskıları bitmiş, yalnız kapakları geçirilmemişti. 1000 Temel Eser Komisyonu'nun hazırlattığı daha birçok eser vardır. Bunlar da her hâlde birer ikişer «Kültür Yayınları» arasında çıkacaktır. Kültür Yayınları'nın 1000 Temel Eser'den farkı, çok daha az tirajla basılması ve çok daha pahalı olmasıdır.

Birinci cildi «Bin Temel Eser» adıyle çıkan bir kitabın, ikinci cildinin — cilt sayısı muhafaza edilerek — «Kültür Eserleri» adı altında yayınlanması, Türk kültürünün sayısız garâbetlerinden biridir. Burada her türlü sabotaja rağmen millî kültürlerinin sarsılmaz şuuru içinde 1000 Temel Eser Komisyonu'nda fahriyyen çalışan pek değerli üye arkadaşlarımın tarihî mesaisini saygıyle anıyorum.

İşte 1000 Temel Eser Komisyonu'nun, pek değerli san'at tarihçisi Nejat Diyarbekirli'ye telif ettirdiği eserlerden biri de, geçenlerde çıkan **Hun San'atı**'dır. Müellif, Ortaasya Hun san'atını, Türk san'at tarihinin geniş perspektifi içine oturtarak, salâhiyetle incelemiştir. Pek az tetkik edilmiş bir mevzuda, bol resimlerin de yardımıyle, açık bir fikir edinebiliyoruz.

Bugünkü bilgilerimize göre Türkler, Hun hanedânı ile M.Ö. III. asırda tarih sahasına çıkmaktadır. Gerek Hunlar'ın, gerek diğer Türk boylarının M.Ö. III. asırdan önceki durumları hakkındaki bilgi kırıntıları, bugün için «tarih» değil, ancak «tarihöncesi» telâkki edilebilir. Bilindiği gibi Hun hanedânı M.S. III. asırda iktidardan düşmüş, Tabgaçlar, Büyük Türk Hâkanlığı tahtına yükselmişlerdir. Bu suretle Hun (Kun) hanedânı M.Ö. 220'den, M.S. 216'ya kadar 436 yıl Türk imparatorluğunun başında kalmıştır ki, Osmanoğulları hariç, Türk tarihindeki en uzun müddettir.

Hunlar, iktidarı Tabgaçlar'a kaptırdıktan sonra, batıya, Avrupa'ya geçmişlerdir. Doğu ve Orta Avrupa'da 374'ten 469'a kadar hemen hemen bir asır ilk Doğu Avrupa Türk imparatorluğunu kurmuşlar, Attila (445 - 453) ile zirveye çıktıktan az sonra, bu bölgedeki iktidarlarını da Aparlar'a (Avarlar) kaptırmışlardır.

Nejat Diyarbekirli, Avrupa Hunları'nın değil, Asya Hunları'nın san'atlarını inceliyor. Orta Asya arkeolojisinin bugüne kadar vâsıl olduğu çizgi içinde başlıca keşiflerin neticelerini, tahlillerini, mukayeselerini öğreniyoruz.

Diyorlar ki

Ruşen Eşref Ünaydın

Ruşen Eşref ÜNAYDIN, **Diyorlar ki,** Hazırlayan: Şemsettin KUTLU, Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1972, 10.000 tiraj, 372 sayfa, 10 TL.

Bu kitap da, 1000 Temel Eser Komisyonu'nun hazırlattığı eserlerden biri. Türk röportaj edebiyatının belki en büyük eseri. Kendisi de tanınmış bir edîb, nâsir ve gazeteci olan Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'in 1916 - 18 arasında 18 meşhur Türk edebiyatçısı ile yaptığı röportaj, o zamanki tâbirle «mülâkat» dizisi.

Bu röportaj dizisi **Servet-i Fünûn, Türk Yurdu** mecmuaları ve **Vakit** gazetesinde çıktıktan sonra, 1918'de kitap hâline geldi. Şimdi değerli edebiyatçı Şemseddin Kutlu, eserin dilini bugüne göre sadeleştirmek, notlar ve önsözler eklemek suretiyle, kitabı çağdaş kuşağın istifadesine sunmaktadır.

Diyorlar ki, yarısına yakını dehâ çizgisine erişmiş çok büyük şâir, romancı, edebiyat ve fikir adamlarıyle yapılmış bir konuşmadır. Konuşulan büyük şahsiyetlerin 18'i de bugün ölmüştür. Konuşan da ölmüştür. Bu bakımdan eser, aynı zamanda, Türk yenileşme edebiyatının mühim vesikalarından biri durumundadır. XIX. asır sonlarından günümüze kadar kültür hayatımıza çok büyük tesirler yapan 18 sanat, fikir ve ilim adamımız, düşüncelerini, ne yapmak istediklerini, edebiyatımızın nasıl olması icab ettiğini, kendi açılarından ifade etmişlerdir.

Bu yolda Hikmet Feridun Es devam etmiş ve **Bugün de Diyorlar ki** adıyle kitap şekline getirilen ve bunun dışında kalan diğer röportajlarını kaleme almıştır. Edebiyat tarihimizin vesikaları arasına giren 1930'larda yapılmış bu röportajları da bugün yeniden kitap hâline getirmek zarureti vardır.

Diyorlar ki'de konuşan 18 edebiyatçıdan en erken öleni Nigâr Hanım (1918), en son öleni de Fâzıl Ahmed Aykaç (1967)'tır. Ruşen Eşref Ünaydın, sırasıyle şu kimselerle konuşmuştur: Abdülhak Hâmid Tarhan (1852 - 1937), Nigâr Hanım (1856 - 1918), Sâmî Paşa-zâde Sezâî Bey (1860 - 1936), Hâlid Ziyâ Uşaklıgil (1866 - 1945), Cenâb Şehâbeddin Bey (1870 - 1934), Hüseyin Câhid Yalçın (1874 - 1957), Süleyman Nazif Bey (1870 - 1927), Rızâ Tevfik Bölükbaşı (1869 - 1949), Mehmed Emin Yurdakul (1869 - 1944), Hâlide Edîb Adıvar (1884 - 1964), Hamdullah Subhi Tanrıöver (1886 - 1966), Ziyâ Gökalp (1875 - 1924), Mehmed Fuad Köprülü (1890 - 1966), Ömer Seyfeddin Bey (1884 - 1920), Refik Hâlid Karay (1888 - 1965), Fâzıl Ahmed Aykaç (1884 - 1967), Ahmed Hâşim Bey (1884 - 1933), Ali Kemal Bey (1867 - 1922).

Şemsettin Kutlu, 319 not ilâve etmiş. Bu notlar bilhassa genç okuyucular için son derece faydalı.

Y. Ö.

ALTIN KALEM

KLASİK ROMANLAR

Ayın kitabını sunar:

TOLSTOY
KREUTZER SONATI

«Kreutzer Sonatı» Tolstoy'un olgunluk çağında yazdığı romanlardan biridir. Büyük yazar bu eserinde, Beethoven'in ünlü «Kreutzer Sonatı»nın ateşli nağmelerini hatırlatan çılgın bir aşkın hikâyesini anlatmıştır.

NEŞRİYAT A. Ş. ● GENEL DAĞITIM : BATEŞ

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Dr. Hikmet Aladağ (İzmir)

Hoca Dehhânî hakkından nereden bilgi edinebilirim?

Selçuklu çağında klasik Türkçe Anadolu şiirinin ilk büyük üstadı olan Dehhânî hakkında, Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan Nihad Sâmî Banarlı'nın «Türk Edebiyatı Tarihi»nde bilgi bulabilirsiniz. Bu şâir hakkında esaslı tetkikler, Fuad Köprülü tarafından yapılmıştır. Fakat Köprülü'nün yazılarını bulmakta zahmet çekmeniz mümkündür. Mecdud Mansuroğlu, Dehhânî'nin şiirlerini «Türkiyat Mecmuası»nda yayınlamıştır.

Gündüz Madralı (Kadıköy - Istanbul)

II. Mahmud, Şumnu'ya gitti mi? — Karamanlı Rumlar kimdir?

II. Mahmud (1808 - 1839), son yıllarında bir kalyonla Istanbul'dan Varna'ya gitmiş, oradan Şumnu - Rusçuk - Tırnova - Edirne yoluyle karadan Istanbul'a dönmüştür. Bu seyahatin tafsilâtı, «Târîh-ı Lutfi»de mevcuttur. Şumnu'ya gelişinin hâtırası olarak bu şehrin giriş yolu üzerindeki caddenin başına konan sütunun bugün mevcut olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat Bulgarlar, bütün Türk mimarî eserlerini sistemli şekilde yok ettikleri için, bugün mevcudiyetine hiç ihtimal vermiyoruz.

Karamanlı Rumlar, Orta Anadolu'da yaşıyan, Hıristiyan Ortodoks, fakat Yunanca'yı unutmuş, Türkçe'yi ana dilleri olarak konuşan Rumlar'dı. Bunların, bir Türk hânedânı olan «Karamanoğulları» ile hiçbir ilgileri yoktur. Karamanlı Rumlar, İncil'i bile Türkçe tercümesinden okurlardı. Millî Mücadele'den sonra yapılan mübadelede Yunanistan'a gönderilmişlerdir.

Fuat Erayda (Bahçekapı - Istanbul)

Cağaloğlu'nda Yerebatan Caddesi ile Mollafenari Caddesi'nin kesiştiği yerde Kanunî Sultan Süleyman'ın meşhur vezîr-i âzamı Dâmad Makbûl İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bir sıbyan mektebi vardır. Mimar Sinan yapısıdır. Bu yapı harab olmak üzeredir. Acaba Vakıflar idaresince onarılıp bir XVI. asır Osmanlı ilkokulu olarak restore edilemez mi?

Dileğinize candan iştirak ederiz. Bu yapı Mimar Sinan'ın eseri değildir. Sinan'dan az öncesine aittir. Fakat mimarî ve tarihî değeri vardır.

Serim Yurt (İçcebeci - Ankara)

«Geronimo» kimdir? Bütün kavimlerin efsane ve mitolojileri üzerinde Türkçe kitap ve yazılar var mıdır?

«Geronimo», Birleşik Amerika tarihine geçmiş bir Kızılderili reistir. Amerikalılar'la kahramanca çarpışmıştır. — İstediğiniz mevzu üzerinde bu sütunlarda bibliyografya vermek mümkün değildir. Türkçe'de şu kitaplara bakabilirsiniz: Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, 2 cilt, *1000 Temel Eser* serisinden (bu kitap mühimdir); Behcet Necatigil, *Küçük Mitologya Sözlüğü*, 1957; Halikarnas Balıkçısı, *Anadolu Tanrıları*, 1955; Edith Hamilton, *Mitologya*, Ülkü Tamer tercümesi, 1964.

Şmil Sabav (Rebovot - İsrail)

7 yıl önce Türkiye'den İsrail'e göçtüm. Hayat Tarih Mecmuası'na Türkiye'de iken başlamıştım, İsrail'de bugüne kadar muntazaman devam ettim. Atatürk'ün Nutuk

adlı büyük eserini Arap harfleri ile okumuştum. Latin harfleri ile basılmış mıdır?

Nutuk, Latin harfleri ile de birkaç defa basılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı neşriyatı arasındadır. Bir kitapçı vasıtasıyle temin edebilirsiniz. Yalnız *Nutuk*, Türk Dil Kurumu tarafından gûyâ sadeleştirilerek de bastırılmıştır. Bu baskıyı almayınız. Zira bu sadeleştirmenin dilini anlamak, hiçbir Türk için mümkün değildir. En ağdalı bir Osmanlıca'yı anlamaktan daha zordur. Eserin bütün güzelliği de mahvedilmiştir. — İmzanızı yanlış okuduksa özür dileriz.

Ayhan Pala (Gaziemir)

Nâmık Kemal, Mason mu idi? Millî Mücadele'den sonraki Türk - Yunan nüfus mübadelesi hakkında bir yazı koyabilir misiniz?

Nâmık Kemal'in Mason olduğu, bazı ilmî olmayan kitaplarda iddia edilmişse de, bu iddia müsbet bir vesikaya istinad ettirilmemiştir. Herhalde Nâmık Kemal'i himaye eden V. Sultan Murad'ın Mason olması dolayısıyle, büyük edîbe bu isnatta bulunulmuştur. Keza Tanzimat'ın kurucusu Büyük Reşid Paşa'nın Mason olduğu iddiası da kuru bir isnattan ileri gidememiştir. — Arzunuzu not ettik. — Hazret-i İsa hakkındaki tavzihi, temmuz ayına ait *Tarih Postası*'nda bulacaksınız.

Ali Doruk (Şişli - Istanbul)

Istanbul folkloru, eğlenceleri, âdetleri ile ilgili kitapların bir listesini yayınlamanız mümkün mü?

Herhalde bu sütunlarda yayınlamamız mümkün değil. Çünkü bu mevzu ile ilgili kitapların sayısı yüzlere varır, çok zengin bir bahistir.

Hakkı Bölük (Gördes - Manisa)

Hayat Tarih Mecmuası *ne zamandan beri çıkmaktadır ve eski sayılarını nasıl temin edebilirim?*

Hayat Tarih Mecmuası, 1 şubat 1965'ten beri çıkmaktadır. Elinizdeki bu nüsha, mecmuamızın 91. sayısıdır. Toplam sayfa sayısı 9.400'ü bulmuştur. Şubat 1972'de 5 lira olmuştur. Daha önce 350 kuruştu. İlk yıllara ait nüshalarsa 250 kuruştur. Eski nüshaları «BATEŞ Bâyilik Teşkilâtı, Cağaloğlu» adresinden, hangi sayıları istediğinizi bildirir bir mektupla istemenizi rica ederiz.

Selmin Günel (Kangal)

Genç Osman hâdisesi, padişahın Lehistan seferi dönüşünden hemen sonra mı olmuştur?

Hayır. Hâile-i Osmâniyye diye tarihe geçen hâdise, Sultan Osman'ın dönüşünden dört ay kadar sonra olmuştur. Sultan Osman, 25 ocak 1622'de Istanbul'a dönmüş, ayaklanma ise, 18 mayısta başlamıştır.

Tâhâ Avcı (Gümüşhâne)

IV. Sultan Murad'ın yetişkin iki şehzâdeyi öldürttüğünü duydum. Bunlar kimlerdir? Niçin öldürülmüşlerdir?

Bahsettikleriniz, Sultan Murad'ın kardeşleri olan Şehzâde Bâyezid ile Süleyman'dır. Padişah, Revan (Erivan) seferinin zaferle neticelenmesi üzerine Istanbul'a bir müjdeci yollamış, aynı şahısla, bu iki şehzâdenin idam fermanını göndermiştir. O tarihten (1635) üç yıl önce, zorbalar sarayı bastıkları sırada, şehzâdeleri sağ olarak görmek istemiş ve bunların sağ bırakılacağına dâir kefil de istemişlerdi. Padişah, bu olayın etkisiyle kardeşlerini idam ettirmiş, zafer şenlikleri Istanbul'da bir anda mâteme dönmüştür. Ayrı anadan olan bu şehzâdeler 25'er yaşındaydı.

Erol Ergene (Eskişehir)

Sultan Hamid, Selânik'te ne kadar kaldı?

Hal'edilmesinden sonra Selânik'e gönderilen II. Sultan Hamid, orada üç buçuk yıl kadar kalmıştır. 27 nisan 1909'da hal'edilerek yola çıkarılmış, 1 kasım 1912'de, Balkan Harbi dolayısıyle 'Istanbul'a nakledilmiştir.

Celâl Gürşen (Edirnekapı - Istanbul)

Sakız isyanı ne zaman oldu?

23 mart 1822'de. Aynı yılın başlarında Yunan ihtilâlinin çıkması ve Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân etmesi üzerine, büyük bir isyan hareketi olmuş, Sakız şehri işgal edilmiş, Türkler kaleye çekilmiştir. 11 nisanda Kapdân-ı Deryâ Nasuhzâde Ali Paşa komutasında adaya gelen Türk donanması, düşman gemilerini kaçırmış, Çeşme'den geçirilen askerlerle, şehir ele geçirilmiştir. Ardından âsîler tenkil edilmiş ve 18 nisanda harekâta son verilmiştir. Batılılar, büyük bir taassupla bu basit tenkil hareketini katliâm olarak göstermişlerdir.

Tarih Bilmecesi

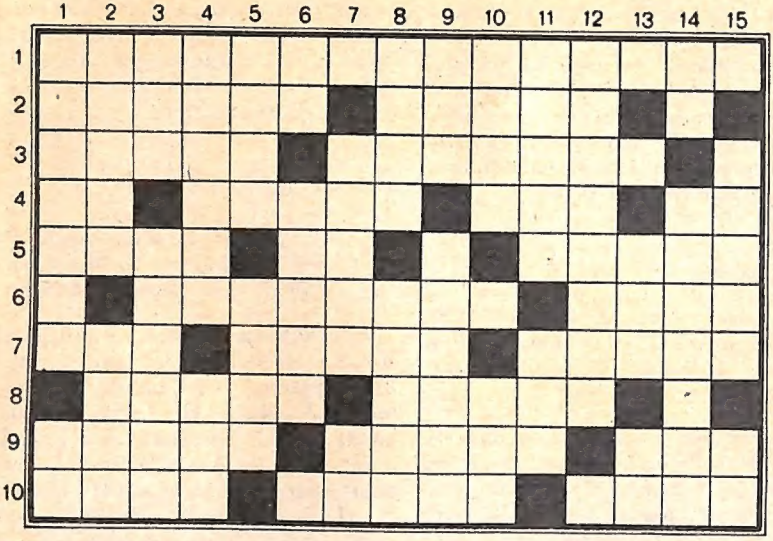

SOLDAN SAĞA: 1: Kasımpaşa'daki büyük ibadethanenin adı. 2: Mekke'deki mukaddes dağ — Zulmeden. 3: Kötek — Herhangi bir işte ustalık. 4: Vahşî hayvanların barınağı — Elbisenin bir kısmı — Mısır'daki büyük nehir — Uzak işareti. 5: Hastalıktan kurtulma — Kırmızı — Papara. 6: Birden ve çabuk etki (İlâç hakkında) — Bir vasıtaya binmeden yürüyerek giden. 7: Diken — Terazi — Kış sporlarından biri. 8: Örnek — Gemileri bağlayan kalın ip. 9: Dil — Bir ilimizin ve merkezi olan şehrimizin adı — Fasıla. 10: Bilgin — Put — Bir elektrolitte elektrik akımının gelip içeriye girdiği uç.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1: Osmanlı hükümdarlarına verilen unvan — Bir nota. 2: Farslı — Bir şeyin yapılmasında veya olmasında etkisi olan. 3: Oku fırlatan araç — Farsça. 4: Çok yaramaz çocuk — Sıcak esen rüzgâr. 5: Bir cins cilâ — İçten gelen dinî inanış. 6: Kasabın attığı gıda maddesi — Cani. 7: Soyu karışık olan — Su. 8: Esiri salıverme veya tatil — İçine yemek konan bakır kap. 9: İran hükümdarı — Ezan okunan kule. 10: Meydan — Mikroskopla incelenecek maddelerin üzerine konduğu dar ve uzun cam parçası. 11: Atla oynanan eski bir Türk oyunu — Gözlerin üstündeki tüylü kemer. 12: Operasyon. 13: Demiryolu — Kısa zaman. 14: Vilâyet — Sahne oyunu. 15: Üzerinde uyuduğumuz yer — Cins bir hayvan.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	M	E	G	A	L	O	M	A	N	İ	■	A	S	İ	T
2	E	L	E	N	■	T	A	R	A	M	A	■	İ	T	A
3	D	E	L	A	L	E	T	■	N	A	R	İ	N	■	Z
4	E	M	İ	■	Â	L	E	M	■	M	İ	N	A	R	E
5	N	E	B	A	T	■	M	İ	L	■	F	A	R	E	■
6	İ	■	O	T	■	D	A	M	A	K	■	L	İ	V	A
7	Y	A	L	A	■	İ	T	A	L	İ	K	■	T	İ	R
8	E	B	U	B	E	K	İ	R	■	L	A	F	■	R	E
9	T	E	■	E	Z	İ	K	■	K	E	L	A	M	■	N
10	■	S	A	K	A	T	■	K	A	R	E	■	İ	M	A

Geçen sayının halli:

Bu sıcak sevgi ile yardımlarınızı yarınlara ulaştırmak için...

Yarın da arayacak çocuğunuz bol sevgi ile yardımlarınızı. Gelecekte onu desteksiz bırakmamanın yollarını bugünden araştırmalısınız. Doğan Sigorta, bu amaçla sizi «Yatırım Sigortası» yapmıya davet ediyor.

YATIRIM SİGORTASI

Günde 10 liralık bir yatırımla
25 Yıl Sonra
209.800 Lira
veya Ömür Boyunca Yılda
19.017 Lira gelir.

Ayrıca
Her hayat poliçesinin gerektirdiği kaza, vefat veya borç alma gibi ek teminat

DOĞAN SİGORTA
Sizin Sigortanız

M 2521

Yılın En Önemli Kitabı

Fotoğraflarla

ATATÜRK'ÜN HAYATI

(Doğumundan Ölümüne Kadar)

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 16.2.1972 tarih ve 10487 sayılı kararı ile ilgililere tavsiye edilmiştir.

Bu kitapta Atatürk'ün hayatını bir foto roman gibi takip edebilir ve hayatının her safhasına ait resimlere bir anda sahip olabilirsiniz. İlkokullara, ortaokullara, derneklere, müesseselere hediye edilebilecek en güzel kitap.

Hayat mecmuasının zengin Atatürk arşivinden
528 resim, 384 sayfa, renkli, sağlam bir cilt içinde.

Doğan Kardeş Yayınları Fiyatı 50 Lira Tevzi Yeri: Bateş—